BEWONERSPARTICIPATIE IN DE NETWERKSAMENLEVING

Over effectieve betrokkenheid van burgers bij bewonersparticipatie en de meerwaarde van sociale media

Eline Schreurs
Radboud Universiteit
Masterthesis Sociale geografie
April 2011

BEWONERSPARTICIPATIE IN DE NETWERKSAMENLEVING

Over effectieve betrokkenheid van burgers bij bewonersparticipatie en de meerwaarde van sociale media

COLOFON

Titel
Bewonersparticipatie in de netwerksamenleving. Over effectieve betrokkenheid van burgers bij bewonersparticipatie en de meerwaarde van sociale media.

Auteur
Eline Schreurs
Masterthesis Sociale geografie
Faculteit der Managementwetenschappen
Radboud Universiteit Nijmegen
April 2011

Thesis begeleider Radboud Universiteit
Drs. Jackie van de Walle

Thesis begeleiders Nirov
Drs. Bianca Dekker
Ir. Gijs Hoofs

Radboud Universiteit Nijmegen

nirov
Samen ruimte maken

VOORWOORD

Bewonersparticipatie. Het roept bij iedereen wat op. En bij de meesten geen positieve gedachten of gevoelens. De jarenlange relatie tussen overheid en burger is er één van 'ups' en 'downs'. Waarbij de 'ups' snel worden vergeten, maar de 'downs' jarenlang lijken na te bloeden.
Het afgelopen half jaar vroegen veel mensen belangstellend naar mijn onderzoek. Verder dan het woord bewonersparticipatie kwam ik vaak niet. Dit ene woord leidde tot onmiddellijke reactie. Onafhankelijk van wie ik sprak, ging het over 'wij' en 'zij'. Afhankelijk van wie ik sprak ging het over de eigenwijze, niet luisterende overheid die haar zin wil door drijven. Of over de niet te bereiken of boze bewoner, die enkel haar eigen belang nastreeft. Deze reacties laten zien dat de praktijk van bewonersparticipatie geen eenvoudige is. Daar waar ik in gesprekken vaak niet verder kwam dan dat woord bewonersparticipatie, wil ik in deze scriptie de stilte van de lezer benutten. Mijn onderzoek, dat voor u ligt, is namelijk meer dan bewonersparticipatie. Maar dat mag u zelf ontdekken.

De bewoner en de overheid. Een relatie die mij zal blijven boeien. Niet zozeer op nationaal niveau, waar de bewoner al snel burger wordt. Mijn interesse ligt meer op het niveau van de wijk of stad, waar de bewoner een naam krijgt en de overheid een gezicht. Waar het draait om de dagelijkse praktijk van het inrichten en ordenen van ruimte.

Vertrouwen hebben velen in mij getoond tijdens het uitvoeren van dit onderzoek. Ik bedank daarvoor:
Jackie van de Walle: voor je enthousiasme, tijd en voor ons prettige contact;
Bianca Dekker: voor je aanmoediging en heldere feedback;
Gijs Hoofs: voor je gedrevenheid en geloof in sociale media;
Nirov: voor een kijkje in de keuken;
Geïnterviewden: voor medewerking en openheid;
Familie en vrienden: voor belangstelling en meedenken;
Herman: omdat je, met of zonder scriptie, van me houdt.

Amersfoort, april 2011

Eline Schreurs

SAMENVATTING

Aanleiding
De praktijk van bewonersparticipatie is lastig en kenmerkt zich dikwijls door een ervaren kloof tussen overheid en bewoner. De bewoner merkt dat zijn inbreng niet wordt meegenomen en tegelijkertijd verlangt de overheid naar meer democratie en een grotere betrokkenheid van burgers bij beleid. Deze kloof is niet iets van de laatste jaren, maar wordt al decennialang ervaren. Toch is het nuttig om dit verschijnsel blijvend te bestuderen, omdat het mede beïnvloedt wordt door een samenleving die verandert.

Maatschappelijke en technologische ontwikkelingen oefenen invloed uit op de inrichting van ruimte en op de partijen die daarover mogen beslissen. Dit heeft gevolgen voor de relatie tussen overheid en bewoner in de bewonersparticipatie. In de nieuwe samenleving, ook wel de netwerksamenleving genoemd, zijn de huidige vormen van participatie van bewoners achterhaald.

Dit onderzoek heeft als doel een bijdrage te leveren aan hoe in het licht van veranderende verhoudingen tussen burger en overheid, bewoners in de toekomst op een effectieve wijze betrokken kunnen worden bij de ruimtelijke inrichting. En wat de meerwaarde van het instrument sociale media hierin kan zijn. Het onderzoek kent een theoretische en praktische verkenning. De literatuurstudie vormt het theoretische onderdeel van het onderzoek, welke ingaat op een veranderende kijk op ruimte, de kenmerken van de netwerksamenleving, bewonersparticipatie in het heden en verleden en de opkomst van sociale media. De praktische verkenning heeft de vorm van een casestudy waarbij drie initiatieven diepgaand worden bestudeerd. De focus in de casestudy ligt op de inzet sociale media om bewoners te laten participeren, wat de praktische ervaringen zijn in vergelijking met de theoretische inzichten en in hoeverre de invloed en de macht van de bewoners middels sociale media verandert.

Voor zowel de literatuurstudie als casestudy zijn verschillende onderzoeksbronnen gebruikt. Allereerst is informatie gewonnen uit interviews met personen, welke geselecteerd zijn op basis van hun kennis of ervaring over het onderwerp. De interviews zijn semigestructureerd. Structuur is aangebracht door bepaalde thema's te kiezen aan de hand van kennis die bij de afzonderlijke personen aanwezig is. Daarnaast is er een zekere mate van openheid in het interview gelaten, zodat tijdens het interview nieuw ontstane vragen of aanvullende vragen makkelijk gesteld konden worden. Voor de casestudy geldt dat de initiatiefnemers van de praktijkvoorbeelden zijn geïnterviewd en daarnaast een andere betrokken partij en in één geval literatuur over het initiatief. Deze interviews waren gestructureerd omdat er specifieke informatie wordt gezocht en dit bij de drie

casussen ter vergelijking zal worden gelegd. Verder is literatuur en media bestudeerd. De methode die is ingezet om informatie uit literatuur en media te winnen is een kwalitatieve inhoudsanalyse. Een combinatie van deze verschillende bronnen en technieken is gebruikt om de betrouwbaarheid van het onderzoek te vergroten.

Resultaten

De maatschappelijk en technologische ontwikkelingen in de netwerksamenleving hebben invloed op de relatie tussen overheid en burger op het gebied van de bewonersparticipatie. Door het proces van horizontalisering zijn er andere actoren die macht willen uitoefenen op de inrichting van de ruimte. Tegelijkertijd treedt een proces van deterritorialisering op, wat inhoudt dat de focus in de samenleving op netwerken komt te liggen en minder op plaatsen. Bewoners organiseren zich minder in traditionele verbanden en hun relatie met de fysieke omgeving is van minder belang omdat de fysieke locatie niet meer alléén de basis vormt voor menselijke interactie. Een derde proces, dat van virtualisering, zorgt er niet alleen voor dat processen van horizontalisering en deterritorialisering sneller verlopen, maar ook dat er andere vormen van bewonersparticipatie ontstaan.

In de praktijk van bewonersparticipatie zijn deze processen in meer of mindere mate aanwezig. Bewoners zouden in toenemende mate invloed willen uitoefenen op beleid over de ruimtelijke inrichting. Toch blijkt uit de praktijkvoorbeelden dat het initiatief daar nog van de overheid afkomstig is. Zij bepaalt wanneer de burger betrokken wordt en wat haar inbreng is. Daarnaast lijkt plaatsgebonden bewonersparticipatie in strijd met het afnemende belang van plaatsen in de samenleving. Een toenemend belang van netwerken in de samenleving gaat moeilijk samen met een traditionele fysiek gebonden bewonersparticipatie. Tot slot ontstaan door de ontwikkeling van informatie- en communicatietechnologieën nieuwe vormen van participatie. Deze nieuwe middelen lijken in sommige gevallen veelbelovend en geven nieuwe mogelijkheden in de bewonersparticipatie (denk bijvoorbeeld aan het initiatief ‘Verbeter de buurt’, waar ideeën of problemen in de ruimte gedeeld kunnen worden (www.verbeterdebuurt.nl) of ‘Virtueel Helmond’ waar ruimtelijke plannen driedimensionaal zichtbaar gemaakt worden (www.virtueelhelmond.nl)). Maar niet altijd leidt het gebruik van deze nieuwe middelen tot meer invloed voor de bewoner.

Conclusie

De overheid probeert op allerlei manieren de kloof met de bewoner te dichten. De focus hierbij ligt in grote mate op het ontwikkelen van nieuwe werkwijzen en de inzet van nieuwe middelen. Hoewel participatie gedeelde macht betekent, blijkt in praktijk de macht in handen van de overheid te liggen.

De overheid blijft haar hiërarchische rol vasthouden, ondanks allerlei ontwikkelingen in de samenleving die voor gedeelde macht pleiten.

Het gebruik van nieuwe middelen of technieken in de bewonersparticipatie schept hoge verwachtingen. Uit de casussen blijkt dat de inzet van sociale media een nieuw licht kan werpen op participatieprojecten. Gebruik van sociale media kan tot een grotere groep deelnemers leiden. Daarnaast is deze, in vergelijking met traditionele groepen, (deels) een jongere en meer op kennisgerichte groep bewoners. Sociale media is een effectief middel om subjectieve ideeën, wensen en inspiratie van bewoners te ontvangen. Door sociale media is er veel mogelijk op het gebied van het visueel maken van ruimtelijke plannen en ideeën. Een ander voordeel van sociale media is dat kennis en ervaringen gratis gedeeld worden. De forumachtige opzet van sommige sociale media bieden de mogelijkheid om de discussie met elkaar aan te gaan en daardoor kan nieuwe kennis of een gezamenlijke visie ontstaan.

Gekeken echter naar de mate van invloed voor de bewoner, zijn niet de middelen, maar is de houding van de overheid bepalend. Een belangrijke en centrale vraag daarbij is: zijn overheden bereid om de burger centraal te zetten in de besluitvorming en daarvan zowel de positieve als negatieve consequenties te dragen? Effectieve bewonersparticipatie kan het best bereikt worden door het delen van macht met andere belanghebbende partijen. Meer macht voor bewoners is een bewuste keuze van overheden. Ontwikkelingen in de samenleving maken dat deze keuze steeds meer een realiteit gaat worden.

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD II

SAMENVATTING III

INHOUDSOPGAVE VI

1 INLEIDING ..... - 1 -
1.1 Achtergrond ..... - 1 -
1.2 Relevantie ..... - 2 -
1.2.1 Maatschappelijke relevantie ..... - 2 -
1.2.2 Wetenschappelijke relevantie ..... - 3 -
1.3 Probleemstelling ..... - 4 -
1.3.1 Doelstelling ..... - 4 -
1.3.2 Vraagstelling ..... - 4 -
1.4 Onderzoeksmodel ..... - 5 -
1.5 Leeswijzer ..... - 6 -

2 METHODEN ..... - 8 -
2.1 Inleiding ..... - 8 -
2.2 Onderzoeksstrategie ..... - 8 -
2.3 Literatuurstudie ..... - 8 -
2.4 Casestudy ..... - 10 -
2.5 Onderzoeksbronnen en methoden ..... - 12 -
2.6 Analyse ..... - 13 -

3 NIEUWE SAMENLEVING: RUIMTE, NETWERKEN EN DE STAAT ..... - 15 -
3.1 Inleiding ..... - 15 -
3.2 Conceptualisering van ruimte ..... - 15 -
3.3 De rol van de staat ..... - 17 -
3.4 Netwerken en ICT ..... - 19 -
3.5 Theoretisch uitgangspunt ..... - 20 -

4 CASTELLS' NETWERKTHEORIE ..... - 22 -
4.1 Inleiding ..... - 22 -
4.2 Castells' netwerksamenleving ..... - 22 -
4.3 Horizontalisering, deterritorialisering en virtualisering ..... - 24 -
4.3.1 Horizontalisering ..... - 25 -
4.3.2 Deterritorialisering ..... - 27 -
4.3.3 Virtualisering ..... - 31 -
4.4 Paradigmawisseling ..... - 32 -

5 BEWONERSPARTICIPATIE ..... - 33 -
5.1 Inleiding ..... - 33 -
5.2 Geschiedenis en veranderde rollen in de bewonersparticipatie ..... - 33 -
5.3 Motieven van bewonersparticipatie ..... - 35 -
5.4 Participatieladder ..... - 37 -
5.5 Horizontalisering en gebrek aan representativiteit ..... - 40 -
5.6 Virtualisering en de komst van nieuwe middelen ..... - 41 -

6 SOCIALE MEDIA ..... - 45 -
6.1 Inleiding ..... - 45 -
6.2 Web 2.0 en sociale media ..... - 45 -
6.3 Kenmerken sociale media ..... - 47 -
6.4 Web 2.0 en participatie ..... - 49 -
6.5 Een andere rol voor de burger ..... - 51 -

7 CASESTUDY ..... - 54 -
7.1 Inleiding ..... - 54 -
7.2 Selectieproces ..... - 54 -
7.3 Analyse ..... - 55 -
7.4 Stadsdialoog Delft ..... - 57 -
7.5 Wiki-wijk Smallingerland ..... - 62 -
7.6 Structuurvisie Alphen aan den Rijn ..... - 67 -
7.7 Analyse casussen ..... - 73 -
7.7.1 Rol en invloed van de burger ..... - 74 -
7.7.2 Inzet sociale media ..... - 78 -

8 CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN ..... - 83 -
8.1 Conclusie ..... - 83 -
8.2 Aanbevelingen ..... - 86 -

9 REFLECTIE ..... - 88 -
9.1 Inleiding ..... - 88 -
9.2 Reikwijdte ..... - 88 -
9.3 Validiteit ..... - 89 -
9.4 Proces en verloop ..... - 90 -

LITERATUURLIJST ..... - 91 -

LIJST VAN FIGUREN EN TABELLEN ..... - 96 -

BIJLAGEN ..... - 97 -

1 INLEIDING

1.1 Achtergrond

Het onderwerp van dit onderzoek is een onderwerp dat naar voren komt in de praktijk van ons dagelijks leven. Een veranderende verhouding tussen overheid en burger is op allerlei gebieden zichtbaar. Steeds vaker openen gemeenten naast een fysieke balie een digitaal loket. En waar bijvoorbeeld eens het kabinet zich verschuilde in de achterkamers van het Binnenhof, kunnen politici tegenwoordig nauwkeurig gevolgd worden op Twitter.

De maatschappelijke en technologische ontwikkelingen die aan bovenstaande ten grondslag liggen hebben gevolgen voor de relatie tussen overheid en burger. In dit onderzoek wordt specifiek gekeken naar de relatie in de bewonersparticipatie. De verhouding tussen overheid en burger in de bewonersparticipatie is aan verandering onderhevig. Door technologische ontwikkelingen is het mogelijk geworden tegelijkertijd hier en daar te zijn (Boelens, 2000). Daarnaast ontstaat in de samenleving - evenals in het wereldwijde web - een netwerkachtige structuur waarin niemand de baas is en iedereen afhankelijk is van anderen voor het bereiken van zijn of haar doelen (Van der Arend, 2008). De soevereiniteit van de overheid, om in haar eentje ruimte in te richten verdwijnt. Er komen andere partijen op die invloed willen uitoefenen op de inrichting van de ruimte. Eén van deze partijen is de bewoner. In de bewonersparticipatie worden dan ook pogingen gedaan om een meer directe koppeling te maken tussen de ruimtelijke ordening en het alledaagse leven van bewoners.

In de hedendaagse bewonersparticipatie heerst echter veel ontevredenheid. De overheid en de bewoner ervaren beiden een kloof. Bewoners hebben vaak het gevoel niet begrepen te worden door ambtenaren en politici. Hun verwijt is dat ‘zij’ op het gemeentehuis niet in de gaten hebben wat er in hun wijk leeft. Ze zijn van mening dat ambtenaren zich achter papier verschuilen en doof en blind zijn voor wat zich dagelijks in hun wereld afspeelt (VROM/VWS, 2004). Maar ook de overheid ervaart een toename aan verwijdering ten opzichte van de burger, welke zich bijvoorbeeld uit in het feit dat de burger assertiever en beter geïnformeerd is (Uitermark en Duyvendak, 2007).

Om in te spelen op de nieuwe verhouding tussen overheid en burger, is onderzoek nodig naar nieuwe manieren om burgers te laten participeren. Een vraag die daarbij oprijst, is hoe in het licht van de veranderende verhoudingen tussen overheid en burger, bewoners vandaag de dag effectief betrokken kunnen worden. Welke nieuwe middelen kunnen worden ingezet om de moderne, mondige en kritische burger te stimuleren tot participatie? En hoe verhouden deze nieuwe middelen zich tot de ‘traditionele’ wijze van inspraak? Kan met Van Marissing (2005) worden gezegd: ‘De

aloude inspraakavond voldoet niet meer?' Of kunnen deze nieuwe middelen als aanvulling dienen op de traditionele manieren van participatie?

Een van die nieuwe middelen zijn sociale media. Sociale media beschrijven de verzameling van online instrumenten en platformen die mensen gebruiken voor het delen van hun meningen, inzichten, ervaringen en gevoelens met elkaar. De geproduceerde media worden door en voor velen gemaakt. Op sociale media-sites wordt de inhoud niet bepaald door redacteuren, maar door bezoekers zelf (Mobillion, 2010). De opkomst van sociale media kan gevolgen hebben voor de organisatie van processen rondom participatie van bewoners bij gebiedsontwikkeling. Bekende voorbeelden van sociale media zijn Facebook, Twitter en LinkedIn. Voorbeelden van een bewonersparticipatie traject waarbij sociale media worden ingezet zijn onder andere 'Verbeter de buurt' (www.verbeterdebuurt.nl) en 'De digitale buurtschouw' (www.buurtleven.nl).

1.2 Relevantie

1.2.1 Maatschappelijke relevantie

Het onderzoek dat is uitgevoerd kent een maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie. De maatschappelijke relevantie van het onderzoek uit zich in het feit dat overheden in toenemende mate worstelen hoe bewoners betrokken kunnen worden bij de ruimtelijke inrichting van de samenleving. Dat de burger betrokken moet worden, daar is men het over eens, maar de praktijk ervan blijkt een moeilijke opgave. Zowel overheid als bewoners uiten hun onvrede over de huidige aanpak van veel participatietrajecten. Overheden zien het betrekken van bewoners als verplichte oefening. Bewoners hebben onvoldoende professionele kennis en staan niet voldoende open voor vernieuwende ideeën (Van der Pennen, 2009). Bewoners echter vinden dat overheden in participatietrajecten te weinig rekening houden met hun wensen en ideeën. In deze thesis wordt de huidige praktijk van bewonersparticipatie vanuit dit oogpunt bestudeerd.

In deze thesis wordt bewonersparticipatie bestudeerd vanuit het licht van een veranderende samenleving. Hoewel bewonersparticipatie geen nieuw fenomeen is, is haar aanpak de afgelopen jaren steeds gewijzigd. Hedendaagse bewonersparticipatie vindt plaats in een complexe samenleving, ook wel netwerksamenleving genoemd. In de netwerksamenleving participeren bewoners minder in traditionele verbanden en gebruiken zij nieuwe, door informatie- en communicatietechnologieën (in vervolg: ICT) gedreven middelen om zich te organiseren. Ook participeren bewoners meer individueel en in losse verbanden. De ontwikkeling van de ICT draagt daar nog eens aan bij dat bewoners naast fysieke organisaties zich ook virtueel kunnen organiseren.

De ontwikkelingen zetten de huidige vormen van en verhoudingen in de bewonersparticipatie onder druk. De representativiteit en het draagvlak van ruimtelijk beleid komt in het gedrang.
De overheid en bewoner blijven elkaar ook in toekomstige bewonersparticipatie-initiatieven tegenkomen. Dit onderzoek zal een bijdrage leveren aan het maatschappelijk debat door nieuwe verhoudingen in de bewonersparticipatie te schetsen en in te gaan op de ontwikkelingen die daaraan ten grondslag liggen. Ook wordt ingegaan op het gebruik van sociale media in de bewonersparticipatie. Het effectief toepassen van sociale media is voor velen een nog grotendeels onbekend terrein. Dit onderzoek hoopt een realistisch beeld te geven van de effecten van sociale media gebruik in de bewonersparticipatie. En daarnaast aan te geven wat de meerwaarde van dit instrument is. Deze inzichten hebben als doel een bescheiden bijdrage te leveren aan toekomstige succesvolle bewonersparticipatie.

1.2.2 Wetenschappelijke relevantie

Daarnaast levert het onderzoek een bijdrage aan de wetenschap. Allereerst omdat er door de veranderingen in de maatschappij en een toenemend gebruik van ICT een andere kijk op ruimte ontstaat. In de hedendaagse ruimtelijke disciplines ligt de nadruk voornamelijk op de fysieke en zichtbare ruimte. Maar in de nieuwe samenleving ontstaat er een nieuwe vorm van ruimte, namelijk de onzichtbare en virtuele ruimte. Het onderzoek levert een theoretische bijdrage in de sociale geografie, omdat er nog weinig aandacht in het vakgebied is voor de toename van onzichtbare en ontastbare ruimte, zoals virtuele sociale netwerken. Ik ben van mening dat virtuele ruimte een steeds groter rol gaat spelen in de samenleving. En dat ze niet het tegenovergestelde van fysieke ruimte is, maar er een aanvulling op vormt. En daarmee is het een object van studie voor sociaal geografen.
Verder levert dit onderzoek een bijdrage aan de wetenschap door de netwerktheorie van Castells te verbinden met de praktijk van bewonersparticipatie. Mijn onderzoek laat zien dat de abstracte theorie van Castells in combinatie met de bewonersparticipatie een praktische uitwerking krijgt. Het gebruiken van Castells' netwerktheorie in dit onderzoek naar bewonersparticipatie schetst veel duidelijkheid over de verhoudingen in de hedendaagse bewonersparticipatie. Daarnaast levert dit onderzoek een bijdrage aan de wetenschap, door te onderzoeken hoe het middel sociale media toegepast kan worden in de bewonersparticipatie. De rol van sociale media bij het betrekken van bewoners bij ruimtelijke vraagstukken is een nieuw te ontginnen onderzoeksgebied. Vandaag de dag worden over de mogelijkheden en effecten van sociale media allerlei uitspraken gedaan. In dit onderzoek worden deze beweringen getoetst door te kijken naar de zichtbare effecten van het

gebruik van sociale media als middel in de bewonersparticipatie. Tot slot komen in dit onderzoek de ruimtelijke disciplines en die van communicatie bij elkaar en wijzen naar een groeiende relatie tussen beide.

1.3 Probleemstelling

In deze paragraaf worden achtereenvolgens de doelstelling en vraagstelling van het onderzoek weergegeven. Daarna wordt een model gepresenteerd met de belangrijkste verbanden tussen deze begrippen en vindt afbakening van de centrale begrippen plaats.

1.3.1 Doelstelling

Het hoofddoel van dit onderzoek is inzicht verkrijgen in de veranderende verhoudingen tussen burger en overheid op het gebied van bewonersparticipatie. Welke ontwikkelingen veroorzaken deze veranderende verhouding en welke gevolgen heeft dit voor de relatie tussen overheid en bewoner. Daarbij wordt ook gekeken of het gebruik en de toepassing van sociale media een meerwaarde vormt op de bestaande instrumenten in de bewonersparticipatie. Met meerwaarde wordt bedoeld in hoeverre sociale media een rol kan spelen om burgers effectief te betrekken bij bewonersparticipatie op het gebied van ruimtelijke vraagstukken. Gezocht wordt naar de succes- en faalfactoren bij de inzet van sociale media in de bewonersparticipatie.

1.3.2 Vraagstelling

De vraagstelling van het onderzoek bestaat uit twee hoofdvragen. In lijn met de doelstelling, is de vraagstelling van het onderzoek als volgt geformuleerd:

1) Op welke manier kunnen bewoners, in het licht van de veranderende verhouding tussen overheid en burgers, effectief betrokken worden bij bewonersparticipatie op het gebied van ruimtelijke vraagstukken?

2) En wat is de meerwaarde van sociale media hierin?

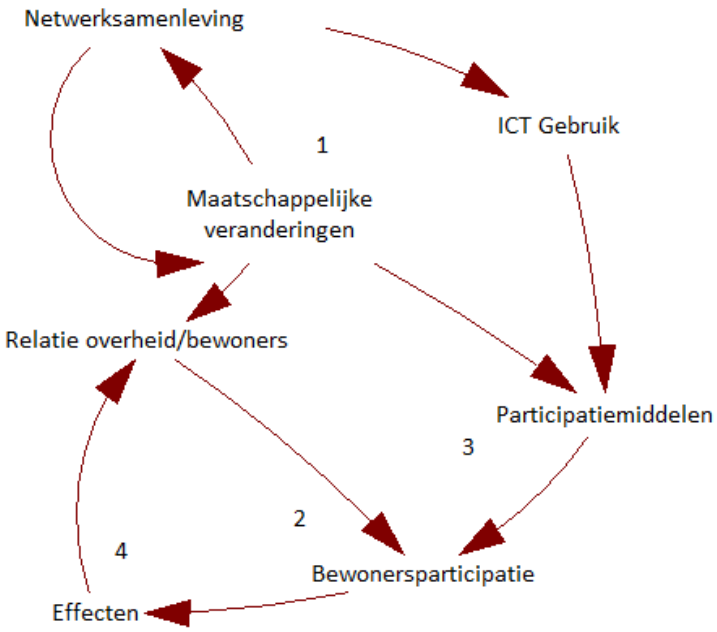
Voor de vraagstelling zijn deelvragen geformuleerd die een antwoord geven op de centrale vraag. De deelvragen vormen de leidraad voor de opzet van deze thesis. De deelvragen luiden:

1) Hoe is met de komst van de netwerksamenleving de verhouding tussen overheid en burgers veranderd?
2) Wat zijn gevolgen van de veranderde relatie tussen overheid en burger, voor de bewonersparticipatie op het gebied van ruimtelijke vraagstukken?

3) Wat zijn sociale media en hoe verhouden zij zich tot de meer traditionele middelen van participatie?
4) Wat zijn succes- en faalfactoren bij de inzet van sociale media in bewonersparticipatie op het gebied van ruimtelijke vraagstukken?

1.4 Onderzoeksmodel

In het onderzoeksmodel in figuur 1 worden de belangrijkste begrippen en variabelen uit de theoretische achtergrond en vraagstelling weergegeven. De relaties tussen deze elementen worden weergegeven aan de hand van pijlen en onderstaande toelichting. De toegevoegde cijfers verwijzen naar de deelvragen van de thesis.

Figuur 1 Onderzoeksmodel

Alvorens een toelichting op het onderzoeksmodel wordt gegeven, worden de belangrijkste begrippen uit het onderzoek gedefinieerd.

♦ Netwerksamenleving: een samenleving waar de belangrijkste sociale structuren en activiteiten zijn georganiseerd rond elektronische informatienetwerken (Castells, 1996).

♦ Bewonersparticipatie: de mate waarin bewoners actief zijn in hun buurt, onder andere door betrokkenheid bij het beleid (Van Marissing, 2008). In dit onderzoek ligt de focus op betrokkenheid bij ruimtelijke inrichting van een geografisch gebied.

♦ Participatie: de actieve deelname van bewoners in de gebiedsontwikkeling.

♦ Participatiemiddelen: instrumenten die ingezet worden om participatie van burgers te stimuleren.

♦ Sociale media: verzameling van online instrumenten en platformen die mensen gebruiken voor het delen van hun meningen, inzichten, ervaringen en gevoelens met elkaar (Mobillion, 2010).

♦ Effecten: in dit onderzoek staan de effecten van het gebruik van participatiemiddelen in de bewonersparticipatie centraal en op welke wijze ze de verhouding tussen overheid en bewoner beïnvloeden.

♦ ICT-gebruik: het gebruik van ICT met als doel de dialoog tussen overheid en burger op het gebied van bewonersparticipatie bij ruimtelijke vraagstukken te vergroten.

Maatschappelijke veranderingen en de opkomst van de netwerksamenleving beïnvloeden elkaar wederzijds. De verandering van de samenleving in een netwerksamenleving beïnvloedt de relatie tussen overheid en bewoners. De overheid en bewoner komen op het gebied van de ruimtelijke ordening elkaar onder andere tegen in de bewonersparticipatie. De huidige vorm van bewonersparticipatie sluit zowel op de wensen van overheden als van burgers niet altijd meer aan. Met een meer invloedrijke rol van ICT in de netwerksamenleving ontstaan nieuwe participatiemiddelen welke ingezet kunnen worden om moderne burgers te stimuleren tot bewonersparticipatie. De effecten van bewonersparticipatie worden concreet zichtbaar in bijvoorbeeld een vergroting van inhoudelijke input voor beleid, in creatie of vergroting van draagvlak of het versterken van sociale structuren. Daarbij kan tot slot afgevraagd worden of het betrekken van bewoners via nieuwe middelen de kloof tussen overheid en burger kan verkleinen.

1.5 Leeswijzer

Het verslag van dit onderzoek is opgebouwd uit verschillende hoofdstukken. In hoofdstuk 2 wordt uitgelegd welke methoden gebruikt worden voor het onderzoek. Hoofdstuk 3 vormt het inleidende hoofdstuk van het onderzoek, waarbij gekeken wordt naar het veranderend concept van ruimte, de opkomst van netwerken en ICT in de samenleving en de invloed daarvan voor de overheid. Inzichten van verschillende wetenschappers worden afgewogen om nader te bepalen vanuit welke invalshoek het onderzoek plaatsvindt. In hoofdstuk 4 wordt de voor het onderzoek meest relevante visie verder uitgewerkt. Dit zal gebeuren in het licht van de relatie tussen overheid en bewoner in de ruimtelijke ordening en aan de hand van verschillende ontwikkelingen in de samenleving.

In hoofdstuk 5 staat de specifieke relatie tussen overheid en bewoner in de bewonersparticipatie centraal. Verleden en hedendaagse karakteristieken van bewonersparticipatie komen aan bod. Daarbij wordt een koppeling gemaakt hoe de veranderende samenleving van invloed is op de

traditionele vormen van bewonersparticipatie. In hoofdstuk 6 wordt gekeken naar sociale media. Naast dat het fenomeen beschreven wordt, komt ook naar voren hoe sociale media als middel kan dienen in de bewonersparticipatie op het gebied van ruimtelijke vraagstukken. In hoofdstuk 7 wordt de casestudy weergegeven, waarbij allereerst de casussen afzonderlijk bestudeerd worden. Daarna volgt een analyse waarbij theorie en praktijk bij elkaar komen. Dit leidt tot het benoemen van de succes- en faalfactoren van de inzet van sociale media in de bewonersparticipatie. In hoofdstuk 8 volgt de conclusie, welke een beantwoording van de vraagstelling inhoudt. Daarnaast worden aanbevelingen gegeven voor overheden. Deze aanbevelingen zijn ook waardevol voor andere partijen die te maken hebben met bewonersparticipatie. In dit hoofdstuk worden ook enkele aanbevelingen voor vervolgonderzoek genoemd. Tot slot wordt in hoofdstuk 9 een kritische blik geworpen op het uitgevoerde onderzoek en worden de sterke en zwakke kanten van het onderzoek weergegeven. Ook wordt geschreven welke maatregelen zijn genomen om de zwakke kanten van het onderzoek te beperken.

2 METHODEN

2.1 Inleiding

De keuze van een onderzoeksstrategie, onderzoeksbronnen en -methoden is afhankelijk van de wijze waarop het onderzoek aangepakt wordt en de wijze waarop het onderzoeksobject wordt benaderd. In onderstaande paragrafen zullen de onderzoeksstrategieën worden verantwoord. Daarnaast wordt weergegeven welke bronnen worden geraadpleegd en welke methoden worden ingezet om informatie te ontsluiten. Daarna volgt er een schema met wijze van analyse en hoe de combinatie van onderzoeksstrategieën antwoord zal geven op de vraagstelling van het onderzoek.

2.2 Onderzoeksstrategie

Het besluit voor een te hanteren onderzoeksstrategie is afgewogen door middel van het beantwoorden van twee vragen. Ten eerste in welke mate de doelstelling van het onderzoek vraagt om een onderzoek in de diepte of breedte. En ten tweede in hoeverre de doelstelling van het onderzoek vraagt om een kwantitatieve of kwalitatieve analyse (Verschuren en Doorewaard, 2007).
In dit onderzoek wordt de inductieve methode gebruikt. De doelstelling in het onderzoek vraagt om een kwalitatief onderzoek deels in de diepte deels in de breedte, waarbij nadruk ligt op een begrip van de context van het onderzoek. Een onderzoek in de breedte is vereist omdat de relatie tussen overheid en bewoners in de ruimtelijke ordening onderzocht wordt in het licht van een veranderende samenleving en een veranderend gebruik van ICT. Verschillende ontwikkelingen in de samenleving zullen hiervoor bestudeerd worden. Daarnaast wordt ook onderzocht welke mogelijkheden er bestaan om sociale media in te zetten in bewonersparticipatie. Dit vereist een onderzoek in de diepte om de meerwaarde van het gebruik van sociale media in de bewonersparticipatie te kunnen schetsen. Vanuit bovenstaande is gekozen om twee onderzoeksstrategieën te hanteren, namelijk een literatuurstudie en een casestudy.

2.3 Literatuurstudie

De vraagstelling van het onderzoek is tweeledig. Het eerste deel gaat over de vraag op welke wijze bewoners effectief betrokken kunnen worden bij bewonersparticipatie in het licht van een veranderende verhouding tussen overheid en burger. Voor het uitvoeren van een literatuurstudie is gekozen omdat een literatuurstudie geschikt is om de theoretische stand van zaken over een bepaald onderwerp in kaart te brengen (Verschuren en Doorewaard, 2007).

Het doel van de literatuurstudie is kennis te verzamelen en te bundelen om zo een overzicht te krijgen van de bestaande inzichten rondom het betrekken van burgers in bewonersparticipatie, de veranderende verhouding tussen overheid en burger in de netwerksamenleving en sociale media als middel in de bewonersparticipatie.

Onderzoeksbronnen en methoden

In de literatuurstudie worden drie bronnen gebruikt voor het verzamelen van de data, namelijk personen, literatuur en media. Informatie uit deze bronnen wordt via verschillende methoden ontsloten. Een combinatie van verschillende bronnen en meerdere technieken van ontsluiting vergroot de betrouwbaarheid van het onderzoek (Verschuren en Doorewaard, 2007).

Allereerst vindt verzameling van data plaats door literatuur te bestuderen over het betreffende onderzoeksonderwerp. Daarbij dienen onderwerpen in de vraagstelling van het onderzoek als uitgangspunt. De methode die hiervoor is ingezet is een kwalitatieve inhoudsanalyse. Bij een kwalitatieve inhoudsanalyse gaat het om het reduceren van voor de onderzoeker relevante informatie uit een grote hoeveelheid tekstueel of audiovisueel materiaal (Verschuren en Doorewaard, 2007). In dit onderzoek zijn grote hoeveelheden teksten, zoals wetenschappelijke artikelen, boekwerken, papers en redactiebundels bestudeerd met als doel antwoord te vinden op deze vragen.

Naast literatuur wordt media ingezet om informatie te ontsluiten. Media zijn overbrengers van informatie voor een breder publiek. Ze zijn van waarde voor dit onderzoek wegens de grote mate van actualiteit. Met de komst van elektronische media neemt een grote variëteit van media toe (Verschuren en Doorewaard, 2007). Voorbeelden van gebruikte media zijn documenten die beschikbaar zijn gesteld op internet en websites van bijvoorbeeld artikelen uit online tijdschriften, fora, weblogs, etc. Deze media is door inhoudsanalyse ontsloten.

De laatste bron die gebruikt wordt in de literatuurstudie zijn *personen*. Personen kunnen een zeer grote diversiteit van informatie verschaffen, bevestigen en toelichten. Personen vormen daarmee een waardevolle toevoeging voor dit onderzoek, omdat dit onderwerp redelijk recent is en niet alle laatste inzichten en ervaringen in documenten of literatuur te vinden is. De interviews in de literatuurstudie zijn in alle gevallen semigestructureerd. Structuur is aangebracht door bepaalde thema's te kiezen aan de hand van kennis die bij de afzonderlijke personen aanwezig is. Door een selectie van professionals was van te voren zicht op de kennis van de betreffende persoon, welke een aanvulling zou kunnen zijn in het onderzoek. Daarnaast is er een zekere mate van openheid in het interview gelaten. Tijdens het interview nieuw ontstane vragen of aanvullende vragen konden op

deze manier makkelijk worden gesteld. Dit kan bijdragen aan nieuwe inzichten voor het onderzoek. In totaal zijn zeven personen geïnterviewd. De selectie van deze zeven personen heeft plaatsgevonden op basis van hun kennis over verschillende onderwerpen die in het onderzoek aanbod komen. In tabel 1 is te zien op basis waarvan gekozen is de betreffende persoon te interviewen. Door personen te selecteren met verschillende achtergronden worden verschillende invalshoeken belicht. Deels werd er geïnterviewd met als doel nieuwe informatie te winnen. En deels werden interviews gebruikt om informatie gewonnen uit literatuur, media of andere personen te bevestigen.

Geïnterviewde	Functie	Invalshoek
Beitske Boonstra	Promovendus zelforganisatie	Rollen burgers en overheden in bewonersparticipatie, geschiedenis en verschillende vormen van participatie
Paul Frissen	Hoogleraar Bestuurskunde, Universiteit van Twente / Decaan Nederlandse School voor Openbaar Bestuur	De processen horizontalisering, deterritorialisering en virtualisering in de samenleving, en daarbij de verandering van taken voor overheden
Valerie Frissen	Bijzonder Hoogleraar ICT en sociale verandering	De kracht van sociale media en het maatschappelijk impact van ICT
Jan Kees Helderman	Assistent professor Comparative Governance and Public Policy, Radboud Universiteit Nijmegen	Veranderende relatie burger en overheid op het gebied van wonen
Annemarth Idenburg	Projectleider 'Vertrouwen in de burger' Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid	Een veranderende samenleving en het vergroten van betrokkenheid van burger bij de overheid en de mogelijkheden die sociale media bieden
Kees Machielse	Lector Gebiedsontwikkeling en transitiemanagement, Hogeschool van Rotterdam	De kracht van sociale media en impact sociale media op handelen overheid
Pieter Maessen	Freelance Journalist Ruimtevolk	De beperkingen bij het gebruik van sociale media

Tabel 1 Geïnterviewde personen literatuurstudie

2.4 Casestudy

Het tweede deel van de vraagstelling is welke rol sociale media kan spelen in het betrekken van bewoners in het ruimtelijke domein. Om tot een antwoord te komen op deze vraag is het uitvoeren van een casestudy een geschikte methode. Een casestudy is een onderzoek waarbij de onderzoeker probeert om een diepgaand en integraal inzicht te krijgen in een of enkele tijdruimtelijke begrensde objecten of processen (Verschuren en Doorewaard, 2007).

Een ander kenmerk van een casestudy is dat een groot aantal kenmerken van een beperkt aantal onderzoekseenheden onderzocht kan worden (Vennix, 2006). In het geval van dit onderzoek is een

casestudy zeer geschikt omdat het een gedetailleerd inzicht kan geven in een aantal participatie-initiatieven waarbij sociale media als middel is ingezet om bewoners te betrekken bij ruimtelijke vraagstukken. In de casestudy wordt een kwalitatieve analyse toegepast, omdat er gezocht wordt naar motieven, werkwijzen en ervaringen met het middel sociale media in het ruimtelijk domein om bewoners te stimuleren te participeren. De casussen worden daarvoor in de diepte bestudeerd.

De casestudy heeft als doel om de theoretische inzichten over de inzet van sociale media in de bewonersparticipatie te toetsen aan de praktijk. Vanwege het tijdbestek van het onderzoek en de beschikbaarheid van onderzoekseenheden is gekozen drie casussen te onderzoeken. De selectie van de casussen heeft plaatsgevonden middels een strategische steekproeftrekking. Bij een strategische steekproeftrekking is niet toeval, maar de doelstelling leidraad bij het vaststellen van de casussen. Op basis van de doelstelling van het onderzoek zijn casussen gekozen waarin het toepassen van sociale media in de bewonersparticipatie tot meer betrokkenheid van bewoners heeft geleidt. Hier is voor gekozen omdat er op deze manier meer duidelijkheid ontstaat over de meerwaarde van sociale media. Daarnaast zijn casussen geselecteerd die minimaal van elkaar verschillen. Er is nog weinig bekend over de inzet van sociale media en door verschillen tussen de casussen klein de houden is het mogelijk om tot algemene beschrijvende uitspraken te komen. De keuze voor de derde casus heeft daarbij plaatsgevonden op basis van het *snowball sampling* principe (Verschuren en Doorewaard, 2007*).* Dat betekent dat op basis van de uitkomsten van de eerste twee onderzochte casussen een laatste casus is gezocht die een aanvulling vormt op de bestaande casussen. Hiervoor zijn twee redenen. Allereerst is er nog weinig bekend over de inzet van sociale media als participatiemiddel in het ruimtelijk domein. Tijdens het onderzoek kunnen nieuwe inzichten opgedaan worden die vragen om een specifieke casus te onderzoeken. Daarnaast is het onderwerp van het onderzoek momenteel in ontwikkeling en is de kans groot dat tijdens het uitvoeren van dit onderzoek nieuwe initiatieven ontstaan. Door een casus later te selecteren kan ingespeeld worden op actuele ontwikkelingen in dit onderzoeksgebied.

In de eerste fase van de vergelijkende casestudy worden de casussen onafhankelijk van elkaar bestudeerd. In de tweede fase van de vergelijkende casestudy worden de casussen met elkaar vergeleken en geanalyseerd aan de hand van criteria uit de literatuurstudie. In hoofdstuk 7 en bijlage 1 wordt het selectieproces van de casussen gedetailleerd uitgewerkt.

Het nadeel van de onderzoeksmethode casestudy is de geringe generaliseerbaarheid van de uitkomsten. In het geval van dit onderzoek bestaat er een grote kans dat de resultaten uit de bestudeerde casussen niet geldig zijn voor alle casussen. Naarmate men minder gevallen bestudeert, is het moeilijker om de bevindingen van toepassing te verklaren op gelijke gevallen (Verschuren en

Doorewaard, 2007). De casussen worden in hun eigen context onderzocht. Daarom kunnen de conclusies uit de casussen niet naar andere casussen worden doorgetrokken. Daarbij moet vermeld worden generalisatie ook niet het doel van de casestudy is. Het onderzoek naar sociale media gebruik in de bewonersparticipatie heeft een exploratief karakter. Er is nog weinig onderzoek verricht op dit gebied.

2.5 Onderzoeksbronnen en methoden

De belangrijkste onderzoeksbron voor het tot stand komen van de casestudy zijn personen. Daarnaast worden literatuur en media gebruikt. Van de drie geselecteerde casussen zijn interviews uitgevoerd met de initiatiefnemers van de projecten. Er is gekozen voor individuele face-to-face interviews. De gehouden interviews zijn gestructureerd van aard. Hiervoor is gekozen omdat er specifieke informatie wordt gezocht en dit bij alle drie de casussen ter vergelijking zal worden gelegd. Een enquête voor dit onderzoek is minder geschikt omdat bij deze methode gesloten vragen worden gesteld. Het onderzoek vraagt echter om het verzamelen van contextafhankelijke informatie en kwalitatieve data.

Er is gekozen voor face-to-face interviews om een beeld te krijgen van de context van het initiatief. Daarnaast is het daardoor mogelijk om door fysieke aanwezigheid de geïnterviewde makkelijker te stimuleren tot het beantwoorden van meer gevoelige vragen. Naast het interviewen van de initiatiefnemer van het project, is geprobeerd een tweede interview te houden met een organisatie of persoon die dicht bij het project betrokken is. De selectie van deze organisatie en persoon heeft plaatsgevonden op basis van de interviews met de initiatiefnemers van de casussen. Het doel om voor elke casus een tweede interview te houden was aan de ene kant om informatie uit het eerste interview te valideren en aan de andere kant nieuwe inzichten op te doen. Deze interviews zijn gedeeltelijk gestructureerd, omdat het onderwerp vastligt, maar er tegelijkertijd ruimte overblijft voor aanvullende vragen of opmerkingen die waardevol kunnen zijn voor het onderzoek.

In het geval van de Stadsdialoog in Delft en de Structuurvisie in Alphen aan den Rijn is het gelukt om een tweede interview te regelen. Een tweede interview of de wiki-wijk Smallingerland met bureau The Crowds is helaas afgewezen, zowel face-to-face als telefonisch of schriftelijk vanwege de grote vraag naar interviews die zij ervaren.

In tabel 2 wordt toegelicht welke personen geïnterviewd zijn. In het geval van de casussen werd de keuze voor de te interviewen persoon bepaald door het intern doorverwijzen binnen de organisatie. De keuze voor de overige kandidaten is in de tabel beargumenteerd.

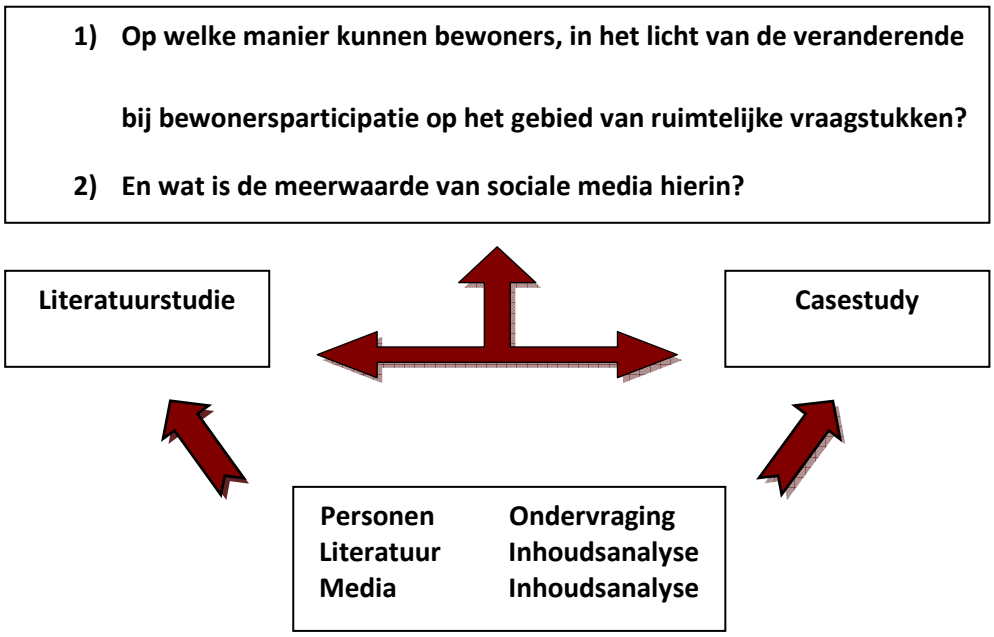
Geïnterviewde	Functie	Keuze gebaseerd op
Marjet van Arkel	Communicatieadviseur bij Ontwikkelingsbedrijf Spoorzone Delft B.V.	Doorverwezen binnen organisatie
Evelien Oosterbaan	Communicatieadviseur Gemeente Smallingerland	Doorverwezen binnen organisatie
Danielle Schurink	Strategisch communicatieadviseur Alphen aan den Rijn	Doorverwezen binnen organisatie
Jasper Ludolph	Communicatieadviseur Politiek Online	Partner bij het opzetten van het proces Stadsdialoog Delft
Hans Doderer	Eigenaar reclame, marketing en mediabureau De Groep	Partner bij het opzetten van het proces Structuurvisie Alphen aan den Rijn

Tabel 2 Geïnterviewde personen casestudy

Een tweede onderzoeksbron die in de casestudy wordt gebruikt is literatuur. Het betreft publicaties over de onderzochte initiatieven. In het geval van Smallingerland wordt daarvan gebruik gemaakt, omdat een interview met The Crowds niet mogelijk bleek. Op die manier kan informatie uit het interview vergeleken worden met een schriftelijke publicatie over het initiatief. Tot slot wordt media als bron gebruikt. Het betreft publicaties, documenten en websites die door de opsteller aan een breed publiek beschikbaar worden gesteld. De informatie uit deze publicaties en documenten wordt door inhoudsanalyse ontsloten.

2.6 Analyse

In onderstaande figuur 2 wordt weergegeven op welke wijze de analyse plaatsvindt en hoe de verschillende onderzoeksstrategieën, onderzoeksbronnen en onderzoeksmethoden met elkaar samenhangen. Met de inzichten uit de literatuurstudie is het mogelijk te voldoen aan het eerste deel van de vraagstelling. De inzichten uit de casestudy worden in combinatie met de literatuurstudie gebruikt om het tweede deel van de vraagstelling te beantwoorden. Met een combinatie van beide kan worden voldaan aan de doelstelling van dit onderzoek.

Figuur 2 Wijze van analyse

3 NIEUWE SAMENLEVING: RUIMTE, NETWERKEN EN DE STAAT

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat het begrip ruimte in de nieuwe samenleving centraal. Wanneer het gaat over de rol van overheden in het betrekken van bewoners bij ruimtelijke vraagstukken, is het vanuit geografisch oogpunt belangrijk om het begrip ruimte te bestuderen. Veel belangstelling voor het concept ruimte is er vanuit de sociologische en geografische discipline. In dit hoofdstuk worden verschillende inzichten van sociologen en geografen (Giddens, Sassen, Urry, Castells, Harvey, Graham en Marvin) met elkaar vergeleken. Het doel is inzichtelijk te maken hoe er in de wetenschappelijke disciplines over ruimte gedacht wordt en welke visie een basis kan vormen voor het verdere onderzoek. Aan de hand van drie subthema's wordt structuur gegeven aan dit hoofdstuk. Deze subthema's zijn: conceptualisering van ruimte, de rol van de staat en de rol van netwerken en ICT. Deze drie onderwerpen spelen een belangrijke rol bij het beantwoorden van de vraagstelling van het onderzoek. Aan het eind van dit hoofdstuk wordt verantwoord wiens gedachtegoed in hoofdstuk 4 verdere verdieping krijgt en zal dienen als theoretische basis voor het onderzoek.

3.2 Conceptualisering van ruimte

In de klassieke geografie werd ruimte gezien als een abstract en fysiek gegeven. Vanaf de jaren '70 van de vorige eeuw bekritiseerden veel wetenschappers de klassieke geografische modellen. Deze theorieën werden onder andere bekritiseerd omdat mensen in deze modellen als rationele wezens werden beschouwd die handelen in een abstracte omgeving (Pacione, 2005).

Onder deze critici behoorden onder andere de sociologen Anthony Giddens en John Urry en geograaf David Harvey. Giddens is bekend geworden vanwege zijn structuratietheorie. In zijn theorie, welke in 1976 ontwikkeld werd, leverde hij kritiek op de ruimtelijke en sociologische discipline. In de ruimtelijke discipline werd het handelen van mensen niet voldoende bestudeerd. En in de sociologie kreeg ruimte onvoldoende aandacht en werd vergeten dat omgevingen door mensen geproduceerd en veranderlijk zijn. Ruimte moet niet gezien worden als een abstracte entiteit, maar ze staat in relatie tot sociale structuren. Onder deze structuren wordt de reproductie van praktijken verstaan, oftewel structuren van handelingen die ontstaan door herhaling ervan. Structurele kenmerken van praktijken beïnvloeden het gedrag van mensen, maar deze structuren worden ook gereproduceerd of gewijzigd met gedrag (Giddens, 1976). Gekeken naar ruimte zijn ruimtelijke structuren van invloed

op het handelen van mensen, maar kan ook het handelen van mensen deze ruimtelijke structuren beïnvloeden.

Ook Urry is voorstander van deze zienswijze. Urry ziet een wisselwerking tussen fysieke ruimte en sociale praktijken, waarin niet de één de ander domineert, maar waarin beiden een even belangrijke rol innemen. Hij richt zich hierbij op de ruimtelijke gevolgen van economische herstructurering en heeft ook veel aandacht voor mobiliteit en toerisme (zie Urry, 2007). Door de ontwikkeling van telecommunicatiemiddelen worden tijd en ruimte steeds meer samengedrukt. *Time-space compression* noemt Harvey deze ontwikkeling. De ontwikkeling van nieuwe communicatiemiddelen heeft tot gevolg dat ruimtelijke barrières een steeds minder beperkende rol zijn voor interactie (Harvey, 1989). In tegenstelling tot Giddens, die niet tot een concrete uitwerking komt, schetst Harvey de gevolgen voor het samenkomen van tijd en plaats voor de functie van de stad. Hij hanteert daarbij een kapitalistische invalshoek, waarbij hij zich specifiek richt op het productieproces. Harvey weet door het noemen van voorbeelden de stap van de abstracte theorie naar de concrete praktijk te maken. Ook socioloog Sassen kijkt met een economische bril naar het proces van het veranderen van de ruimte. Ze doet dit echter in vergelijking met Harvey op een tegengestelde werkwijze. Sassen richt zich allereerst op het verzamelen van empirie om theorieën te vormen. Waar Harvey deductief te werk gaat, is onderzoek van Sassen inductief van aard. In het boek *The global city* beschrijft ze hoe door een toename van mobiliteit een verandering van ruimte zal ontstaan. In bepaalde steden zullen strategische functies samenkomen en in andere steden niet. Steden met veel strategische functies worden aangeduid met de term *global cities*, oftewel mondiale steden (Sassen, 1991). Door de wisselwerking tussen steden en plaatsen over de hele wereld kunnen veranderingen in mondiale steden lokale gebieden beïnvloeden. Zowel Sassen als Urry geven beide veel aandacht aan de verschuiving van economische processen van lokaal naar mondiale schaal.

De *global city* gedachte van Sassen komt ook terug wanneer Castells spreekt over *nodes* en *hubs*: de knooppunten in de netwerksamenleving. Een verschil met Sassen is dat Castells het ontstaan van deze knooppunten van interactie niet enkel vanuit een economische invalshoek bekijkt, maar deze breder trekt naar allerlei aspecten van de samenleving. Volgens Castells kan ruimte niet gedefinieerd worden, zonder daarbij te refereren aan sociale praktijken. In tegenstelling tot plaatsen, waarvan het belang zal afnemen, gaan netwerken in de nieuwe samenleving een belangrijke rol spelen. Maar plaatsen zullen niet verdwijnen, omdat ze nog van belang zijn voor de netwerken die daar samenkomen (Castells, 1996). Geografen Graham en Marvin wijzen net als voorgaande wetenschappers ook op het zien van ruimte als een sociale constructie. Met de komst van de moderne samenleving spelen sociale, technologische, institutionele en economische netwerken een

grote rol. Deze netwerken verbinden zich aan andere netwerken. Dit zorgt voor interactie en mobiliteit en dat creëert en beïnvloedt ruimte en ruimtelijke ontwikkeling (Graham en Marvin, 2001). Graham en Marvin bestuderen in tegenstelling tot eerder genoemde personen, ruimte voornamelijk in relatie tot telecommunicatie. Ze pleiten voor een nieuw conceptueel raamwerk waarin de relatie tussen ICT en ruimte centraal staat. Daarbij wordt verondersteld dat er een invloedrijke relatie bestaat tussen ICT en de inrichting en omgang met ruimte (Graham en Marvin, 1996). De relatie tussen ICT en ruimte is meervoudig en complex, maar belangrijk. Met name omdat ICT de laatste jaren een enorme ontwikkeling kent, kan er naar mijn idee meer onderzoek gedaan worden naar de ruimtelijke effecten ervan. Tegelijkertijd betekent dat zeker niet dat ICT de enigste bepalende factor is voor de inrichting van en omgang met ruimte.

3.3 De rol van de staat

Als gevolg van modernisering vermindert de rol van de natiestaat als meest bepalende context voor sociale praktijken. De nationale begrenzing van sociale systemen neemt af, onder andere doordat sociale systemen door de komst van nieuwe technologieën voor informatie en vervoer, een steeds grotere afstand omvatten (WRR, 2002).

Over bovenstaande uitspraak zijn genoemde theoretici het veelal eens. Maar er is een verschil in hoe de vermindering van deze rol van de staat concreet wordt gemaakt. Urry legt de nadruk op sociale processen van individuen in fysieke ruimte. Daarbij is weinig oog voor de gevolgen op macroniveau van staten, behalve dan dat de organisatie van kapitaal in een toenemende mate verschuift naar een mondiale schaal. Daarmee is productie niet meer per definitie binnen nationale grenzen georganiseerd (WRR, 2002). Ook Giddens, die de vermindering van de rol van de natiestaat voornamelijk vanuit een algemeen-cultureel proces bekijkt (Giddens, 2000), mist een concrete uitwerking. De praktische gevolgen van het verdwijnen van nationale grenzen als meest bepalende context voor handelen worden niet benoemd. Sassen daarentegen wijst in het kader van een verandering van de rol van staten op het ontstaan van een nieuwe geografie van de macht. Er is sprake van een afnemende regulerende rol voor de overheid op het gebied van economie door de opkomst van informatietechnologieën en een toename in mobiliteit (Sassen, 1998). Veel economische activiteiten zijn niet meer plaatsgebonden. Vestiging van bedrijven en organisaties vindt plaats volgens processen van globalisering en dit zal niet automatisch een vestiging binnen nationale grenzen zijn. Daarbij bestaat er een nieuw juridisch systeem voor het regelen van economische transacties over grenzen heen, waardoor een specifieke vestigingsplaats minder belang heeft. Tot slot vinden er een groeiend aantal economische activiteiten plaats in elektronische ruimte.

Deze virtualisering van economische activiteiten, neemt de door territoriale rechtsmachten opgelegde beperkingen weg (Sassen, 1996). Sassen zet haar uiteenzetting kracht bij door empirisch materiaal te leveren. Wel legt ze zich enkel toe op de rol van de natiestaat in nationale economieën. Het is niet duidelijk hoe Sassen dit proces van verlies van macht voor de staat ziet op het gebied van andere sectoren. Daarnaast is niet duidelijk wat de nieuwe geografie van macht dan wel is, wanneer zij niet meer bij nationale overheden te vinden is.

Ook Harvey hanteert een economische visie wanneer hij kijkt naar de gevolgen voor de rol van de staat. Staatsregulering over wereldwijde kapitaalstromen in een globale economie is moeilijk, omdat regulatie van de staat berust op een territorium. Een verschil met Giddens, Urry en Sassen is dat Harvey ook positieve gevolgen ziet voor de staat met het ontstaan van een globale economie. Een voorbeeld daarvan is dat export en import van producten en import van arbeidskapitaal uit andere landen door globalisering makkelijker is geworden (Harvey, 1989).

Over de nieuwe geografie van macht gesproken, ziet Castells dat netwerken het verbindende element in de samenleving zullen worden. In de nieuwe samenleving is uitoefening van activiteiten niet meer gebonden aan grenzen. En omdat de staat gebonden is aan een territoriale entiteit, verliest ze veel macht (Castells, 1996). Castells spreekt in dit geval dan ook over een crisis van de natiestaat. Het verlies van macht van de staat heeft te maken met een verlies van soevereiniteit, die weer het gevolg kan zijn van de mondialisering van economische activiteiten, media, communicatie, etc. In aanvulling op Sassen verwacht Castells dat er nieuwe organisatiestructuren in de samenleving zullen ontstaan. Deze maken gebruik van over de wereld verspreide nieuwe, op informatie- en communicatietechnologie gebaseerde communicatiemedia. De macht verschuift van de overheden naar deze nieuwe organisatiestructuren. Hoe deze nieuwe organisatiestructuren er concreet uitzien blijft een vraag. Tot slot wijzen ook Graham en Marvin, evenals Sassen en Castells, met de komst van telematica op het ontstaan van specifiek mondiaal georiënteerde steden zoals Londen, Parijs, Amsterdam en Tokio (WRR, 2002). Ze wijzen op het ontstaan van een materiële spanning tussen fysieke, vastliggende infrastructuur en de mobiele en virtuele infrastructuur. Het is niet duidelijk welke consequenties Graham en Marvin zien voor rol van de nationale staat in de nieuwe samenleving.

Op basis van voorgaande literatuur wijzen de gevolgen van het verminderde belang van de staat voor de relatie tussen overheid en burger, mijns inziens, niet één richting uit. Aan de ene kant treedt een proces van globalisering op waarbij er meer aandacht is voor samenhang tussen gebieden en mensen wereldwijd. Maar gelijktijdig treedt een proces van individualisering op, welke gericht is op vrijheid, eigenheid en fragmentatie. In de bewonersparticipatie zal de overheid een bepalende rol blijven

spelen en speelt internationalisering een minder invloedrijke rol dan bijvoorbeeld op het gebied van politiek, economie of milieu. Op de laatst genoemde gebieden zijn er steeds meer richtlijnen en wetgevingen vanuit de Europese Unie, die nationale staten dienen op te volgen. Ruimtelijke ordening is echter een taak die grotendeels bij de nationale overheden zal blijven liggen. Hoewel er meer internationale richtlijnen komen voor bijvoorbeeld het beschermen van cultureel erfgoed of natuurgebieden, zal dit in mindere mate gelden voor het lokale niveau van buurten en wijken. De verdwijnende rol van overheden op het gebied van bewonersparticipatie is vooralsnog niet goed voor te stellen.

3.4 Netwerken en ICT

De moderne samenleving kenmerkt zich onder andere door de opkomst van informatie- en communicatietechnologieën. De relatie tussen overheid en burger zal daardoor veranderen. Het lokale en het mondiale komen bij elkaar.

Giddens richt zijn blik voornamelijk op het individu en sociale culturele processen. Hoe hij tegen de opkomst van informatie- en communicatietechnologieën aankijkt is niet duidelijk. Urry kijkt wel naar de opkomst van netwerken, maar blijft zich voornamelijk op de fysieke netwerken richten en ziet geen grote rol weggelegd voor ICT. Volgens Urry moeten netwerken het object van studie worden, wanneer mondiale en lokale processen onderzocht worden (Urry, 1995; WRR, 2002). Harvey en Sassen hanteren beiden een economische invalshoek. Sassen stelt dat er een sterke focus komt te liggen op de netwerkeconomie, omdat bedrijven zich in een netwerk proberen te vestigen. Netwerken zijn dan ook van groot belang voor een globale economie (Sassen, 2005). Hoewel in principe elke stad bedrijven kan proberen aan te trekken, is het moeilijk om competitie te voeren met ‘global cities’, waar alle voorzieningen voorhanden zijn en een bedrijf in een netwerk ingelijfd kan worden zonder grote kosten (Sassen, 1991). Harvey richt zich specifiek op netwerken van kapitaal, waarbij onderscheidt wordt gemaakt in drie verschillende soorten kapitaalnetwerken in de netwerkeconomie. Alle netwerken leveren winst op door erin te investeren.

Een bredere visie op netwerken heeft Castells. Hij richt zich niet op een specifiek netwerk, maar netwerken in haar abstracte vorm. Netwerken zijn voortdurende vormen van organisatie. In een netwerk gaat het om de relaties tussen knooppunten en zijn patronen van interactie meer flexibel dan die in een hiërarchische organisatiestructuur.

Netwerken worden bij elkaar gehouden en coördineren zichzelf door gemeenschappelijke waarden, standaarden of praktische regels (Castells, 1996). Opvallend is de uitgebreide aandacht van Castells voor netwerken van informatie- en communicatietechnologieën. Castells begint niet voor niets zijn

trilogie (1996) met de ontwikkeling van technologie. Verandering van ruimte staat in directe relatie met elektronische communicatie. Technologie heeft altijd invloed gehad op de beleving van tijd en ruimte. Door informatie- en communicatietechnologieën ontstaan makkelijker en sneller netwerken. Hoewel technologie niet allesbepalend is voor de samenleving, kan de maatschappij niet meer begrepen worden zonder blik naar de technologische kant ervan.

Middelen om mensen, goederen en kennis te verplaatsen zijn er altijd geweest. Graham en Marvin merken op dat met de opkomst van de netwerksamenleving niet zozeer de netwerken zelf veranderen, maar dat de hoeveelheid en de snelheid ervan is toegenomen. Oude structuren in steden maken plaats voor wereldwijde lokale en mondiale verbanden. *Splintering urbanism* noemt Graham dit verschijnsel, en nieuwe informatie- en communicatietechnologieën, zoals het internet en mobiele communicatie, vormen ervan de basis omdat ze contacten over de hele wereld mogelijk maken. Door de tussenkomst van informatie- en communicatienetwerken kan de lokale leefomgeving verbindingen aangaan met de mondiale wereld (Graham en Marvin, 2001).

3.5 Theoretisch uitgangspunt

Voor het beantwoorden van de vraagstelling van het onderzoek zijn met name de subthema's rol van de staat en netwerken en ICT van belang. Het veranderend concept ruimte door de veranderende samenleving is een interessant onderwerp, maar het diepgaand bestuderen van deze ontwikkeling reikt buiten de vraagstelling van het onderzoek. In het onderzoek wordt niet zozeer gezocht naar de verdere ontwikkeling van het concept ruimte, maar met name naar de koppeling van theorie aan praktijk. De rol van de staat speelt gezien de vraagstelling een meer belangrijke rol in dit onderzoek. In de netwerksamenleving is de rol tussen overheid en burger veranderd. Deze veranderende rol tussen overheid en burger heeft gevolgen voor de praktijk van bewonersparticipatie. Ook zijn netwerken en ICT een belangrijk aspect van dit onderzoek. De nieuwe samenleving kenmerkt zich door op netwerk gebaseerde verhoudingen. In dit onderzoek wordt onder andere onderzocht hoe in het licht een veranderende maatschappij en een veranderend ICT gebruik bewoners effectief betrokken kunnen worden bij ruimtelijke vraagstukken. Een netwerk dat daarbij onder de loep wordt genomen is het netwerk van sociale media en het netwerk van bewoners en overheden in participatieprocessen. Castells schetst naar mijn idee het meest duidelijk op welke manier de rol van de staat gaat veranderen en welke andere vormen van macht de samenleving zullen domineren. Andere genoemde wetenschappers verwachten wel een afname aan macht voor staat, maar het is niet duidelijk bij wie of wat deze macht komt te liggen. Op het gebied van netwerken en ICT wordt Castells gezien als een van de belangrijkste denkers die zich bezighoudt met het maatschappelijk

impact van de opkomst van informatie- en communicatietechnologie. Gezien dit alles is Castells' netwerktheorie een goed uitgangspunt voor het onderzoek, omdat het de aspecten uit de vraagstelling belicht, welke nodig zijn om tot beantwoording ervan te komen.

4 CASTELLS' NETWERKTHEORIE

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op Castells' netwerktheorie. De eerste deelvraag wordt beantwoord: hoe is met de komst van de netwerksamenleving de verhouding tussen overheid en burgers veranderd? In het vorige hoofdstuk werd duidelijk dat Castells een andere rol voor de overheid verondersteld als gevolg van veranderingen van tijd en ruimte, de toename van ICT-mogelijkheden en een toenemend belang van netwerken in de samenleving. In dit hoofdstuk worden drie belangrijke ontwikkelingen in de netwerksamenleving parallel aan Castells' netwerktheorie geplaatst. Deze ontwikkelingen zijn: horizontalisering, deterritorialisering en virtualisering. Ze leiden tot nieuwe inzichten wat betreft de relatie tussen overheid en burger. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een paragraaf waarin de gevolgen voor de ruimtelijke disciplines van deze ontwikkelingen worden geschetst.

4.2 Castells' netwerksamenleving

De Spaanse socioloog Manuel Castells is sinds 1979 als hoogleraar in de sociologie en stadsplanning verbonden aan de Universiteit van Californië – Berkeley. Vanaf 1989 krijgt hij oog voor de opkomende informatietechnologie en hij verdiept zich steeds meer in de economische en sociale ontwikkelingen als gevolge van de opkomst van de informatietechnologie. Een van zijn bekendste en invloedrijkste publicaties is de trilogie *The Information Age: Economy, Society and Culture* in 1996. Daarin brengt hij verschillende samenhangende ontwikkelingen aan het licht en beschrijft hij in een alomvattende theorie hoe de toekomstige samenleving eruit zal komen te zien. Deze samenleving duidt hij aan met de term netwerksamenleving. Volgens Castells vormt de ontwikkeling van de informatietechnologie een voorwaarde voor de totstandkoming van de netwerkmaatschappij. Zijn maatschappijtheorie wordt tot de postmoderne theorieën gerekend en is van belang omdat de komst van de netwerksamenleving ingrijpende ruimtelijke gevolgen heeft.

In het postmodernisme wordt het bestaan van de 'grote theorie' verworpen. Met 'grote theorie' worden de principes bedoeld die een discours, zoals de wetenschap, de politiek of de ethische filosofie de legitimiteit geven handelingen uit te voeren. De wetenschapper, politicus en filosoof claimen de waarheid in pacht te hebben en daarmee de toegevoegde waarde en bruikbaarheid van een op kennis gebaseerde handeling in de maatschappij te garanderen. De Franse filosoof Lyotard geeft het wezenlijke van het postmodernisme weer in zijn uitspraak: 'What proof is there that my proof is true?' (Clarke in Aitken, Valentine, 2006).

Het postmodernisme is ontstaan als reactie op het marxisme en begon invloed op de geografie te krijgen vanaf de late jaren tachtig in de vorige eeuw. Kenmerkend voor postmoderne theorieën is de nadruk die gelegd wordt op verschillen, individuen, vluchtigheid, het relationele, het verdwijnen van grenzen en de focus op consumptie-georiënteerdheid. Alles wat beweerd wordt, draait om interpretaties en verschillende tegengestelde beweringen kunnen in het postmodernisme prima naast elkaar bestaan. Het is volgens een postmodernist altijd mogelijk om iets vanuit een andere invalshoek of perspectief te bezien. Het concept ruimte en de relatie tussen overheid en burger in de ruimtelijke ordening wordt tegenwoordig gekenmerkt door deze postmodernistische gedachte. Er is een toegenomen aandacht voor ruimte als een sociale constructie, in plaats van ruimte als puur fysiek gegeven. Ruimte wordt gemaakt, beleefd en verschillend ervaren door afzonderlijke individuen in de samenleving. In deze samenleving is het voor de plannende overheid vanuit haar centrale positie moeilijker geworden macht uit te oefenen over de ruimte. Allereerst is het voor overheden moeilijker geworden om in haar eentje ruimte in te richten, doordat ruimte een schaars goed wordt. De tijd van grote uitbreidingslocaties is voorbij en overheden bouwen meer in bestaande situaties. Ten tweede had de overheid voor de postmoderne tijd de legitimiteit om vanuit haar waarheid de ruimte in te richten. De overheid had daarbij een doorslaggevende stem bij het inrichten van de ruimte. Maar in de postmoderne samenleving bestaat er geen waarheid meer over de beste manier van het inrichten van de ruimte. Er bestaan verschillende waarheden van verschillende partijen naast elkaar. Overheden ervaren een gebrek aan legitimiteit. En ruimte inrichten zonder inbreng van anderen is steeds moeilijker. Om ruimte te geven aan al deze verschillende waarheden is participatie van allerlei groepen uit de samenleving bij de ruimtelijke ordening geen onlogische ontwikkeling.

In het laatste kwart van de 20^{e} eeuw verschijnt er een nieuwe samenleving, welke zich kenmerkt door een wereldwijde schaal, aangeduid als het proces van globalisering. Globalisering is het fenomeen dat nationale en regionale grenzen steeds minder relevant zijn (Boelens, 2009). De term wordt gebruikt om een aantal complexe en gerelateerde processen te beschrijven die een toename van verbindingen van het sociale leven in de moderne wereld tot gevolg heeft. Het gaat om processen die de tijdservaring versnellen en waarbij er een afname is aan het belang van afstand. Hoewel globalisering geen nieuw verschijnsel is, is het proces en de gevolgen daarvan vanaf de 16^{e} eeuw in versnelling geraakt (Pacione, 2005). Een van de gevolgen van globalisering is dat het heeft gezorgd voor een verandering van en beleving van ruimtegebruik. Om een voorbeeld te noemen: door technologische en organisatorische mogelijkheden is het mogelijk om productieprocessen te verspreiden over verschillende locaties. Voor een product kunnen grondstoffen bijvoorbeeld

afkomstig zijn uit Brazilië, een bewerking van die grondstoffen plaatsvinden in Spanje, om vervolgens in Duitsland afgewerkt te worden. Daarna kunnen ze op de Nederlandse markt gezet worden.
Telecommunicatie wordt ingezet om het fabriceren van de onderdelen van een product op verschillende locaties te organiseren. Markten voor goederen en diensten worden in toenemende mate globaal. Waar vroeger vooral met landen gehandeld werd, heeft er een verschuiving plaatsgevonden naar handel met bedrijven via de netwerken van bedrijven (Castells, 1996). Castells ziet deze verschuiving niet alleen op het gebied van productie en consumptie, maar bij allerlei processen in de samenleving. Dit leidt tot het ontstaan van een nieuwe samenleving, die hij de netwerksamenleving noemt.
In deze samenleving neemt het belang van netwerken toe en het belang van plaatsen af. De netwerken noemt Castells de *space of flows* en daarmee doelt hij op netwerken van informatie, mensen, goederen en technologie. Waar vroeger plaatsen (*space of places*) een grote invloed hadden op de samenleving, zijn in de nieuwe samenleving netwerken dominant geworden. Macht in de samenleving verschuift van vaste plekken naar flexibele netwerken. Deze verandering wordt gedreven door maatschappelijke ontwikkelingen en ontwikkelingen op het gebied van communicatie (Castells, 1996).
Harvey sprak over het proces dat afstand steeds minder een belemmering vormt voor het sociale handelen in de netwerksamenleving. Dit duidde hij aan met *time-space compression*. De versnelling van het samenkomen van tijd en ruimte is daarbij het gevolg van de ontwikkeling van telecommunicatie. Een verschil met Castells is dat de *space of flows* niet alleen gaat over de groei van handelingen in afstand, maar dat ze een nieuwe sociale ruimte veroorzaken. Het samenkomen van tijd en ruimte heeft volgens Castells niet alleen oorzaken (de ontwikkeling van telecommunicatie), maar heeft ook grote invloed op hoe de samenleving georganiseerd is. Het samenkomen van tijd en ruimte veroorzaken een nieuwe sociale ruimte, waarbij macht niet meer georganiseerd is in plaatsen, maar in netwerken. Concreet in de bewonersparticipatie betekent dat netwerken een grotere invloed zullen gaan uitoefenen op de inrichting van die gebieden. Macht is niet meer volledig toe te dichten aan één partij, zoals de overheid of een groep bewoners. Macht is ook niet per definitie te vinden bij vaste personen in het proces. Maar macht ontstaat meer door de wisselwerking tussen belanghebbende groepen en de overeenstemming die daar uit voortvloeit.

4.3 Horizontalisering, deterritorialisering en virtualisering

In de netwerksamenleving zijn drie belangrijke processen gaande die invloed uitoefenen op de bestaande verhoudingen tussen overheid en burger. Deze ontwikkelingen zijn horizontalisering,

deterritorialisering en virtualisering. Door de opkomst van informatie- en communicatietechnologieën raken deze ontwikkelingen in versnelling. In deze paragraaf worden de ontwikkelingen uitgelegd en verbonden met de netwerktheorie van Castells. Ook wordt specifiek gekeken naar welke gevolgen de ontwikkelingen hebben op het terrein van de bewonersparticipatie.

4.3.1 Horizontalisering

Met horizontalisering wordt bedoeld dat traditionele, verticale verhoudingen aan erosie onderhevig zijn. Hedendaagse postmoderne samenleving draaien allang niet meer op hechte gemeenschappen met een sterke interne binding. Politieke of civiele betrokkenheid drukt zich tegenwoordig minder uit in lidmaatschappen van partijen of organisaties, en meer in tijdelijke losse verbanden, en via andere communicatievormen dan face-to-face contact. Gemeenschappen worden eerder netwerken van knooppunten waartussen voortdurend verbindingen moeten worden gelegd (Van den Boomen, 2007).

Het veranderen naar meer horizontale vormen van bestuur vindt niet alleen plaats op het gebied van de bewonersparticipatie of inrichting van de ruimte. Het is een onderdeel van een breed maatschappelijk veranderingsproces. Horizontalisering van bestuur heeft met twee tegelijkertijd optredende ontwikkelingen te maken. Allereerst ervaart de overheid afnemende mogelijkheden om centraal sturing te geven aan beleidsontwikkelingen. Een toenemende sturing van de Europese Unie tast de zeggenschap van nationale overheden aan. De snelheid waarmee maatschappelijke ontwikkelingen zich voordoen en de daarmee samenhangende toenemende complexiteit van het beleid, maakt het steeds moeilijker om met een van bovenaf geformuleerde oplossing te komen. In dit geval treedt er dus horizontalisering op door een toenemend belang van een bestuurlijk orgaan op een hoger schaalniveau. Anderzijds is er een ontwikkeling van een toenemend belang van actoren op een lager schaalniveau dan dat van de staat. Burgers, ambtenaren, maatschappelijke organisaties en bedrijven wensen meer eigen verantwoordelijkheid en zeggenschap wanneer het gaat over het inrichten van de samenleving. Individualisering en een toenemende mondigheid van burgers, maar ook een toenemend besef dat het maatschappelijk belang meer is dan het belang van de overheid, liggen aan deze roep ten grondslag (Michels en Meijer, 2003). In de bewonersparticipatie heeft deze laatste ontwikkeling de overhand.

Het proces van horizontalisering heeft invloed op bestaande vormen van bestuur. In dit verband is het interessant een blik te werpen op de netwerktheorie van Castells. Hij stelt dat de organisatie van de samenleving steeds minder plaatsvindt via hiërarchische verhoudingen, maar meer via netwerken. Deze netwerken, aangeduid als *space of flows* bestaan uit drie lagen.

Een van deze lagen is de ruimtelijke organisatie van mensen die invloed kunnen uitoefenen over de netwerken. Ze hebben de macht over bepaalde netwerken in handen en kunnen hun belangen inzetten om de interactie tussen stromen te beïnvloeden (Castells, 1996). In de bewonersparticipatie is een dergelijke partij bijvoorbeeld het bedrijf of de organisatie die veel geld in het uit te voeren initiatief steekt. Deze partij kan een aantal voorwaarden aan het initiatief stellen voordat ze tot financiering ervan over zullen gaan. In de netwerksamenleving is met de komst van internet deze laag van het netwerk aan het veranderen. Internet is een massamedium geworden en dat heeft tot gevolg dat meer mensen toegang tot netwerken kunnen krijgen. Mensen hebben manieren gevonden om toe te treden tot de *space of flows*, zonder dat daarbij de fysieke plaats achtergelaten hoeft te worden (Stalder, 2006). Op het gebied van bewonersparticipatie zien veel mensen deelname in een bewonerscommissie niet meer zitten. In plaats daarvan participeert men liever eenmalig, in een voor hen interessant initiatief. Hoewel traditionele bewonerscommissies nog bestaan, is de jongere generatie ondervertegenwoordigd in deze vorm van participatie. Steeds vaker vindt bewonersparticipatie plaats in flexibele vormen, waarbij iedereen zelf kan bepalen of en op welk gebied hij of zij een bijdrage wil leveren (VROM, 2009). De komst van nieuwe communicatiemiddelen maakt deze laatste genoemde vorm van bewonersparticipatie eenvoudiger. Mensen kunnen elkaar via internet makkelijker vinden, ideeën uitwisselen en zich organiseren. Bovendien is het ook mogelijk geworden om snel allerlei informatie in te winnen die van belang is voor het participatie-initiatief.

In veel plannen over de inrichting van de ruimte, van planvorming tot evaluatie, heeft de overheid lange tijd alleen de regie gehad. Maar nu zijn er andere belanghebbenden, zoals corporaties, burgers en maatschappelijke organisaties die hun stem in het proces willen laten doorklinken. De overheid transformeert van centrale partij naar een partner die samen met andere actoren publieke bevoegdheden vormgeeft en uitoefent. Op het gebied van besluitvorming worden instructies van bovenaf vervangen door vormen van inbreng van alle partijen. Dat levert een complexere vorm van besluitvorming op, omdat besluiten niet door een partij kunnen worden genomen (Michels en Meijer, 2003). In de bewonersparticipatie worden overheden afhankelijker van andere inbreng van actoren, omdat zij meer invloed willen krijgen op het uit te voeren beleid. Bewoners willen iets te zeggen hebben over hun eigen leefomgeving. Ze organiseren zich daarvoor niet minder in traditionele verbanden, maar organiseren zich in netwerken die elke keer weer opkomen en weer verdwijnen. De komst van nieuwe communicatiemiddelen heeft hieraan een grote bijdrage geleverd. Castells stelt dat de overheid een minder sturende en hiërarchische rol in de netwerksamenleving moet innemen of zelfs moet verdwijnen (Boelens, 2000). Het verdwijnen van de nationale overheden

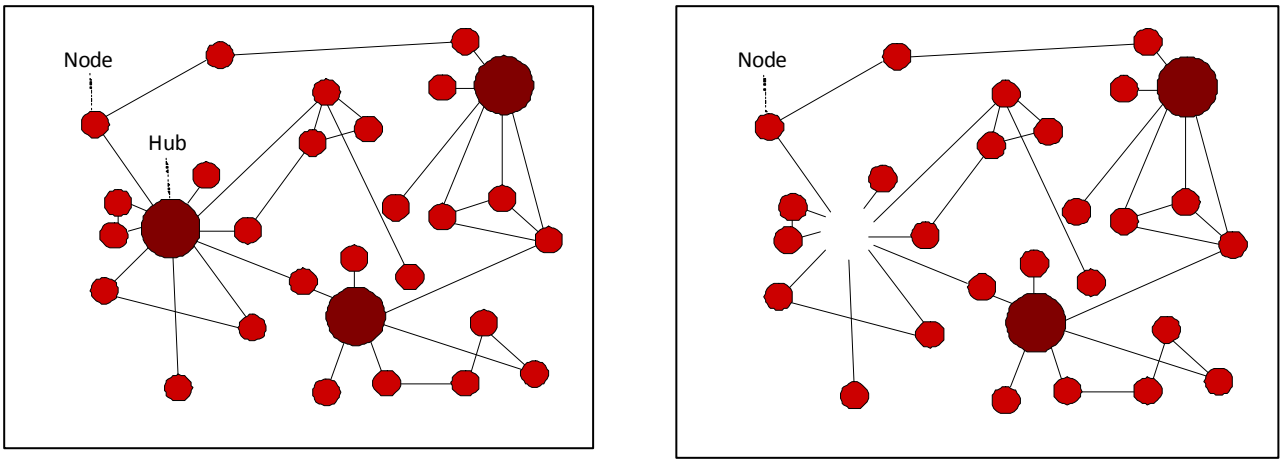
in de netwerksamenleving is naar mijn mening onwenselijk. Overheden worden afhankelijker van de inbreng van andere partijen. Maar dit betekent niet dat alle belangen van overheden conflicteren met de belangen van andere partijen. Bovendien is het een verkeerde veronderstelling dat als iedereen even veel te zeggen heeft over de inrichting van ruimte, de inrichting en het gebruik van de ruimte per definitie verbeterd wordt. Tot slot ben ik van mening dat er altijd een partij nodig is, die conflicterende belangen kan afwegen en toezicht houdt op het uit te voeren beleid. Wel kan er ruimte voor discussie zijn op welke manier die beslissingen worden genomen en welke partijen daarin een stem hebben.

4.3.2 Deterritorialisering

Een tweede ontwikkeling is die van deterritorialisering. Er bestaat geen eenduidigheid over de precieze definitie en betekenis van dit concept. Tomlinson (1999) verstaat onder deterritorialisering het verlies van de natuurlijk relatie van cultuur met geografische en sociale gebieden. Het proces van globalisering werkt hieraan bij, omdat deterritorialisering toeneemt door de verspreiding van informatie en gebeurtenissen op lokale plaatsen via globale media. De plaatsgebondenheid van mensen neemt hiermee af. Volgens Frissen (in Zouridis en Boogers, 2001) verwijst deterritorialisering naar ontschaling, in de zin dat fysieke schaal in de virtuele wereld steeds minder relevant wordt. Regelmatig wordt deterritorialisering in verband gebracht met globalisering. Globalisering bestaat al zolang er nationale staten bestaan, afstanden worden steeds kleiner. Het verschil met deterritorialisering komt in zicht met de ontwikkeling van ICT. Als door toepassing van ICT het geografische aspect verloren gaat is er sprake van deterritorialisering. Deterritorialisering is een verdergaande vorm van globalisering (WRR, 1998). In de netwerksamenleving is deterritorialisering zichtbaar omdat geografische locatie of fysieke aanwezigheid niet langer een voorwaarde is voor interactie. Een voorbeeld is de rol die informatie- en communicatietechnologie speelt op de werkvloer. Er wordt met de komst van ICT vaak meer met collega's gemaild dan dat ze elkaar daadwerkelijk fysiek spreken. In die zin vermindert het belang van de fysieke omgeving van een organisatie. Men weet elkaar via mail of telefoon altijd te vinden, onafhankelijk of men fysiek aanwezig is of niet.

Castells onderscheidt als tweede onderdeel van de *space of flows* de plaatsen. Plaatsen krijgen een minder belangrijke rol in de netwerksamenleving. Toch blijven er knooppunten bestaan, omdat informatie, mensen, goederen, etc. knooppunten nodig hebben om bij elkaar te komen. Er is een onderscheid in twee soorten knooppunten. De *hubs* hebben een coördinerende rol en richten zich op een probleemloze interactie binnen het netwerk. *Hubs* wisselen voornamelijk informatie uit. *Nodes*

zijn plaatsen waar strategische functies en stromen samenkomen en waar activiteiten ontstaan. Daarbij draait het niet zozeer om hun geografische locatie, maar om hun functie. *Hubs* verschillen van de *nodes* doordat ze de informatie verspreiden. *Nodes* daarentegen zijn knooppunten waar de informatiestromen elkaar ontmoeten en waar interacties plaatsvinden (Castells, 1996). In figuur 3 is in een schematische weergave het verschil tussen een *hub* en *node* duidelijk gemaakt. Het is een simplistische voorstelling om aan te tonen dat wanneer een *hub* wegvalt dit grote gevolgen heeft voor het netwerk.

Figuur 3 Hubs en nodes: knooppunten in het netwerk

In de bewonersparticipatie kunnen de deelnemers aan het participatietraject vergeleken worden met de *nodes.* Stromen van informatie, kennis en ervaringen komen samen in de interactie tussen actoren in het proces. De *hubs* kunnen vergeleken worden met mensen die beschikken over veel informatie en kennis over het betreffende onderwerp. Een gemeente is daarvan een voorbeeld. Zij kan informatie versturen naar het netwerk van deelnemende bewoners. Daarnaast kunnen *hubs* ook mensen zijn die veel relaties onderhouden met allerlei bewoners. Een voorbeeld hiervan kan een bewonersvereniging zijn. Wanneer een dergelijke vereniging in het participatieproces afhaakt, heeft dat gevolgen voor de deelname van andere individuele bewoners en kan dat tot veel verlies leiden voor het participatieproces.

Een toenemend proces van deterritorialisering kan in de bewonersparticipatie leiden tot zowel meer als minder deelname aan participatie. Aan de ene kant krijgen bewoners mogelijkheden om naast fysieke participatie, virtueel te participeren in besluitvormingsprocessen. Daarmee wordt de bewonersparticipatie verrijkt met nieuwe virtuele middelen. Maar aan de andere kant kan behoefte voor participatie in de buurt of wijk afnemen doordat sociale relaties tussen mensen niet meer

gebonden zijn aan de buurt of wijk, maar over de hele wereld plaatsvinden. De meeste mensen zijn tegenwoordig voor sociale relaties niet meer alleen afhankelijk van hun eigen buurt of wijk. Daarbij de opmerking dat de geschetste verband tussen plaatsgebondenheid en participatie een vereenvoudigde relatie is. In werkelijkheid zijn er veel meer factoren die van invloed zijn op het wel of niet participeren door bewoners. Een voorbeeld van een andere factor is de beschikbare vrije tijd van een bewoner en of hij of zij deze daarvoor kan en wil inzetten.

Het einde van fysieke

De ontwikkeling van elektronische communicatie- en informatiesystemen zorgt voor een toenemende afbraak tussen ruimtelijke nabijheid en de vertoning van alledaagse bezigheden zoals werk, winkelen en naar school gaan. In navolging van dit afnemende belang van fysieke ruimte, zijn er futurologen die de teloorgang van de stad oftewel het einde van de geografie voorspellen (Castells, 1996). Met de komst van de netwerksamenleving zijn afstanden namelijk irrelevant geworden en verliezen plaatsen aan belang. Maar de teloorgang van de stad is volgens velen een onjuiste toekomstverwachting. Hoewel mensen zich steeds sneller kunnen bewegen en elkaar kunnen ontmoeten via internet heeft dit niet tot gevolg dat plotseling onze fysieke plaatsen niet meer bestaan (Boelens, 2000). Tele-mobiliteit impliceert volgens Thrift (in Boelens, 2005) geen afnemende fysieke mobiliteit, maar eerder verdergaande hypermobiliteit. Mensen zijn juist meer onderweg door een toename van mobiliteitsmiddelen. Mensen maken in ‘wachttijd’ (de wachtkamer van de tandarts, de lunch op het werk, het wachten op een bus) gebruik van de mogelijkheid om zich fysiek dan wel virtueel te bewegen, door bijvoorbeeld in de lunchpauze even naar een winkel te rijden, of door te twitteren terwijl er op de bus gewacht wordt. Door snellere communicatiemiddelen is het mogelijk meer activiteiten te doen in dezelfde tijd.

Het einde van de stad is dan ook een empirisch onjuiste bewering. In veel gevallen wordt de snelle groei in allerlei vormen van fysieke mobiliteit op allerlei geografische schalen genegeerd. Te denken valt aan een toename van het aantal eigenaren van een auto, de groei van het vluchtverkeer, de intensivering van toerisme, zowel consumptie als zakelijk, en een toename van stromen van goederen, hulpbronnen en ruwe materialen. Fysieke verplaatsingen groeien parallel aan de toename van ICT gebruik en worden er niet door vervangen. Daarnaast valt de bewering van de teloorgang van de stad te scharen onder overgeneralisatie. Er wordt namelijk verondersteld dat alle ervaringen overal hetzelfde zijn en dat de gevolgen van ICT zich in alle steden op de zelfde manier zullen manifesteren (Graham, 2005).

Graham stelt: '*Geography has always been relational, and technology can therefore only ever supplement place-based existence instead of replacing it'* (Graham, M., 2008). Technologie kan geografie niet vervangen, maar vormt er slechts een aanvulling op. Ook Castells is van mening dat stromen fysieke plaatsen niet vervangen, maar dat zij naast elkaar bestaan.

In het kader van het einde van het fysieke wijzen velen ook op het bestaande en blijvende belang van face-to-face contact, met name wanneer er belangrijke beslissingen moeten worden genomen (Thrift in Boelens, 2005). Geen enkele vorm van mediacommunicatie kan op dit moment gelijk gesteld worden aan face-to-face communicatie. De oorzaak hiervan is dat bestaande media voor menselijke zintuigen arm zijn, een gebrek aan beweging en lichaamstaal van iemand die nabij is. Met toepassingen van digitale middelen worden vaardigheden als verbale begaafdheid, organisatorisch vermogen en onderhandelingskunst vervangen door computervaardigheden. Een ontwikkeling die zich niet van de een op andere dag zal voltooien (Van Dijk, 2001a/b).

Evenals Graham en Castells zijn naar mijn mening fysieke plaatsen niet uit ons dagelijks leven weg te denken. Hoe virtueel mensen zich ook gedragen, ze blijven zelf fysiek. Daarom hebben mensen een fysieke plaats nodig. De teloorgang van de stad zou betekenen dat bewonersparticipatie niet meer nodig is. De praktijk wijst echter uit dat burgers zich betrokken voelen bij de fysieke plaats waarin zij leven en werken.

In de bewonersparticipatie zal face-to-face contact niet zomaar vervangen kunnen worden door virtuele ontmoetingen. Wel kunnen door virtuele middelen mensen met dezelfde belangen of interesses makkelijker gemobiliseerd worden en kunnen mensen daardoor een machtspositie verwerven. Bewonersparticipatie kenmerkt zich echter door complexe en gevoelige onderwerpen. Vaak gaat het in gesprekken met bewoners niet zozeer om feitelijke kennis of gegevens, maar om persoonlijke relaties en vertrouwen. Bewoners geven aan dat ze bij participatie het gevoel krijgen dat er niet echt naar hen wordt geluisterd. Het vervangen van face-to-face contact door enkel virtueel contact zal hier alleen maar aan bijdragen. Juist in face-to-face contact kan communicatie beter verlopen, omdat het mogelijk is een dialoog te voeren waarbij problemen, wensen en oplossingen met achterliggende motieven en belangen helder worden. Wanneer bewoners ervaren dat er echt naar hen geluisterd wordt, zal het vertrouwen in het proces en het uit te voeren project toenemen. Vertrouwen vormt een belangrijke basis voor het slagen van een participatieproces. En fysieke ontmoetingen kan aan dat vertrouwen een grote bijdrage leveren.

4.3.3 Virtualisering

Virtualisering is de derde kenmerkende ontwikkeling binnen de netwerksamenleving. Virtualisering betekent dat de wereld zich verplaatst naar een werkelijkheid zonder een echt fysieke basis (Frissen, P., persoonlijke communicatie, 13 dec. 2010). Virtualisering kan ervoor zorgen dat processen van horizontalisering en deterritorialisering sneller verlopen.

Virtualisering hangt allereerst samen met een horizontalisering van sociale verhoudingen in de maatschappij (Zouridis & Boogers, 2001). Virtualisering draagt eraan bij dat mensen zich op een andere manier kunnen organiseren dan in traditionele verbanden. Er kunnen virtuele groepen ontstaan die invloed willen uitoefenen in bewonersparticipatie initiatieven. Burgers of andere actoren kunnen zichzelf via internet makkelijker organiseren en daarbij hun positie versterken. Burgers of samenwerkingsverbanden kunnen zelfs taken van de overheid gaan overnemen (Ambtenaar 2.0, 2010). Daarnaast wordt door het gebruik van ICT de transparantie van bestuur vergroot en krijgen burgers beter zicht in activiteiten die overheden uitvoeren. Te denken valt aan de vele gemeentes die momenteel gebruik maken van een Twitter account. Daarop informeert ze haar bewoners over het laatste gemeentenieuws en de activiteiten die zij uitvoert. Tegelijkertijd heeft transparantie ook tot gevolg dat de noodzaak van verantwoording van overheden toeneemt (Adviescommissie ICT en Overheid, 2001).

Ten tweede draagt virtualisering bij aan het proces van deterritorialisering. Waar vroeger de aanleg van een spoorlijn de weg opende naar nieuwe gebieden is het tegenwoordig de technologische infrastructuur die verre plaatsen binnen bereik brengt. Het is mogelijk om virtueel ergens anders aanwezig te zijn dan op de fysieke plaats waar men zich op dat moment bevindt (Van Dijk, 2001c). Castells noemt dit ‘timeless time’, tijd is niet meer gebonden aan lokale plaatsen, maar er ontstaat een flexibele tijd door het gebruik van netwerken (Castells, 1996).

Eerder is gesproken over de twee eerste lagen van de *space of flows*. Met de komst van informatie- en communicatietechnologie verandert ook de derde laag van het netwerk, namelijk de netwerkinfrastructuur. In de traditionele bewonersparticipatie zijn de randvoorwaarden van communicatie voornamelijk gericht op de fysieke plaats waar de communicatie kan plaatsvinden. Dit kan de fysieke omgeving zijn waar de bewonersavond plaatsvindt, zoals het gemeentehuis of een buurthuis. Maar ook communicatievaardigheden, als praten, luisteren, telefoneren en het ontvangen van post over de geplande bijeenkomst valt onder deze infrastructuur. Door virtualisering ontstaan nieuwe middelen die in de bewonersparticipatie kunnen worden ingezet. Waar een traditionele inspraakavond plaatsvindt op een vaste locatie en een vast tijdstip is het als gevolg van virtualisering

mogelijk om bewoners 24 uur per dag online te laten communiceren, onafhankelijk van waar ze zich in de wereld bevinden. Virtualisering geeft een nieuwe dimensie aan bewonersparticipatie.

4.4 Paradigmawisseling

Castells veronderstelt een afnemend belang van plaatsen in de samenleving. De samenleving wordt steeds meer via de *space of flows* georganiseerd. Deze verschuivende aandacht van plaatsen naar netwerken heeft gevolgen voor de manier waarop bewonersparticipatie georganiseerd wordt.

De huidige organisatie van bewonersparticipatieprocessen lijkt zich nog niet volledig te hebben aangepast aan de veranderende samenleving. Allereerst komt dit naar voren dat overheden nog vaak alleen contact met burgers zoeken via traditionele verbanden, zoals wijkraden, bewonersgroepen en huurderskoepels. Ten tweede hebben overheden overwegend aandacht voor de zichtbare, fysieke groepen in wijken en buurten. De toename van virtuele ruimte heeft nog geen grote doorgang gevonden bij overheden die zich bezighouden met de inrichting van ruimte. Bewonersparticipatie wordt nog vaak georganiseerd in traditionele vormen en met traditionele middelen. En de toepassing van informatie- en communicatietechnologie heeft in de bewonersparticipatie nog maar mondjesmaat plaatsgevonden. Daarmee samenhangend is participatie grotendeels tijd- en plaatsgebonden. Denk bijvoorbeeld aan de bewonersavonden die op vaste tijdstippen en locaties worden gehouden.

De opkomst van de netwerksamenleving leidt tot een toename van complexiteit in de ruimtelijke planning. Het is een uitdaging voor en tegelijkertijd een vraag aan overheden hoe zij processen van horizontalisering, deterritorialisering en virtualisering gaan inlijven met de huidige praktijk van bewonersparticipatie. Steeds minder bewoners zijn te bereiken in traditionele groepen en met traditionele middelen. Bewoners worden zelfstandiger en handelen meer individueel. Daarnaast beschikken ze over veel kennis en kunnen die op elk moment van de dag overal vandaan halen. Dit heeft gevolgen voor de verhouding tussen overheid en burgers. De samenleving wordt ingewikkelder en is voor overheden nog moeilijk te overzien. De ontwikkelingen vragen van overheden een andere houding en een andere wijze van communicatie om bewoners te bereiken.

5 BEWONERSPARTICIPATIE

5.1 Inleiding

In hoofdstuk 4 is gesproken over processen die de verhouding tussen overheid en burger veranderen. Deze processen vragen om een paradigmawisseling binnen de ruimtelijke disciplines. In dit hoofdstuk zal specifiek worden gekeken naar de bewonersparticipatie. Daarbij staat nog meer de relatie tussen overheid en bewoner centraal. In dit hoofdstuk zal een antwoord worden gezocht op de deelvraag: Wat zijn de gevolgen van de veranderde relatie tussen overheid en burger, voor de bewonersparticipatie op het gebied van ruimtelijke vraagstukken?

Na een schets van de geschiedenis van de bewonersparticipatie, wordt gekeken welke verschillende redenen overheden hebben om bewoners bij beleid te betrekken. Ook komen motieven van bewoners om deel te nemen aan participatie aan bod. Vervolgens wordt gekeken naar de participatieladder. Deze laat zien op welke momenten bewoners kunnen deelnemen aan besluitvorming en wat daarbij hun rollen zijn. Daarna wordt vanuit het proces van horizontalisering en virtualisering uitgelegd waarom de huidige praktijk van bewonersparticipatie een andere rol van overheden en bewoners vraagt. Tot slot wordt gesproken over enkele drempels die deze verandering in de weg staan.

5.2 Geschiedenis en veranderde rollen in de bewonersparticipatie

Eind jaren zestig en begin jaren zeventig zette een periode van grote maatschappelijke en politieke veranderingen in. De opkomst van de bewonersparticipatie in deze periode is geen toeval. Op allerlei terreinen werd openheid en inspraak opgeëist. Belangrijke aanleidingen hiervoor waren de democratiseringsbeweging, de voortdurende woningnood in grote steden en de onvrede over verhuizing naar andere oude wijken als gevolg van sanering en reconstructie. Bewoners gingen zich organiseren in huurdersorganisaties en buurtcomités. Ze bestookten de gemeentebesturen met eisen van verbetering en van inspraak (Koffijberg, 2005). Als resultaat werd de Wet Ruimtelijke Ordening in 1965 vastgesteld welke een belangrijke impuls vormde voor het betrekken van burgers en belangengroepen bij planvorming. In de wetgeving is verankerd dat er geen plannen mogen worden goedgekeurd zonder dat er een moment van inspraak is geweest. De wet biedt mogelijkheden om via bezwaarschriften in opstand te komen tegen streek-, structuur- en bestemmingsplannen. De burger richtte zich in deze periode pas in de uitvoeringsfase tegen de plannenmakers (Coenen, Peppel en Woltjer, 2001; Van Marissing, 2008; Kei-centrum, 2010). Hier is veel kritiek op gekomen, omdat deze vorm van inspraak passief was en helemaal niet over de inhoud

ging. Alle informatie door burgers op die avonden ingebracht, werd vervolgens aan de kant geschoven. De inspraakronde in de uitvoeringsfase was dan ook meer procedureel dan inhoudelijk van aard (Boonstra, persoonlijke communicatie, 25 nov. 2010). Daarnaast dringt tegen het einde van de jaren zestig ook het besef door dat er meer aandacht moet zijn voor verbetering en onderhoud van de bestaande woningvoorraad. Naast een veroudering van de woningvoorraad is er, als gevolg van de welvaartsontwikkelingen, vraag naar andere woningen. Een woning zou gedurende zijn bestaan gemoderniseerd moeten worden (Houben, 1989).
In de jaren zeventig deed de term 'stadsvernieuwing' zijn intrede. De nieuwe doelstellingen werden samengevat onder het motto 'bouwen voor de buurt'. De doelstellingen waren:
- het behoud van de woonfunctie van de oude wijken (in plaats van reconstructie);
- zoveel mogelijk behoud van bestaande woningen;
- bouwen voor de zittende bewoners (tegengaan van gedwongen verhuizing);
- betaalbare huisvesting: lagere huren en woningwetbouw in geval van sloop;
- inspraak en actieve participatie door de bewoners;
- aandacht voor de woonomgeving en leefbaarheid van de buurt;
- kleinschaligheid (Koffijberg, 2005).

Zo werden corporaties in de jaren zeventig verplicht om bewoners te betrekken bij hun beleid. In deze jaren voert de burger niet achteraf protest, maar stapt hij een halte eerder in, namelijk in de planfase. De burger wil actief participeren door in de planfase tegenactie te combineren met overleg en het aanbieden van alternatieven. Zo laat de burger al van zich horen in de planologische procedures (Van Marissing, 2008; Kei-centrum, 2010). Sinds midden van de jaren tachtig wint de economische benadering van stadsvernieuwing aan meer belang (Koffijberg, 2005). Waar het accent in de jaren zeventig lag op het versterken van de woonfunctie, verschuift deze in de jaren tachtig naar een focus op de economische functies van de stad. Er is in deze jaren meer aandacht voor werken dan voor wonen. De overheid ziet daarbij het probleemoplossend vermogen meer bij het particulier initiatief en de markt liggen. Ze schakelt vroeg in het proces lagere overheden en de private sector in bij de ontwikkeling en uitvoering van beleidsvoorstellen. De rol van de burger wordt beperkt. Waar in de jaren zeventig de (wijk)bevolking als uitgangspunt voor beleidsvorming werd genomen, is in de jaren tachtig het stedelijk belang dat bepaalt wat er op wijk- en buurtniveau gebeurt (Vermeijden, 1994). In de jaren negentig komt bewonersparticipatie weer hoger op de agenda te staan (Rottier en Hopstaken, 2004). De bewoner neemt deel aan projectgroepen, adviescommissies, stuurgroepen, etc. In de jaren negentig verschuift de inzet van de burger naar de

voorliggende halte: de visie- (en zelfs analyse-) fase. Daardoor is de bewoner in staat processen en besluiten te beïnvloeden.

De inzichten over de juiste aanpak van het betrekken van bewoners zijn de afgelopen jaren veranderd. In de jaren zestig was er sprake van strakke inspraakprocedures aan het eind van een traject, terwijl de jaren tachtig en negentig gekenmerkt werden door een meer flexibele en open aanpak (Van Marissing, 2008). Dat doet vermoeden dat de burger steeds meer invloed krijgt in besluitvormingsprocessen, doordat hij eerder in het proces instapt en naast protest ook zelf nadenkt over mogelijke problemen en oplossingen. De praktijk van bewonersparticipatie is echter complexer. De overheid geeft haar macht niet zomaar uit handen en laat burgers vaak meepraten zonder daar consequenties aan te verbinden. Daarmee lijkt bewonersparticipatie een spel, waarbij de overheid de spelregels in haar voordeel bepaalt en daarom bij voorbaat al heeft gewonnen.

5.3 Motieven van bewonersparticipatie

Hoewel er bij overheden onvrede heerst over participatie van bewoners, heeft ze diverse beweegredenen om bewoners te betrekken bij het aandragen van problemen, het opstellen en het uitvoeren van plannen voor buurten en wijken. Deze beweegredenen zijn in drie hoofdcategorieën samen te vatten.

Participatie als vorm van democratie

Participatie heeft te maken met de basisprincipes van de democratie. Inspraak is een middel om besluitvorming te democratiseren (Van Marissing, 2008; Coenen, Peppel en Woltjer, 2001). Ieder betrokken individu of iedere groep burgers bij het beleidsproces is van grote waarde voor het functioneren van de democratie (Raad voor het Openbaar Bestuur, 2005).

Participatie als vorm voor draagvlakcreatie

Bewoners laten participeren kan ook uit de overweging worden gedaan voor het verwerven van maatschappelijke steun. Door ruimte te geven aan emoties en gevoelens kan participatie bijdragen aan tevredenheid bij burgers (Van der Pennen, Bosch, 2010). Door burgers te laten participeren kan geprobeerd worden om allerlei maatschappelijke protesten beheersbaar te houden en procedures vlot te laten verlopen (Coenen e.a., 2001). Het betrekken van bewoners draagt daarmee bij aan de effectiviteit van een beleidsproces (Van Marissing, 2008).

Participatie als middel voor kennisverrijking

Een laatste argument voor burgerparticipatie houdt in dat er een aantal inhoudelijke voordelen voor de overheid en de projectorganisatie te behalen zijn. Wanneer participatie als middel voor

kennisverrijking wordt ingezet, wordt de bewoner gezien als expert van zijn of haar eigen leefomgeving. Hij of zij beschikt over meer kennis en ervaring over de buurt dan de professional. Deze kennis en ervaringen van bewoners kunnen worden ingezet bij het vaststellen van problemen en het zoeken naar oplossingen. Problemen kunnen hierdoor niet alleen anders worden geformuleerd, maar het biedt ook zicht op andere oplossingen. Dankzij deze deskundigheid kan de kwaliteit van het beleid worden vergroot. Daarnaast kan dit ook bijdragen aan de tevredenheid van burgers als ze het gevoel hebben dat ze voldoende in te brengen hebben (Pröpper en Steenbeek, 1998; Van Marissing, 2008).

Een voorbeeld hiervan is de bouw van een nieuwe moskee in een woonwijk. Professionals kunnen vanuit hun vakkennis en kennis van soortgelijke projecten, veronderstellen voldoende kennis te hebben over de belangen en bezwaren van het bouwen van de nieuwe moskee. Er is echter een grote kans dat deze belangen en bezwaren per situatie verschillen. Professionals gaan er bijvoorbeeld van uit dat omwonenden zich zorgen maken over de invloed die de nieuw te bouwen moskee heeft op de afkomst van nieuwe bewoners naar de wijk. Terwijl bewoners zich misschien meer zorgen maken over de verkeersstromen die in de wijk ontstaan met de komst van de moskee. Zonder bewoners te betrekken bij het definiëren van het probleem kan er een heel ander probleem worden vastgesteld, dan dat in werkelijkheid bestaat. Daaruit volgt dat oplossingen dan niet volledig aansluiten bij de ervaren problemen van bewoners. Het ontstaan van ontevreden bewoners kan daarvan een gevolg zijn.

De bewoner kent vaak heel andere motieven dan professionals om te participeren in wijk- of buurtontwikkeling. Redenen voor participatie zijn onder andere dat de burger zijn stem of mening kwijt wil of dat hij graag wil communiceren met politici en bestuurders. Andere drijfveren voor bewonersparticipatie voor de burger zijn dat hij iets op de politieke agenda wil plaatsen of de wens heeft om misstanden en onrecht in het publieke domein aan de kaak te stellen (Frissen, van Staden, Huijboom, Kotterink, Huveneers, Kuipers, Bodea, 2008). Wat betreft betrokkenheid van bewoners bij de buurt kan volgens Van der Pennen en Bosch (2010) onderscheid gemaakt worden in twee soorten motieven: persoonlijke motieven en motieven voor de gemeenschap. Persoonlijke motieven zijn het verhogen van het eigen woongenot, het opdoen van sociale contacten of een zinnig tijdverdrijf. Ook erkenning of een uitdaging zijn motieven die veel voorkomen. Aan de andere kant bestaan er motieven voor de gemeenschap. De gemeenschap wordt als belangrijk genoeg ervaren om zich er voor in te zetten. Bewoners zijn in dit geval gemotiveerd vanuit het besef dat het belangrijk is de lokale machtsbalans te bewaken. De belangen van de buurtgemeenschap zouden politiek verdedigd moeten worden. Geconcludeerd kan worden dat de burger hele andere motieven voor participatie

kent dan de overheid. Participatie is voor burgers het enige mogelijke middel om invloed uit te oefenen op besluitvormingsprocessen. De burger strijdt voor problemen die hem of haar op wat voor manier ook raken.

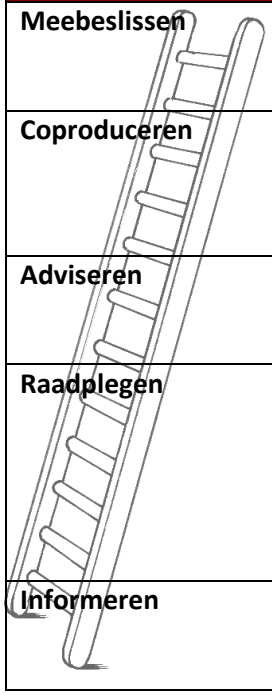
In vergelijking met motieven van overheden voor participatie, is er weinig onderzoek gedaan naar de motieven van bewoners. Onderzoeken over bewonersparticipatie worden vaak alleen vanuit het perspectief van de overheid beschreven. Onderzoeken die ingaan in op beweegredenen van bewoners zijn minimaal aanwezig in vergelijking met die van overheden (voorbeelden van onderzoeken die ingaan op beweegredenen van bewoners zijn: Frissen 2008 e.a., Van der Pennen en Bosch, 2010). De beperkte aandacht voor motieven van bewoners voor het deelnemen aan participatieprocessen is op zijn minst opmerkelijk te noemen, aangezien juist een doel van bewonersparticipatie is dat de burger centraal moet komen te staan. Onderzoeken als *Burgers als beleidsadviseurs* (Edelenbos, Klok, van Tatenhove, 2006), *Burgers betrekken* (Raad voor Openbaar Bestuur, 2005) besteden geen aandacht aan mogelijke motieven van bewoners om deel te nemen aan bewonersparticipatie. Deze onderzoeken gaan in op de motieven van de overheid zelf. De harde kreet om bewoners meer te betrekken bij overheidsbeleid, conflicteert met de praktische uitwerking hiervan. Bewoners kunnen niet centraal komen te staan als overheden geen kennis hebben van hun motieven voor participatie. Dit onderzoek gaat hier niet verder op in omdat het buiten de reikwijdte van de probleemstelling ligt. Wel kan het een aanzet vormen voor vervolgonderzoek.

5.4 Participatieladder

Er bestaan verschillende vormen van participatie. De verschillen uiten zich in de mate van beïnvloeding die burgers hebben. De Amerikaanse bestuurskundige Arnstein heeft in 1969 als eerste een participatieladder ontworpen. In acht oplopende treden maakt Arnstein inzichtelijk hoe verschillende gradaties van participatie te maken hebben met een verdeling van macht. Ze stelt dat participatie in de jaren zestig nog vaak gebrekkig was, omdat de overheid alle macht in eigen handen probeert te houden. Hoewel we inmiddels 50 jaar verder zijn, en er enkele verbeteringen hebben plaatsgevonden in de participatie (bijv. dat er met de input van bewoners iets gedaan wordt), geldt nog steeds dat in veel participatietrajecten de overheid moeite heeft om haar macht uit handen te geven. Arnstein waarschuwde echter al in 1969 dat participatie zonder herverdeling van de macht een leeg en frustrerend proces is voor machteloze actoren (Arnstein, 1969).

Edelenbos heeft de oorspronkelijke participatieladder van Arnstein naar de Nederlandse context vertaald. Dit is de bekendste en de meest gebruikte participatieladder binnen de bewonersparticipatie in Nederland. In tabel 3 is deze participatieladder weergegeven. Deze

participatieladder bestaat uit vijf treden oplopend van informeren, raadplegen, adviseren, coproduceren tot meebeslissen. Hoe hoger op de ladder, hoe meer de burger betrokken wordt bij besluitvormingsprocessen (Edelenbos, 2000). Pröpper en Steenbeek (1999) hebben deze treden vertaald in rollen van de overheid. In de participatieladder is zichtbaar welke rollen burgers en overheden hebben op de verschillende treden van de trap. Een toename van de invloed van de burger betekent per definitie minder invloed van het bestuur.

Participatietreden	Rol burger	Rol overheid	Inspraak/participatie
Meebeslissen	Initiatiefnemer	Biedt ondersteuning en laat beleidsvorming aan participanten over	Participatie
Coproduceren	Medebeslisser binnen randvoorwaarden/ Samenwerkingspartner op basis van gelijkheid	Bestuur besluit over beleid met inachtneming van vooraf vastgestelde randvoorwaarden/bestuur	Participatie
Adviseren	Adviseur	Bepaalt beleid, maar staat open voor andere ideeën en oplossingen	Inspraak/Participatie
Raadplegen	Geconsulteerde gesprekspartner	Bepaalt beleid en geeft mogelijkheid tot commentaar, maar hoeft daaraan geen consequenties te verbinden	Inspraak
Informeren	Doelgroep onderzoek, voorlichting, geeft geen input	Voert zelfstandig beleid en verschaft hierover informatie	Inspraak

Tabel 3 Participatieladder en rollen voor burger/overheid (Edelenbos, 2000; Pröpper en Steenbeek, 1999)

Naarmate een hogere participatietrede wordt beklommen wordt de machtsverhouding tussen overheid en burger meer gelijkwaardig. Er is ook onderscheid gemaakt tussen inspraak en participatie. Inspraak wordt gekenmerkt door participatie van burgers op vaste momenten in de besluitvorming, meestal aan het einde van het proces (Duyvendak en Krouwel, 2001). Grote wijzigingen zijn niet meer mogelijk, er is weinig ruimte voor dialoog of suggesties en met de inbreng (bezwaren of alternatieven) wordt weinig tot niets gedaan (Pröpper en Steenbeek, 1999; Boonstra, persoonlijke communicatie, 25 nov. 2010). Participatie gaat een stap verder. Er is sprake van een dialoog in plaats van eenrichtingsverkeer van overheden naar andere actoren. De burger wordt meer betrokken bij de inhoud van het beleid. In tabel 3 is duidelijk gemaakt bij welke rollen de burger inspraak heeft en bij welke rollen de burger participeert. Wanneer burgers geïnformeerd of geraadpleegd worden, heeft de burger inspraak in het proces. Heeft ze de rol van coproduceren of

(mee)beslissen, dan participeert de burger. Bij een adviserende burger kan zowel sprake zijn van inspraak als participatie. Wordt aan het advies van bewoners nauwelijks gehoor gegeven, dan kan de inbreng van bewoners als inspraak worden gezien. Wordt er wel serieus omgegaan met het advies, dan is er sprake van participatie. Het is in de handen van de initiatiefnemer of de rol van de burger in dit geval ook daadwerkelijk participatief te noemen is. Naast de mate van participatie wordt in de praktijk ook onderscheid gemaakt in het moment waarop burgers mogen participeren in een proces. In elk proces zijn een aantal fasen te onderscheiden: agendering, beleidsvorming, beleidsuitvoering en evaluatie of toezicht. Wanneer een participatietraject start wordt besloten op welk moment de bewoners in het proces betrokken kunnen, willen of moeten worden (Kei-centrum, 2010). Bij bewoners heerst veel ontevredenheid over participatie, omdat er veel teleurstelling bestaat over ervaringen met bewonersparticipatie. Een actieve bewoner kan er in de praktijk niet zeker van zijn dat zijn stem wordt gehoord en dat zijn bijdrage zal worden meegenomen. Gevoelens van teleurstelling en verontwaardiging vormen een belangrijke reden voor bewoners om niet te participeren en ook niet meer te willen participeren in toekomstige planningsprocessen (Van der Pennen en Bosch, 2010). Veel genoemde knelpunten zijn dat burgers te laat worden betrokken door de gemeente of dat hun inbreng wordt genegeerd. Ook wordt vaak geklaagd over gebrekkige informatievoorziening gedurende het traject. Soms hebben burgers het gevoel dat de beslissing eigenlijk al genomen is en de procedure een verplichte oefening is (Poelmans in Burgerlink, 2009). Participatie is in Nederland nog steeds vooral een instrument van professionals, zoals gemeenten, woningcorporaties en welzijnsorganisaties. Hoewel de laatste jaren de schijnwerpers voorzichtig weer op burgerinitiatieven worden gericht, is het in veel gevallen nog steeds de overheid die bepaalt wat er gebeurt. Ze doet dit op het gebied van procedures, thema's en geografisch niveau (Bake, 2009; Boelens, 2009; Machielse, 2010; Van Marissing, 2008). Veel interactieve projecten scoren, ondanks mooie beloftes en goede bedoelingen, niet zo hoog op de participatieladder. De invloed van burgers op de uitkomsten blijft ver achter bij de verwachtingen (Van der Arend, 2008). De slogan: 'Het is jou wijk, dus jij mag het zeggen' (VROM, 2009) is daarvan een voorbeeld. Mooie woorden, maar in de praktijk blijkt de beslissingsmacht niet bij de burger te liggen. De burger mag niet beslissen, maar wordt het gevoel gegeven wel te mogen beslissen. En daarmee zijn slogans als deze valse beloftes.

Figuur 4 Valse beloftes
(Bron: VROM, 2009)

5.5 Horizontalisering en gebrek aan representativiteit

De verhouding tussen de overheid en burger is de afgelopen decennia ingrijpend gewijzigd. Konden de verzuilde autoriteiten in Nederland rekenen op een vanzelfsprekend gezag, vanaf midden jaren zestig is er sprake van een vergaande emancipatie van de burger en een roep om ingrijpende democratisering. Langzamerhand maken de verticale, hiërarchische verhoudingen plaats voor meer horizontale vormen van interactie tussen burgers en machthebbers (Edelenbos en Monnikhof, 2001). De hiërarchische structuur binnen de zuilen werkte naar twee kanten toe. De mensen bovenin de zuil stonden ook voor de belangen van mensen onderin de zuil. Dit schiep duidelijkheid bij de overheid, die door te communiceren met de mensen bovenin een zuil, impliciet de hele zuil meenam. Het maatschappelijk middenveld was hiermee heel overzichtelijk georganiseerd (Idenburg, persoonlijke communicatie, 28 okt. 2010). Met de ontzuiling vielen de verbanden waar ieder actief in deelnam uit elkaar. De ontzuiling was in veel gevallen voor burgers ook wel een ontwikkeling om zaken uit handen te geven. En daarbij de maatschappelijke of collectieve verantwoordelijkheid niet meer te dragen (Helderman, persoonlijke communicatie, 11 nov. 2010). De relatie tussen overheid en burger veranderde, omdat vanaf de jaren zestig burgers zich op een alternatieve manier gingen organiseren (Winsemius, Congres Burger Bewust, 2010). In de netwerksamenleving bestaat het maatschappelijk middenveld niet zozeer uit zuilen maar uit netwerken. Mensen organiseren zich in netwerken in plaats van in hiërarchische structuren. Netwerken zijn heel dynamisch, die komen op en gaan weer af. Het is voor de overheid daardoor veel onduidelijker geworden met wie ze moet praten en hoe de representatie van mensen georganiseerd moet worden. Het middenveld is vandaag de dag niet verdwenen, maar minder hecht geïnstitutionaliseerd. Overheden beseffen wel dat de zuilen zijn veranderd, maar denken nog vanuit hiërarchische structuren (Idenburg, persoonlijke communicatie, 28 okt. 2010). Deze ontwikkeling is ook zichtbaar in de bewonersparticipatie op lokaal niveau. De bewoner komt los van de overheid en herkent zich niet meer in de plaatselijke politiek. ‘Het is allemaal ‘we’ tegen ‘ze’ geworden’ (Winsemius, Congres Burger Bewust, 2010). Die ontzuiling is bijvoorbeeld zichtbaar in de oprichting van vele lokale politieke partijen, van welke de groei de afgelopen decennia enorm is gestegen. Deze partijen weten bewoners aan zich te binden, doordat ze zich bezig houden met zaken die bewoners direct raken.

Het toenemende proces van horizontalisering vraagt om een andere rol van de overheid in de bewonersparticipatie. De andere rol voor overheden bestaat uit het anders organiseren van de representatie van haar beleid en het winnen van meer draagvlak van bewoners voor initiatieven. Omdat traditionele verbanden steeds meer verdwijnen, zal de overheid op een andere wijze haar beleid moeten toetsen aan de wensen en ideeën van haar inwoners. Doet zij dit niet dan wordt

participatie steeds minder een uiting van democratie. Daarnaast kan het leiden tot meer maatschappelijke ontevredenheid en minder steun voor initiatieven. Overheden kunnen dit bereiken door zich niet alleen op traditionele groepen bewoners te richten, maar te kijken naar welke groepen of individuen een bijdrage kunnen en willen leveren. Meer aandacht voor de individuele bewoner is daarbij nodig, omdat bewoners steeds meer individueel participeren. Bewoners beschikken, in tegenstelling tot vroeger, nu makkelijk over informatie en ze heeft eigen ideeën die los staan van bestaande structuren uit het verleden (Boonstra, persoonlijke communicatie, 25 nov. 2010; Idenburg, persoonlijke communicatie, 28 okt. 2010). Daarmee wordt de bewoner steeds meer een kennisexpert van zijn eigen leefomgeving. Deze kennis kunnen bewoners vroegtijdig in het proces inzetten. Met als doel dat het beleid meer representatief wordt en meer draagvlak gecreëerd worden door inbreng van bewoners mee te nemen in het proces.

5.6 Virtualisering en de komst van nieuwe middelen

In de bewonersparticipatie wordt geregeld onderscheid gemaakt tussen traditionele participatiemiddelen en moderne participatiemiddelen. Met traditionele middelen worden vaak de geïnstitutionaliseerde participatiemogelijkheden bij beleidsprocessen bedoeld. Onder deze middelen worden vormen van participatie verstaan als koepels, bewonerscommissies, inspraakavonden, nieuwsbrieven, etc. In tabel 4 op de volgende pagina zijn veelgebruikte traditionele participatiemiddelen weergeven. Elke trede van participatie wordt gekoppeld aan geschikte participatiemiddelen. In de netwerksamenleving lijken burger en overheid in de bewonersparticipatie ver van elkaar verwijderd. Met het inzetten van nieuwe middelen wordt geprobeerd om de ervaren kloof tussen overheid en burger te dichten. Vanuit het Rijk verschijnen er regelmatig rapporten over bewonersparticipatie, met nieuwe aanpakken of methodes. Niet alleen wordt er over nieuwe manieren van bewonersparticipatie geschreven, maar er ontstaan ook nieuwe instrumenten. Zoals de recentelijk vrijgekomen budgetten voor bewonersinitiatieven (vouchersysteem). Nieuwe middelen worden ingevoerd, allereerst omdat veel bewoners een langdurige betrokkenheid niet meer kunnen garanderen.

Ook zijn overheden op zoek naar representativiteit nu de ontzuiling heeft geleidt tot het verdwijnen van veel traditionele verbanden. Daarnaast zijn bepaalde groepen oververtegenwoordigd in de bewonersparticipatie, terwijl andere groepen beperkte aansluiting vindt in de vormen van bewonersparticipatie.

Participatietrede	Traditionele participatiemiddelen
Informeren	Informatiebijeenkomsten Huis-aan-huisbladen Excursies Campagnes
Raadplegen	Inspraakavonden Digitale peilingen Enquêtes Groeps-/wijkgesprekken
Adviseren	Adviesraden Wijk- en dorpsraden Expertmeetings Rondetafelgesprekken
Coproduceren	Overleggroepen Convenanten Werkateliers Projectgroepen
Meebeslissen	Stuurgroep Referendum

Tabel 4 Participatietreden en participatiemiddelen (Bron: Pröpper en Steenbeek in VNG, 2009)

Door het gebruik van informatie- en communicatietechnologieen kunnen bewoners zich anders gaan organiseren. Overheden kunnen bij bewonersparticipatie gaan uitzien naar nieuwe groepen die zich via nieuwe middelen organiseren. Door het gebruik van nieuwe middelen ontstaan groepen die beperkte aansluiting vonden op traditionele vormen van bewonersparticipatie. Een voorbeeld daarvan zijn bijvoorbeeld jongeren of jongere hoger opgeleiden. Deze nieuwe groepen kunnen een aanwinst zijn voor het participatieproces, omdat zij over andere kennis beschikken dan de traditionele bewonersgroepen.

5.7 Vier drempels

Voorgaande twee paragrafen schetsen ontwikkelingen die vragen om een andere rol voor overheid en bewoner in de bewonersparticipatie. De overheid zal meer macht bij bewoners moeten brengen om representativiteit van beleid te kunnen garanderen. Tegelijkertijd zal ze meer met de inbreng van bewoners moeten doen, wil ze draagvlak voor haar beleid creëren. Bovendien beschikken bewoners over veel kennis en ervaringen welke overheden in kunnen zetten bij het ontwerpen van beleid. Dit vergt een minder dominante rol van overheden en meer verantwoordelijkheid van de bewoners. Het loslaten van de hiërarchische rol van overheden gaat echter niet gemakkelijk. Daarvoor zijn vier drempels te noemen die dit proces in de weg staan. Ten eerste is dat de korte termijn grotendeels de langere termijn domineert. Participatietrajecten kennen een enorme tijdsdruk. Vaak moeten er sneller resultaten zichtbaar zijn dan voor het proces goed zou zijn. Korte termijn problemen zijn in

veel gevallen ook urgenter dan de lange termijn problemen (Idenburg, persoonlijke communicatie, 28 okt. 2010).

Een tweede drempel heeft te maken met schurende logica's. Logica's zijn verschillende manieren van denken, spreken en handelen ten aanzien van een fenomeen. Vaak zijn deze gestold in bepaalde regels en instituties die de betreffende logica in stand houden en versterken. Mensen komen elkaar zo vaak tegen en spreken zo veel over hetzelfde onderwerp, dat zich stilzwijgende vanzelfsprekendheden ontwikkelen. Het bestaan van verschillende logica's komt voor uit het gegeven dat bij veel vraagstukken meerdere actoren zijn betrokken, en elk zijn eigen perspectief, belangen en doelen heeft. De logica van overheden en burgers schuren, omdat beide uit heel verschillende perspectieven, belangen en met verschillende doelen handelen (WRR, 2009).

Een derde drempel zijn onzekere sleutelhouders (Winsemius in WRR, 2005). Angst speelt hierbij een grote rol. De angst onder de politieke elite voor een werkelijk grotere rol van burgers – voor echt tweerichtingsverkeer – is, als puntje bij paaltje komt, vaak nog te groot. Zo blijken voorstellen voor referenda veel minder goed te passen in de Nederlandse politieke cultuur dan de meer vrijblijvende vormen van interactieve beleidsvorming waarbij de vertegenwoordigde democratie altijd het laatste woord blijkt te houden (Edelenbos en Monnikhof, 2001). Daarnaast komt angst naar voren bij de individuele beleidsmaker. Een wethouder staat voor een bepaalde opdracht en is afhankelijk van andere wethouders en de raad. De gemeenteraad wil het soms niet aan de bewoners overlaten. Ook afrekenbaarheid is een belangrijke zaak bij overheidsorganisaties. Alles moet via allerlei regels gebeuren en daar kan niet zomaar van afgeweken worden. Vaak wordt een participatietraject ingeslagen, zonder dat de raad of wethouder duidelijk heeft wat ze van bewoners willen. Er wordt geen rekening gehouden met onverwachte uitkomsten en van te voren wordt onvoldoende afgebakend waar de grenzen liggen. De laatste drempel heeft te maken met remmende structuren. De regelgeving is vaak ingewikkeld en daar kan niet zomaar vanaf worden gestapt (Idenburg, persoonlijke communicatie, 28 okt. 2010).

Het beleid wat de overheid wenst te realiseren zal in de toekomst steeds vaker tot stand moeten komen via een gedeelde probleemdefinitie van betrokken partijen en belangen (Idenburg, persoonlijke communicatie, 28 okt. 2010). Een probleem in de traditionele burgerparticipatie is dat de burger niet serieus wordt genomen. Bepalend is het vertrouwen in de burger, anders durven professionals niets los te laten. Voor de overheid vereist dit een enorme cultuuromslag. De burger serieus nemen en zaken durven los te laten is iets wat niet direct in de aard van de overheid zit. Maar het is van belang voor het slagen van burgerparticipatie. Wil de burger of bewoner echt centraal staan in besluitvormingsprocessen, dan moet de overheid in de netwerksamenleving haar controlerol

loslaten en overboord gooien (Winsemius, 2010). Belangrijke vraag daarbij is: als de burger centraal komt te staan in de besluitvorming, is er bij overheden bereidheid om daarvan, zowel de positieve als negatieve consequenties in te zien? Met de ontwikkelingen die nu gaande zijn kunnen overheden misschien inzien dat er geen andere keus is en dat constructieve samenwerking het best bereikt kan worden door het delen van macht met andere belanghebbende partijen in de bewonersparticipatie.

6 SOCIALE MEDIA

6.1 Inleiding

Overheden willen graag methoden en instrumenten inzetten die passen bij de huidige samenleving. Het betrekken van burgers via nieuwe methoden en instrumenten is een zoektocht. Eén van deze nieuwe instrumenten zijn sociale media. Sociale media zijn ontstaan in de netwerksamenleving en haar eigenschappen vertonen veel overeenkomsten met de karakteristieken van de netwerksamenleving. In dit hoofdstuk wordt bekeken wat dit middel te betekenen heeft in het betrekken van burgers. Daarbij zal ook worden ingegaan op het ontstaan van sociale media en de belangrijkste kenmerken van dit medium. Daarmee wordt de derde deelvraag beantwoord: Wat zijn sociale media en hoe verhouden zij zich tot de meer traditionele middelen van participatie?

Tot slot nog een korte opmerking. In dit hoofdstuk worden kenmerken geschetst van het instrument sociale media. Het is niet de bedoeling om een zo compleet mogelijk overzicht te geven van dit middel. In dit onderzoek staat de toepasbaarheid en bruikbaarheid van sociale media in de bewonersparticipatie centraal. Daarom wordt de meer technische invalshoek achterwege gelaten.

6.2 Web 2.0 en sociale media

De begrippen sociale media en Web 2.0 worden vaak door elkaar gebruikt. Het is moeilijk om een scherp onderscheid te maken tussen Web 2.0 en sociale media. Toch zijn het twee verschillende fenomenen.

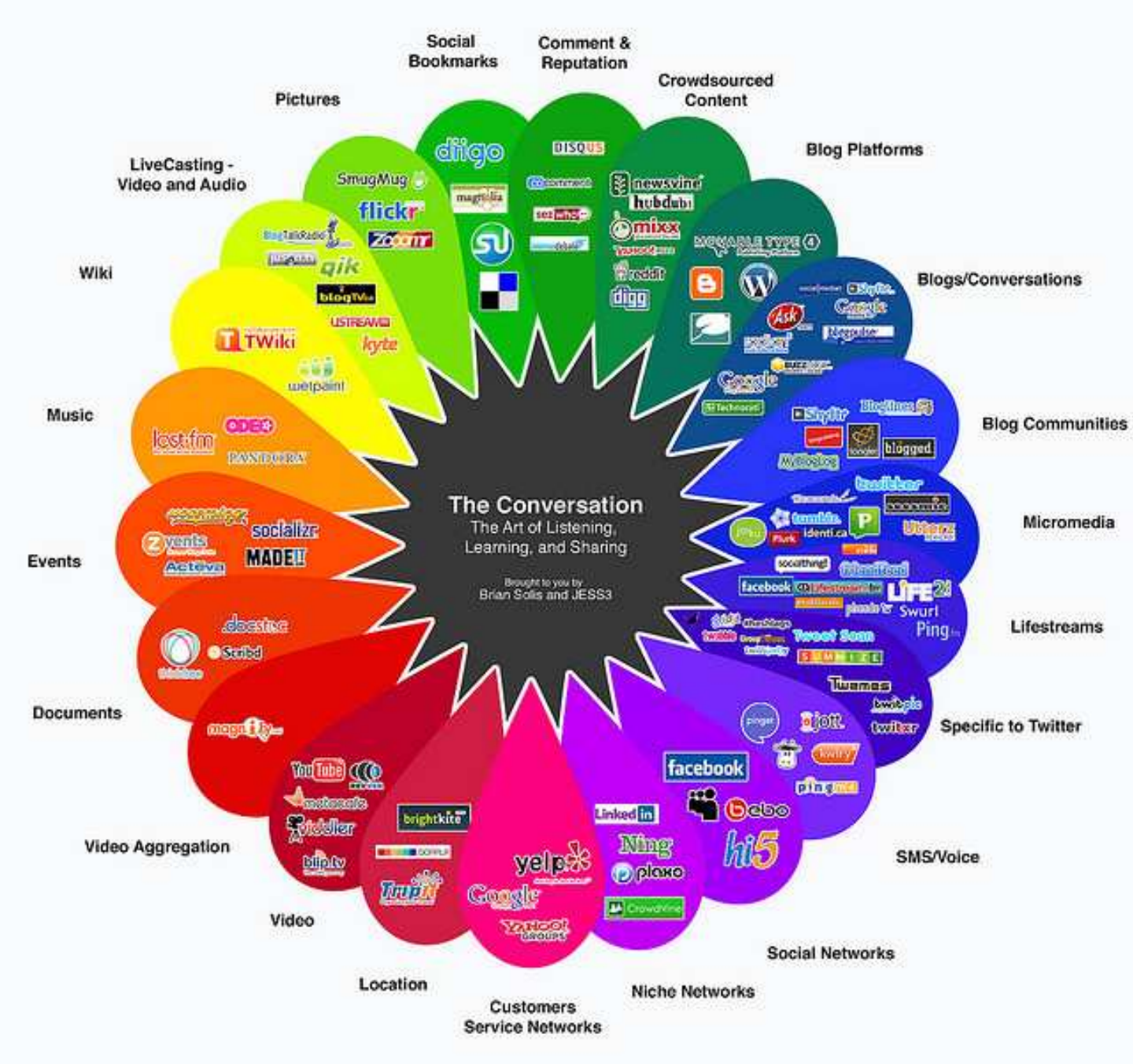
Tim O'Reilly is bekend geworden als bedenker van de term Web 2.0. Hij beschrijft het fenomeen als volgt: 'Web 2.0 is the business revolution in the computer industry caused by the move to the internet as platform, and an attempt to understand the rules for success on that new platform. Chief among those rules is this: Build applications that harness network effects to get better the more people use them' (O'Reilly, 2006). In een door mijzelf gestarte discussie op Ambtenaar 2.0 (www.ambtenaar20.nl) over Web 2.0 en sociale media komen verschillende definities en beschrijvingen naar voren. Web 2.0 staat voor de tweede generatie van het wereldwijde web. De statische aard van webcontent in websites wordt met 2.0 vervangen door interactieve content gebaseerd op webapplicaties, oftewel een programma dat op of via het internet werkt en waarmee een hoge mate van interactie met bezoekers kan worden bewerkstelligd (Swarts, 2010). Voorbeelden zijn www.nationaletelefoongids.nl, www.routeplanner.nl of www.google.nl.

Web 2.0 is de techniek van internet die het mogelijk maakt om in dialoog met elkaar te treden. Waar Web 1.0 was ingericht om topdown informatie te verzenden, is het bij Web 2.0 mogelijk om zelf

informatie toe te voegen en daarop te reageren (Jelsma, 2010). Web 2.0 zegt dan ook niet zozeer iets over de techniek, maar over de internetgebruiker zelf. In het 1.0 tijdperk werd er vrijwel alleen maar geconsumeerd door internetgebruikers. Het creëren van inhoud werd slechts door een minderheid gedaan en dus was er vooral sprake van eenrichtingsverkeer. Bij Web 2.0 participeren internetgebruikers en levert vrijwel iedereen inhoud (Evers, 2010).

Sociale media zijn gereedschappen om mensen bij elkaar te brengen. Om de stem van het publiek online te laten horen en communicatie te faciliteren. Sociale media is dus voor en door gebruikers. Het zijn interactieve communicatiemedia, waarbij deelname van anderen noodzakelijk is (Blom, 2009; Van Deventer, Ebbelaar, Terpstra en Zalm, 2010). De opkomst van Web 2.0 heeft er toe geleidt dat het makkelijker is om sociale media te gebruiken (Bruijntjes, 2009). Om het onderscheid tussen Web 2.0 en sociale media helder te houden, wordt in dit hoofdstuk over Web 2.0 gesproken wanneer gedoeld wordt op de technische vernieuwingen die aan het internet ten grondslag liggen. Er wordt gesproken over sociale media wanneer het gaat over de sociale platforms waar een hoge mate van interactie plaatsvindt.

Voorbeelden van dit soort platforms zijn weblogs, fora en sociale netwerken zoals LinkedIn, Hyves en Facebook en Twitter. In figuur 5 op de volgende pagina is de *conversation prism* te vinden. Sociale media zijn er in allerlei vormen en met allerlei doelen. Omdat sociale media in ontwikkeling is komen er regelmatig nieuwe vormen bij. Aan de rand van de *conversation prism* worden allerlei categorieën getoond op basis waarvan sociale media ingedeeld kan worden. In de bewonersparticipatie kunnen verschillende sociale media interessant zijn. Elk sociale medium heeft zijn sterke en zwakke kanten. Bij het inzetten van sociale media in de bewonersparticipatie is het noodzakelijk de vraag te stellen wat je als initiatiefnemer wil bereiken en welke middelen daarvoor ingezet kunnen worden. Is het doel vooral veel discussiëren met bewoners, dan kunnen *blogs* of LinkedIn interessant zijn. Wil je vooral in beelden en in visuele vormen met bewoners aan de gang, dan zijn YouTube en Flickr geschikte sociale media. Gaat het om snelle reacties van bewoners op een idee van een gemeente, dan is Twitter of sociale media die daarop lijken een bruikbaar medium. In het centrum van de afbeelding is zichtbaar dat sociale media tot doel heeft de dialoog tussen mensen te stimuleren. Alles begint met luisteren, leren en delen. Dit is een leerzame les voor professionals werkzaam in de bewonersparticipatie, onafhankelijk of ze wel of geen sociale media gebruiken.

Figuur 5 The conservation prism (Bron: Solis & JESS3, 2010)

6.3 Kenmerken sociale media

Sociale media hebben drie belangrijke eigenschappen. De inzet van sociale media in de bewonersparticipatie zal de relatie tussen overheid en burger dan ook op basis van deze belangrijke eigenschappen beïnvloeden.

Openheid
Een belangrijk kenmerk van sociale media is openheid. De cultuur van openheid is de basis geweest voor veel innovaties op internet: openheid maakt het mogelijk om vernieuwingen te vinden, te verspreiden en aan te vullen. Organisaties die zich op internet te gesloten en intern gericht opstellen krijgen veel kritiek. Een aspect van openheid is dat je handelen transparant is en je activiteiten en resultaten inzichtelijk zijn voor anderen. Dat is een voorwaarde voor vertrouwen. Behalve transparantie is ook vindbaarheid en toegankelijkheid een kenmerk van openheid (Van Berlo, 2008). Toegankelijkheid heeft ook te maken met de decentrale organisatie van Web 2.0. Sociale media zijn openbaar en geeft gratis toegang tot een enorme kennis- en ervaringsbron. Deze kennis is vaak actueel en accuraat (Machielse, 2010).

De gebruiker centraal
Een tweede kenmerk van sociale media is dat de gebruiker centraal staat. Met de opkomst van Web 2.0 verschuift het initiatief van organisaties, zoals overheden en bedrijven, naar individuen. De gebruiker heeft steeds meer middelen tot zijn beschikking om zijn interesses uit te werken en daarmee het wereldwijde platform te betreden (Van Berlo, 2008). Dit wordt ook wel aangeduid als *user generated content*, welke naast bijdrage van professionals bestaat uit bijdrage van amateurs, die samen nieuwe kennis en producten creëren. De toetredingsbarrières om content te kunnen plaatsen zijn beperkt. De regie en controle van de data en informatie liggen dus grotendeels bij de gebruiker zelf (Bekkers en Meijer, 2010). Machielse (2010) voegt nog een ander belangrijk punt toe aan het kenmerk dat de gebruiker centraal staat. Het systeem is egalitair, waarmee wordt bedoeld dat de infrastructuur en het netwerk voor iedereen toegankelijk is en geen beperkingen kent in tijdstip en hoeveelheid gebruik. Op deze netwerken bestaat een nauwelijks ingebouwde hiërarchie. Status, opleiding en leeftijd zijn van minder belang. Iedereen heeft in een discussie of op een netwerksite dezelfde pagina met dezelfde rechten (Van Berlo, 2008).

Sociaal: relationeel
Het sociale web draait niet om documenten maar om mensen. Dit sociale aspect is zichtbaar in de dominantie van de sociale werelden van mensen (Graham en Marvin, 1999). Het maakt niet uit rond welk product of onderwerp men zich groepeert, er ontstaan constant en overal netwerken en groepen. Het feit dat iedereen gelijkwaardig is op het web versterkt de betrokkenheid en creëert nieuwe vormen van contact, samenwerking en kennisuitwisseling. Het is gemakkelijker om bottom-up initiatieven te laten ontstaan en draagvlak te creëren (Van Berlo, 2008). Via sociale media is het dan ook mogelijk om gevestigde instituties te omzeilen en zo te acteren buiten het raamwerk van

bestaande instituties en organisaties. Daarnaast zijn grote groepen mensen makkelijk te bereiken (Machielse, 2010). Het sociale aspect krijgt vorm doordat gebruikers zich kunnen organiseren, samenwerken, vriendschappen onderhouden, delen, ruilen, handelen en/of creëren. Gebruikers hebben mogelijkheid om waarde te creëren en snel uit te wisselen, waardoor de kwaliteit van diensten en toepassingen steeds weer verbeterd kan worden (Frissen e.a., 2008).

6.4 Web 2.0 en participatie

Bevorderen de recente ontwikkelingen van het internet participatie of juist niet? Er hebben van meet af aan uiteenlopende verwachtingen bestaan over de gevolgen van de toepassing van ICT in de democratie (Edwards, 2007). De een zweert bij een grote impact van nieuwe media op de samenleving, en ziet haar als nieuwe organisatievorm. Denk bijvoorbeeld aan de revolutie in Egypte en de rol die sociale media hierin speelde. Volgens anderen zijn sociale media slechts een van de volgende hypes. Oftewel, een verschijnsel dat veel media-aandacht krijgt en daardoor belangrijker lijkt dan het in werkelijkheid is. Frissen (persoonlijke communicatie, 22 nov. 2010) geeft aan dat dit soort tegenstellingen vaak voorkomen met de opkomst van nieuwe massamedia. Nieuwe massamedia roepen onzekerheid op en dat leidt tot polarisatie als antwoord. Deze polarisatie speelt niet alleen voor sociale media of internet, maar heeft ook gespeeld voor televisie, radio en film. De tegenstrijdigheid in de gedachten over nieuwe media en het feit dat dit bij elk nieuw massamedium weer opkomt, wijst erop dat media een grote invloed hebben.

Nieuwe media zijn een essentiële hoeksteen voor een ‘sterke democratie’. Allereerst overstijgt technologie de binding aan tijd en ruimte, doordat debatten over een langere tijd gevoerd kunnen worden en niet meer op één geografische locatie hoeven door te gaan. Daarnaast is het voor iedereen mogelijk door middel van technologie over de nodige informatie te beschikken om als gelijkwaardige partners deel te nemen. Technologie heeft andere groepsdynamische processen waardoor veel meer mensen een bijdrage aan het debat kunnen leveren (Steyaert, 2003).

Dit biedt kansen voor betere geïnformeerde burgers en verwacht wordt dan ook dat zij zich actiever in de samenleving zullen begeven (de Haan, 2003). Barrières voor participatie kunnen worden weggenomen, omdat burgers in plaats van participatie in traditionele organisatievormen, zich kunnen begeven in meer fluïde, eenmalige en minder sterk geïnstitutionaliseerde sociale verbanden en netwerken. Met behulp van ICT kunnen mensen zich makkelijker met elkaar verbinden voor belangenbehartiging, uitwisseling van ideeën of om tot actie over te gaan (Edwards, 2007; Van Riet, 2006). Gebruik van nieuwe media kan ook een versterkt effect hebben op traditionele vormen van participatie. Nieuwe media kan oude media dus niet alleen vervangen, of er parallel aanlopen, maar

ook een versterkt effect hebben traditionele middelen. Bewoners kunnen voorafgaand aan een traditionele bewonersavond zichzelf mobiliseren op internet. Daar kunnen ze door interactie en dialoog komen tot een gezamenlijke visie over een bepaald probleem of oplossing. Verder kan op nieuwe media opgeroepen worden om naar de traditionele bewonersavond te komen. Bewonrs kunnen zich op die manier sterker organiseren door niet individueel, maar als gemeenschap bepaalde standpunten in te nemen.

Maar naast positieve zijn er ook negatieve verwachtingen. Dat mensen steeds individualistischer gaan leven wordt onder andere verbonden aan de opkomst van internet. 'Waar mensen vroeger leefden in gemeenschappen en nabuurschap de basis van de samenleving vormde, is de mens nu vooral met zichzelf bezig. Mensen sluiten hun ogen en oren voor de omgeving en communiceren met elkaar via snelle korte boodschapjes (sms'jes). Virtuele ontmoetingen kunnen de leegte in de individualistische samenleving niet vullen. Integendeel, afstanden worden juist vergroot' (Koningin Beatrix, 2009). Door een veranderde samenleving en het gebruik van allerlei nieuwe media is de mens niet meer geïnteresseerd in anderen of de omgeving waarin hij/zij leeft. Dit individueel gedreven gedrag van mensen heeft negatieve gevolgen voor de samenleving. Het nabuurschap van vroeger is niet vervangbaar door virtuele relaties. Veel sceptische geluiden over nieuwe media bevinden zich in deze hoek, waar sociale media wordt gezien als een middel dat eenzaamheid, afzondering en individualisme in de hand werkt. Gezegd moet worden dat koningin Beatrix later op haar uitspraak is teruggekomen en op haar Twitter-account meldt dat zij niet zozeer tégen Twitter is, maar vóór naastenliefde.

Wat beide uitgangspunten gemeen hebben, is een deterministische benadering, welke inhoudt dat 'de' eigenschappen van ICT rechtstreeks bepalend zijn voor de processen waarin de technologie wordt toegepast. Graham wijst ons hier op het gevaar van technologisch determinisme, waarbij nieuwe technologische ontwikkelingen de grootste of enige factor is die veranderingen in de wereld teweegbrengt (Graham, S., 1998). Concreet gaat het hier om de directe relatie die verondersteld wordt tussen de opkomst van sociale media en het effect dat dit zal hebben op de bewonersparticipatie. Digitalisering van participatie kent twee kanten. Aan de ene kant bevordert ze de verbinding met gelijkgestemden en aan de andere kant lijkt ze fragmentatie en individualisering van belangen en interesses van burgers in de hand te werken. Fragmentatie wordt zichtbaar in de ontelbare online gemeenschappen die zich richten op specifieke onderwerpen. Mensen verbinden zich niet meer aan traditionele partijen, maar zijn actief op afzonderlijke gebieden, interesses en problemen die hen bezighouden (Van Riet, 2006; Frissen, 2003). De inbreng van Maessen is in dit verband zinvol. Sociale media heeft invloed op het vermogen van burgers om zich te organiseren,

een beweging op gang te brengen en daarbij invloed uit te oefenen op de politieke besluitvorming. Sociale media is een instrument waarbij het voor burgers laagdrempelig is om hun stem te verheffen. Maar tegelijkertijd blijft sociale media een instrument en zal het de besluitvorming niet fundamenteel gaan veranderen (Maessen, persoonlijke communicatie, 12 nov. 2010). Omdat het middel nog redelijk recent is, zal de toekomst moeten uitwijzen wat er van de verwachtingen waarheid zal worden. Het leert ons nieuwe ontwikkelingen te relativeren, door niet te weinig, maar ook niet te veel van nieuwe middelen te verwachten.

6.5 Een andere rol voor de burger

De verspreiding van ICT en het veranderend gebruik hiervan gaat samen met een versnelling van informatiestromen in sociale netwerken. Castells ziet dit als drijvende kracht achter maatschappelijke veranderingen (Steyaert en de Haan, 2007). Sociale media maakt nieuwe vormen van communicatie en samenwerking tussen overheid en burgers mogelijk (Frissen e.a., 2008). Op institutioneel niveau zet de komst van sociale media huidige organisatievormen en hiërarchische verhoudingen onder spanning (Van Deventer, e.a. 2010). Door het gebruik van sociale media kunnen groepen mensen zich makkelijker organiseren en invloed uitoefenen. Specifiek voor de burger betekent dit dat door nieuwe vormen van communicatie hij/zij een andere rol in het proces krijgt. Traditioneel bevond de burger zich aan het eind van een traject of kunstmatig aan de voorzijde van een proces, waar burgers het gevoel werd gegeven dat hun mening ertoe deed. Maar door zichzelf te organiseren is de burger niet langer alleen maar informatieconsument, maar in toenemende mate ook producent. Het verschil wordt hierin duidelijk dat traditioneel de burger geen invloed kon uitoefenen op zijn positie in een proces. Doordat burgers zich nu kunnen organiseren via sociale media hebben ze macht om zelf te bepalen wanneer ze aan het proces deelnemen (Hermes en Janssen, 2006; Frissen, V., persoonlijke communicatie, 22 nov. 2010). De rol van de burger zal gaan veranderen met de inzet van sociale media. De burger organiseert zich minder en niet meer alleen in traditionele politieke partijen of bewonerscommissies, maar participeert meer op gemeenschappelijke interesse. De vraag is hoe dit uitwerking zal krijgen, omdat er een spanning bestaat tussen het handelen van de overheid en hoe sociale media werken. Deze spanning tussen overheidshandelen en sociale media is zichtbaar gemaakt in tabel 5.

Handelen overheden	Kenmerken sociale media
Hiërarchische sturing	Netwerk
Top-down	Bottom-up
Controle rol	Gedeelde macht belanghebbenden
Ondoorzichtig	Transparant
Gesloten	Open
Bestuurder centraal	Gebruiker centraal
Inspraak	Participatie
Onveranderlijke regels	Persoonlijke aanpak, samen voorafgestelde randvoorwaarden
Kennis op basis van experts	Kennis op basis van ervaringen
Afgebakende verantwoordelijkheid	Iedereen kan meepraten
Documenten, rapporten, onderzoeken	Mensen
Voorlichting	Interactie, dialoog

Tabel 5 Overheid en sociale media (Gebaseerd op Van Deventer, Ebbelaar, Terpstra en Zalm, 2010; Van Berlo, 2008)

Duidelijk is dat de ontwikkeling van sociale media en de principes hoe sociale media werken haaks staan op de traditionele werkwijze van besturen. Haaks, omdat hier de ervaren kloof tussen overheid en burger zichtbaar wordt. Waar de overheid hiërarchisch wil sturen, lanceert de samenleving via sociale media bottom-up initiatieven. Waar de overheid haar handelen gesloten wil houden, gedragen burgers zich onderling op sociale netwerken open en transparant en verlangen dit ook van de overheid. Waar de overheid de onveranderlijke regels of procedures als uitgangspunt neemt, wenst de burger samen met de overheid vooraf de randvoorwaarden vast te stellen. Omdat sociale media realiteit is geworden, en burgers steeds meer gebruik gaan maken van sociale media, kan de overheid niet meer om dit maatschappelijk fenomeen heen.

Volgens Machielse zal de overheid haar positie wel uit handen gaan geven, omdat ze moet reageren op initiatieven vanuit de samenleving. Wanneer er via sociale media slechte berichtgeving ontstaat over een gemeente, dan zal zij hierop actie moeten ondernemen (Machielse, persoonlijke communicatie, 27 okt. 2010). Voor een deel ontkomt de overheid er niet aan om te veranderen, omdat het een realiteit is. Ze zullen moeten veranderen, omdat de druk niet van binnen, maar van buitenaf komt (Frissen, V., persoonlijke communicatie, 22 nov. 2010). Idenburg wijst op het belang van het hele idee van de tegenstelling tussen overheid en burgers. Burgers en overheden hebben elkaar nodig om de samenleving te organiseren. Burgers en overheden zullen elkaar blijven tegenkomen (Idenburg, persoonlijke communicatie, 27 okt. 2010).

Dat bestaan van een tegenstelling is mijn inziens een belangrijk punt. Een goede relatie tussen overheid en burgers is noodzakelijk voor een efficiënte samenwerking. Wanneer er elke keer

gesproken wordt over wie de macht heeft, zal de tegenstelling blijven bestaan. Een minder hiërarchische werkwijze van overheden is niet zozeer een keus van haarzelf, maar ze wordt afgedwongen door actoren die zelf een toenemende invloed willen uitoefenen op besluitvormingsprocessen. Met nieuwe vormen van communicatie, zoals sociale media, kunnen burgers zich snel organiseren en wordt het daardoor mogelijk om gemeenschappelijk druk uit te oefenen. De burger kan meer macht afdwingen en op een zelfgekozen moment en manier invloed uitoefenen in besluitvormingsprocessen. De taak voor overheid en burger is om de machtsbalans tussen hen beide evenwichtig te houden en gezamenlijk te bepalen wie waarover de beslissingsmacht heeft. In het volgende hoofdstuk wordt aan de hand van praktijkvoorbeelden gekeken of in de bewonersparticipatie de burger via sociale media een andere rol en een meer invloed kan uitoefenen. En hoe de overheid met deze machtdeling omgaat.

7 CASESTUDY

7.1 Inleiding

Na een verdieping in de theorie over sociale media wordt in dit hoofdstuk de toepasbaarheid en bruikbaarheid van sociale media onderzocht. De vierde deelvraag zal in dit hoofdstuk worden beantwoord: Wat zijn succes- en faalfactoren bij de inzet van sociale media in bewonersparticipatie op het gebied van ruimtelijke vraagstukken? Aan de hand van drie praktijkvoorbeelden wordt bestudeerd wat de bijdrage van het middel sociale media is om bewoners effectief te betrekken bij bewonersparticipatie.

Allereerst wordt als verlengde van paragraaf 2.4 beschreven op basis waarvan de casussen zijn geselecteerd. Daarna volgt een paragraaf over de analyse en structuur van de resultaten van de casestudy. Vervolgens worden de bevindingen per casus weergegeven. Tot slot volgt een analyse of en op welke manier sociale media in de netwerksamenleving meerwaarde heeft voor bewonersparticipatie. Hier komen inzichten uit theorie en de praktijk bij elkaar.

7.2 Selectieproces

Het praktijkonderzoek bestaat uit de bestudering van drie casussen. In paragraaf 2.4 is al kort beschreven op basis waarvan gekozen is om een strategische casestudy uit te voeren. In deze paragraaf en in bijlage 1 is gedetailleerder beschreven hoe de selectie van de casussen heeft plaatsgevonden. Vanwege het tijdsbestek van dit onderzoek en het aantal beschikbare casussen is gekozen om drie casussen te onderzoeken. Daarbij is gekozen om drie praktijkvoorbeelden te kiezen waarbij sociale media als instrument wordt ingezet om burgers te betrekken bij ruimtelijke vraagstukken. Omdat sociale media gebruik in de bewonersparticipatie een nog relatief onbekend terrein is, is ervoor gekozen om lessen te trekken uit succesvolle initiatieven. Deze casussen zijn: de Stadsdialoog Delft, wiki-wijk in Smallingerland en de structuurvisie van Alphen aan den Rijn. Het samenstellen van de lijst met geschikte casussen heeft op basis van twee voorwaarden plaatsgevonden. De eerste voorwaarde is dat de casus een ruimtelijk vraagstuk betreft. De tweede voorwaarde is dat sociale media is ingezet met als doel bewoners te laten participeren. Zoals eerder opgemerkt is het verbinden van sociale media aan bewonersparticipatie bij ruimtelijke vraagstukken een nog relatief nieuw onderzoeksgebied. Veel initiatieven vallen daarom af, omdat het óf geen ruimtelijk vraagstuk betreft óf er geen gebruik is gemaakt van sociale media óf dat sociale media is ingezet om andere doelen te bereiken.

Uiteindelijk is een lijst samengesteld van 11 casussen waarin sociale media wordt ingezet om burgers te laten participeren in een ruimtelijk vraagstuk. Uit deze 11 casussen zijn twee initiatieven (Stadsdialoog Delft en wiki-wijk Smallingerland) gekozen. Een overzicht van de 11 casussen en de uiteindelijke keuze voor deze twee initiatieven is beargumenteerd weergegeven in bijlage 1. Vervolgens is de derde casus gekozen (Structuurvisie Alphen aan den Rijn) op basis van bevindingen uit de eerste twee casussen. Voor een beargumenteerde keuze voor deze casus wordt ook verwezen naar de genoemde bijlage.

7.3 Analyse

In het kader van de vraagstelling van het onderzoek is het belangrijk of de inzet van sociale media leidt tot effectieve betrokkenheid van burgers bij bewonersparticipatie. Om tot beantwoording van de vraagstelling te komen, wordt gekeken met welk doel sociale media is ingezet, hoe het proces is vormgegeven en wat de effecten zijn op de betrokkenheid van bewoners. De focus ligt voornamelijk op een verandering van rollen voor de burger en of de invloed van de burger vergroot wordt. Eerst volgt een beschrijvende analyse per casus. Per casus is onderzocht hoe het proces is verlopen, wat de inzet van sociale media is en welke rol en invloed de bewoner krijgt. Om structuur aan te brengen is de analyse per casus uitgewerkt volgens een structuur weergegeven in tabel 6. In de linkerkolom staan de thema's en in de rechterkolom staan de onderwerpen die per thema naar voren komen.

Thema	Onderwerpen
Inleiding	Een korte beschrijving van de casus
Proces	De fase van beleidscyclus waarin het project zich bevindt
	De betrokken partijen in het project. Wie is wie, en wie heeft contact met de bewoner, wie heeft de centrale regie
	Het doel van het betrekken van bewoners
	Hoe de input van de bewoner vervolg krijgt
Rol en invloed van de bewoner	Participatierol bewoner
	Op welk moment en hoe betrokken
	Resultaat (wat is er door samenwerking bereikt)
	Positieve ervaringen en leerpunten over de rol en invloed van de bewoner
Inzet sociale media	Motivatie en doel gebruik sociale media
	Ervaringen met sociale media
	Gebruik van traditionele middelen naast sociale media
	Positieve ervaringen en leerpunten over de inzet van sociale media

Tabel 6 Structuur analyse casussen

In de analyse van de drie casussen gezamenlijk die daarna volgt worden de drie casussen in het licht van de theoretische inzichten onderzocht. Hierbij wordt theoretische kennis uit voorgaande hoofdstukken naast ervaringen uit de praktijk gelegd.

Voor de casestudy zijn interviews gehouden met de initiatiefnemers. Daarnaast is per casus een andere bron van informatie gezocht. De vragenlijst die gebruikt is voor de casestudy is te vinden in bijlage 2.

7.4 Stadsdialoog Delft

Inleiding

De Stadsdialoog Delft is een project waarbij een nieuwe invulling wordt gegeven aan de wijk Spoorzone in Delft, de wijk rondom het station. Plan voor het gebied is het aanleggen van een ondergrondse treintunnel, een ondergronds station en een parkeergarage. Daarboven komt een nieuwe wijk, een stadskantoor, woningen, kantoren en openbare ruimte. Bewoners van Delft worden door het gebruik van sociale media betrokken bij één onderdeel van het plan, namelijk de inrichting van vier plekken in de openbare ruimte (Van Arkel, persoonlijke communicatie, 24 nov. 2010). Het project is te vinden op de site www.stadsdialoogdelft.nl.

Proces

Het betrekken van burgers in het proces vindt plaats bij de agendering van de beleidscyclus. Het gaat specifiek over de wensen en ideeën die burgers hebben bij het ontwikkelen van vier plekken in de openbare ruimte. In het verleden is veel kritiek gekomen op het te laat betrekken van burgers in het proces. Bij de Stadsdialoog Delft wordt de burger al vroeg in het proces betrokken. Initiatiefnemer van de Stadsdialoog is de Spoorzone Delft. Ontwikkelingsbedrijf Spoorzone Delft is door de gemeente Delft in 2007 opgericht om het project uit te voeren. De gemeente Delft en Prorail werken samen in het project Spoorzone Delft. De taken van Spoorzone Delft bestaan uit het voorbereiden en uitvoeren van de ontwikkeling en het contact houden met alle betrokken partijen, waaronder de bewoners. De gemeente Delft is echter 100% aandeelhouder en benoemt de algemeen directeur van Spoorzone Delft (www.spoorzonedelft.nl, 2011). Een andere betrokken partij zijn de bewoners. De bewoners mogen input leveren voor vier plekken in de openbare ruimte. De Spoorzone Delft bepaalt welke plekken dit zijn, en welke procedures er gelden. De vier plekken worden in figuur 6 getoond. Verder zijn betrokken de stedenbouwkundige Joan Busquets en het bureau Politiek Online. Busquets is de ontwerper van het masterplan Spoorzone. Het masterplan is de basis geweest voor het bestemmingsplan. Een viertal plekken in de openbare ruimte zijn daarbij leeg gelaten om deze in samenspraak met de Delftse bevolking in te vullen (Politiek Online, 2010). De rol van Busquets in het proces is adviseur. Hij zal het ontwerp dat volgens hem het beste is, adviseren aan het college. Politiek Online is een privaat bureau voor strategie, participatie en beleidscommunicatie. De Spoorzone Delft heeft Politiek Online de opdracht gegeven om een plan van aanpak te schrijven over het proces rondom de invulling van de vier plekken.

Figuur 6 Vier plekken in de openbare ruimte (*Bron: www.stadsdialoogdelft.nl)*

Het doel om bewoners te betrekken was niet het oorspronkelijk plan. Hoewel er al een heel plan ontworpen was voor het hele gebied, besloot de Spoorzone Delft en ook het college dat de Delftenaar iets moest kunnen zeggen over de openbare ruimte. De Delftenaar werd gevraagd om inspiratie voor die plekken. Middels een site konden mensen foto's, teksten, tekeningen en beelden uploaden met hun verhaal. Deze stap in het proces, de inspiratie door burgers, duurde van 19 april tot en met 24 mei 2010 (Van Arkel, persoonlijke communicatie, 24 nov. 2010).

De participatie van bewoners kan daarmee worden gezien als een vorm van democratie. De Delftenaren mogen iets zeggen over de openbare ruimte van de stad die hen aangaat. Door burgers medezeggenschap te geven over de openbare ruimte is de besluitvorming over de openbare ruimte gedemocratiseerd (Marissing, 2008, Coenen, e.a., 2001). Daarnaast was er sprake van het inzetten

van participatie als middel voor draagvlakcreatie. Hoewel het verkrijgen van maatschappelijke steun voor dit specifieke plan niet nodig was, is de burger vroeg in het proces betrokken als reactie op eerdere kritiek dat de burger in eerdere processen te laat betrokken werd. Participatie is niet ingezet als middel voor kennisverrijking, omdat bewoners niet werden ingeschakeld met het idee inhoudelijke voordelen te behalen. Door de stedenbouwkundige Busquets in te schakelen was de kwaliteit van het plan al hoog.

Rol en invloed van de bewoner

Inspiratie stond centraal, omdat de ideeën door de ontwerper verwerkt worden in ontwerpvoorstellen. De ontwerper heeft behoefte aan verhalen en referentiebeelden, en niet aan gedetailleerde ontwerpaanwijzingen (Politiek Online, 2010). Deze uitspraak is opmerkelijk omdat de ontwerper in het proces meer centraal lijkt te staan dan de bewoner. Bewoners mogen de rol vervullen, waar de ontwerper behoefte aan heeft. Kritisch kan daarom worden afgevraagd hoe ver de invloed van de burger daadwerkelijk reikt. Gesteld wordt dat de input van burgers gebruikt wordt, maar dit gebeurt op een indirecte manier. De burger mag weliswaar ideeën en wensen aandragen, maar een te grote inmenging van de burger wordt vermeden. Dat is zichtbaar in het feit dat alle bijdragen van de burgers door een geselecteerde groep wordt teruggebracht tot een inspiratiedocument. Dat heeft tot gevolg dat veel ideeën niet kunnen worden meegenomen. Vervolgens gaan jonge, nog niet bekende ontwerpers aan de slag met het inspiratiedocument. En daarna beoordeelt Busquets de inzendingen van de ontwerpers, waarna hij er vervolgens mee naar de raad stapt. Uiteindelijk ligt dan de macht volledig bij de raad, want deze kan alsnog beargumenteerd afwijken van het advies. De burger is dan allang van het toneel verdwenen.

Edelenbos (2000) onderscheidt vijf treden van participatie bij trajecten van bewonersparticipatie. Hoe hoger op de participatieladder, hoe meer de burger betrokken wordt bij besluitvormingsprocessen. De participatierol van de burger in het proces was raadplegen. Hoewel gesteld is dat het advies van de burgers niet naast zich neer kan worden gelegd, is eerder geconstateerd dat de burgers het advies niet geven. Het is namelijk Busquets die uiteindelijk het college zal adviseren.

‘De burger kan in een proces bijna nooit meebeslissen. Daar bestaat de gevestigde orde voor’ (Van Arkel, persoonlijke communicatie, 24 nov. 2010). In deze uitspraak wordt zichtbaar dat procedures en wettelijke regels, het mogelijk meebeslissen van de burger in de weg lijken te staan. De grote vraag is wat er van de eigenlijke inbreng van burgers overblijft wanneer jonge ontwerpers ontwerpvoorstellen maken, waaruit Busquets vervolgens een advies geeft aan de raad. De gemeente

doet voorkomen alsof de burger direct invloed heeft op de inrichting van de vier plekken in de openbare ruimte. Maar wie verder in het proces duikt, kan concluderen dat die directe inbreng nogal tegenvalt. Het vertrouwen van de burger in de overheid kan daarmee op de proef worden gesteld.

Inzet sociale media

In samenwerking met bureau Politiek Online is een plan van aanpak geschreven over de eerste stap van het project, de Stadsdialoog. De reden om sociale media in te zetten was dat de Spoorzone verwachtte een gevarieerdere en andere doelgroep te bereiken. Daarnaast kan veel informatie worden gegeven die mensen op een eigen geschikt moment kunnen lezen om vervolgens daarop weer in hun eigen tijd te reageren. Op die manier kunnen mensen participeren op een moment dat het hen het beste uitkomt (Van Arkel, persoonlijke communicatie, 24 nov. 2010).

De inzet van sociale media is echter beperkt gebleven tot promotie (Ludolph, persoonlijke communicatie, 1 dec. 2010). Na een discussie is besloten om het middel Twitter niet in te zetten in het proces zelf, maar het enkel in te zetten voor promotie over het initiatief. Omdat het doel was inspiratie te krijgen via tekst en beeld, is dit via Twitter lastig te bereiken omdat berichten vaak op zichzelf staan. Bovendien was rond de tijd dan het project startte Twitter nog lang niet zo stevig als nu (Van Arkel, persoonlijke communicatie, 24. nov. 2010).

Het is uit de praktijk gebleken dat er door sociale media een andere doelgroep meedeed dan aan vergelijkbare projecten zonder de inzet van sociale media. Het blijkt dat mensen participeren op een moment dat het hen het beste uitkomt. De inzet van sociale media om bewoners te betrekken vraagt om een heldere en concrete vraagstelling, die met de beschikbare kennis en ervaring van bewoners beantwoord kan worden. Daarnaast is sociale media ingezet met als doel veel informatie te geven. Dat is opmerkelijk, omdat het bij sociale media niet zozeer draait om het zenden van informatie, maar om voeren van discussie en delen van kennis met elkaar. In het geval van de Stadsdialoog Delft was zichtbaar dat de topdown manier van zenden de overhand had. Echte interactie tussen burgers ontbrak doordat het niet mogelijk was om op grote schaal online met elkaar te communiceren.

Dit heeft ongetwijfeld te maken met de keuze voor het middel dat is ingezet. Spoorzone Delft besloot een website te ontwikkelen, omdat het doel was input te krijgen voor de vier aangewezen gebieden. Het bouwen van een website valt niet per definitie onder het gebruik van sociale media. Bij sociale media gaat het om het gebruiken van sociale netwerken en de interactie tussen mensen staat centraal. Het initiatief had inderdaad meer gebruik kunnen maken van sociale media of in ieder geval de karakteristieken van sociale media (bijv. door een forumachtige opzet van de site). De opzet van de website maakte interactie tussen burgers onderling niet mogelijk. Men kon enkel elkaars ideeën

lezen en als positief beoordelen, zonder verdere argumentatie of discussiemogelijkheden. En daarmee mist het initiatief precies de kracht van sociale media: het aangaan van de discussie om gezamenlijk kennis te delen en ervaringen problemen of bedachte ideeën te bespreken.

Een heel ander issue is de beschikbaarheid van geld. De ervaring leert dat het gebruik van sociale media niet gratis is. Het gebruik van sociale media zelf is wel gratis, maar de inzet ervan kost kennis en tijd en daarmee dus geld. Alleen het bouwen van een website bleek ook niet voldoende. Wekelijks moet er publiciteit komen door middel van krantenberichten, persberichten, billboards en bijvoorbeeld flyers (Ludolph, persoonlijke communicatie, 24 nov. 2010). Naast nieuwe instrumenten van participatie blijven oude middelen bestaan. Een website laat zichzelf niet vinden, maar daar is promotie voor nodig met behulp van traditionele communicatiemiddelen, zoals kranten en flyers. Een positieve ervaring tot slot is dat angst voor sociale media niet nodig is. Angst kan aanwezig zijn wanneer overheden denken aan het verlies van controle over het proces of negatieve reacties van burgers op sociale media over de gemeente. Maar in Delft is dit niet ervaren. Juist door burgers via sociale media op een open manier te laten participeren, laten overheden zien dat ze burgers serieus nemen (Van Arkel, persoonlijke communicatie, 24 nov. 2010).

7.5 Wiki-wijk Smallingerland

Inleiding

Het initiatief 'de Opeinde community' speelt zich af in Opeinde, een dorp in de gemeente Smallingerland, in het oosten van Friesland. Smallingerland is een van de twaalf gemeenten die als 'lokale proeftuin' dient in een landelijk project van het Ministerie van Binnenlandse Zaken 'In actie met burgers'. Dit is een gezamenlijk initiatief van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en het Ministerie van Binnenlandse Zaken. In 2009 deden ongeveer honderd gemeenten mee aan proeftuinen en experimenten om tot nieuwe vormen van burgerparticipatie te komen. Deze lessen en ervaringen worden door gemeenten met elkaar gedeeld (VNG/BZK, 2010).

De gemeente Smallingerland is een van de deelnemende gemeenten. De doelstelling van het wijbouweneenwijk-project is het ontwerpen van een nieuwe woonwijk (naar schatting 25 tot 40 woningen) naast het dorp Opeinde in de gemeente Smallingerland door een digitale gemeenschap (Bekkers en Meijer, 2010). Daarnaast behoort kleinschalige, duurzame bedrijvigheid tot de mogelijkheden in het gebied (bijv. een theehuis of een (biologische) fruitplukkerij) (Lansen, persoonlijke communicatie, 18 jan. 2011). Het initiatief 'de Opeinde community' is te vinden op www.wijbouweneenwijk.nl.

Proces

De fase van de beleidscyclus waarin 'wij bouwen een wijk' plaatsvindt, is de beleidsvorming en de beleidsuitvoering. Van te voren was vastgesteld dat de inbreng van de burger plaats zou vinden in deze twee fasen. Net als bij de Stadsdialoog Delft blijkt dat ook de gemeente Smallingerland bepaalt waarover, wanneer en op welke wijze de burger mag participeren. Hoewel participatie dus nog vooral een instrument van professionals blijkt, zijn bestaande initiatieven over ruimtelijke vraagstukken ook niet altijd voorhanden. Over het ontwerp van een nieuwe woonwijk bestond nog geen initiatief vanuit burgers. Aansluiten bij een bottom-up initiatief is dan ook niet altijd mogelijk.

In de eerste fase, de beleidsvorming, werd burgers gevraagd via de website een idee achter te laten in de ideeënbus of op een ingezonden idee van iemand anders te reageren (Bekkers en Meijer, 2010). De digitale ideeënbus was bedoeld voor dromen, wensen en inspiratie. Door veel ingediende ideeën en discussies tussen verschillende deelnemers verwachtte de gemeente dat er uit de vele ideeën een eenduidig plan zou voortvloeien.

Het beleid in de vorm van een plan wordt daarna verder uitgewerkt in de tweede fase, die van plangroepen in de beleidsuitvoering. De burger mag zelf kiezen of hij/zij wil deelnemen aan de plangroepen. In acht verschillende plangroepen (met thema's als: water in het plangebied,

duurzaamheid en de auto) worden de ideeën over de nieuwe woonwijk concreet uitgedacht en uitgewerkt. Aan het eind van de beleidsuitvoering ligt er een concreet en gezamenlijk bedacht plan. In de beleidsvorming ligt de nadruk op het formuleren van een gemeenschappelijk beeld van de aanpak van de bouw van een nieuwe woonwijk. Op moment van onderzoek is de beleidsvorming grotendeels afgerond, maar moet de beleidsuitvoering nog plaatsvinden.

Initiatiefnemer van het project is de gemeente Smallingerland. De gemeente had drie motieven om derden te betrekken: draagvlak creëren, inhoudelijke kennis verkrijgen en democratisch beleid schrijven. Het eerste hoofdzakelijke doel lag bij het verkrijgen inhoudelijke kennis van burgers. De meer op participatie gerichte doelstellingen kregen gaandeweg het proces steeds meer aandacht (Lansen, persoonlijke communicatie, 18 jan. 2011).

Het gebied waar de nieuwe woonwijk moet komen is al in het bezit van de gemeente en bestemd voor woningbouw. Hoewel de gemeente Smallingerland de regie in het proces heeft, is het proces heel open gelaten. Ze stelt aan het begin van het traject slechts twee randvoorwaarden. Ten eerste de grenzen van het gebied waar de nieuwe woonwijk moet komen te liggen en ten tweede dat het een wijk 'van overmorgen' moet zijn (Bekkers en Meijer, 2010). Met dat laatste wordt een creatieve, innovatieve woonwijk bedoeld en niet de standaard twee-onder-één-kapwoningen. Met het openlaten van het proces, geeft de gemeente vertrouwen aan de burger dat ze veel invloed mogen uitoefenen. De burger kan in het proces voortouw nemen.

Naast de gemeente als partij, hebben burgers een rol in het proces. De doelgroep van het project is daarbij niet alleen inwoners uit Opeinde of uit de gemeente Smallingerland, maar iedereen die zich geroepen voelt mag meedoen, bewoner en professional, inwoner van Friesland of iemand uit Europa (Oosterbaan, persoonlijke communicatie, 26 nov. 2010).

Verder is het mediabedrijf The Crowds uit Amsterdam op de achtergrond en in de eerste fasen van het project betrokken. The Crowds is een mediabedrijf dat zich bezig houdt met sociale media in combinatie met innovatie. Zij hebben de gemeente Smallingerland geïntroduceerd in de wereld van Web 2.0. In samenwerking met The Crowds is de website ontwikkeld (Oosterbaan, persoonlijke communicatie, 26 nov. 2010).

Tot slot is voor Atelier Dutch, een bureau voor architectuur, stedenbouw, landschap en interieur een rol weggelegd. Van te voren was niet gepland dat dit bureau een rol zou krijgen in het proces. Maar gaandeweg bleek uitkomst van de beleidsvorming niet goed bruikbaar voor fase van beleidsuitvoering. Atelier Dutch is benaderd om de ideeën uit de beleidsvorming samen te voegen. Daaruit gaf Atelier Dutch de burger keuzes uit mogelijke plannen met als doel een heldere lijn te schetsen over de wensen van de burger.

Rol en invloed van de bewoner

Iedere bezoeker kan zonder zich te registreren, een idee achterlaten in de ideeënbus of op een idee reageren (Bekkers en Meijer, 2010). De ideeënbus was bedoeld voor dromen, wensen en inspiratie. De gemeente heeft in haar communicatie met burgers continu laten weten dat niet alles wat bedacht wordt ook uitgevoerd gaat worden (Oosterbaan, persoonlijke communicatie, 26 nov. 2010). Gezien de participatieladder van Edelenbos (2000) is de rol van de burger adviseren of raadplegen. Het participatietraject is geen democratisch proces waarin de meeste stemmen gelden. Uiteindelijk is het de gemeenteraad die beslist (Oosterbaan, persoonlijke communicatie, 26 nov. 2010). Het zijn voornamelijk wettelijke procedures die verhinderen dat burgers mogen (mee)beslissen. De gemeente Smallingerland kiest ervoor in de communicatie helder te vertellen dat het geen democratisch proces betreft. Daarmee kan teleurstelling achteraf voorkomen worden. Het duidelijk informeren naar burgers wat hun daadwerkelijk invloed zal zijn, is van belang voor het kweken van vertrouwen van de burger in de overheid.

Naast het mogen (mee)beslissen, is er ook nog het kunnen (mee)beslissen. Bij het project 'Wij bouwen een wijk' bleek het niet goed haalbaar om de burger mee te laten beslissen. Vooral een gebrek aan de benodigde kennis bleek een heikel punt. Bij het sluiten van de ideeënbusfase bleek dat er wel voldoende ideeën waren ingediend, maar dat de samenhang ervan onvoldoende was om tot een plan te komen. De gemeente Smallingerland schatte in dat mensen met vergelijkbare ideeën elkaar zouden opzoeken in de plangroepen om die ideeën verder uit te werken. Dat gebeurde helaas te weinig (Lansen, persoonlijke communicatie, 18 jan. 2011).

De gemeente besloot de digitale gemeenschap te helpen een volgende stap te maken om tot een volwaardig stedenbouwkundig plan te komen met behulp van professionals. Daarbij hebben ze het bureau Atelier Dutch ingeschakeld. Dit bureau heeft de ideeën uit de ideeënbus gebundeld en gecategoriseerd met als doel te komen tot een grote lijn. Op basis daarvan is de community een aantal keuzes voorgelegd, inclusief afbeeldingen zodat mensen het voor zich konden zien. Uiteindelijk is daaruit een vlekkenplan gekomen, welke zichtbaar is in figuur 7 (Oosterbaan, persoonlijke communicatie, 26 nov. 2010).

Figuur 7 Vlekkenplan Opeinde *(Bron: Nieuwsbrief 'Wij bouwen een wijk')*

Een leerpunt is de lange doorlooptijd van het proces geweest. De gemeente is in oktober 2008 gestart en inmiddels is het project twee jaar verder. Een te lange doorlooptijd van het proces kan deelname van burgers belemmeren. Die spanningsboog kan niet lang worden vastgehouden. Zeker als zonder ervaring aan zo'n proces wordt begonnen, dan kan het veel tijd kosten. De gemeente Smallingerland wil adviseren om weloverwogen zo'n proces in te gaan en rekening te houden met allerlei uitkomsten.

Inzet sociale media

De gemeente Smallingerland heeft gebruik gemaakt van sociale media omdat ze gelooft in de potenties van het instrument. Belangrijkste reden om zich bezig te houden met sociale media is dat gemeente Smallingerland een ontwikkeling ziet die niet is tegen te houden. Nieuwe media verandert de verhouding tussen openbaar bestuur en burgers. 'Je kunt het je niet meer permitteren om beleid achter je bureau te formuleren en het vervolgens de samenleving in te gooien'. De basishouding dat er zoveel mogelijk van een door de gemeente gelanceerd plan moet overblijven moet veranderen (Lansen, persoonlijke communicatie, 18 jan. 2011).

De gemeente besloot in overleg met bureau The Crowds een digitale community op een website te ontwikkelen, om zo het accent te laten vallen op de mogelijkheid tot het voeren van discussie. De gemeente Smallingerland wenste op een innovatieve manier de potenties van Web 2.0 te benutten voor de ontwikkeling van een wijk. Door de forumachtige opzet van de ideeënbussen is het mogelijk om op elkaars ideeën te reageren (Bekkers en Meijers, 2010).

Wel moet ook bij de gemeente Smallingerland, net als bij de Stadsdialoog Delft, geconstateerd worden dat er gesproken wordt over de inzet van sociale media, terwijl er in feite enkel gebruik is gemaakt van een website als communicatiemiddel. Hiermee lijkt het alsof onder het begrip sociale media allerlei andere vormen van internetgebruik geschaard worden. Wel hebben zowel de Stadsdialoog Delft als de gemeente Smallingerland de karakteristieken van sociale media (open, gebruiker centraal, relationeel) proberen in te zetten als onderdeel van de website, maar is er geen of beperkt gebruik gemaakt van bestaande sociale netwerken zoals Twitter, Hyves en LinkedIn.
Hoewel de gemeente Smallingerland geen gebruik heeft gemaakt van sociale netwerken, heeft ze toch de potenties van Web 2.0 goed weten te benutten door het gebruik van de digitale community. Allereerst is er sprake van openheid. De website is openbaar en geeft toegang tot actuele kennis en ervaringen. Ook biedt de website het voordeel om echt visueel bezig te zijn en voorgestelde ideeën zichtbaar te maken in beelden. Daarnaast staat de gebruiker centraal. Hoewel het initiatief niet van individuen afkomstig is maar van de gemeente, kan de burger het voortouw nemen op een door de gemeente gefaciliteerde website. Tot slot is het sociale aspect zichtbaar in het feit dat gebruikers zich kunnen organiseren op de website, waar ze ideeën kunnen delen, samenwerken en creëren. Het gebruik van de forumachtige opzet van de ideeënbus leidt tot veel interactie tussen bewoners, zonder veel tussenkomst van de gemeente.

Het eerste idee om alles alleen via de website te laten verlopen, bleek praktisch niet haalbaar. Gaandeweg in het proces merkte de gemeente dat met name de inwoners van Opeinde (een dorp met 1700 inwoners, met een meerderheid aan oudere en traditionele inwoners) behoefte hadden aan informatie. De gemeente besloot daarop dat ook fysieke ideeën en schetsen op het gemeentehuis ingeleverd konden worden. Het was een poging om de participatiedrempel zo laag mogelijk te houden. Ook werden fysieke nieuwsbrieven in de wijk verspreid en bijeenkomsten georganiseerd. De daar geopperde ideeën werden gepost op de website, met als doel alle input bij elkaar te brengen (Oosterbaan, persoonlijke communicatie, 26 nov. 2010). Een traditioneel middel werd ingezet naast een nieuw participatiemiddel. Interessant is dat sociale media is ingezet met als doel de inhoud van het beleid kwalitatief te verbeteren, terwijl de fysieke bewonersavonden zijn ingezet om draagvlak te creëren bij de meer traditionele doelgroep. De inzet van instrumenten kan naar mijn mening het best per motief en doelgroep van bewonersparticipatie bekeken worden.

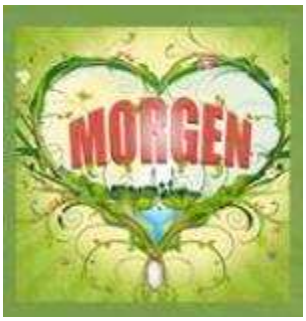
7.6 Structuurvisie Alphen aan den Rijn

Inleiding

In de gemeente Alphen aan den Rijn startte op 1 november 2010 'De week van de structuurvisie'. Onder de term 'Morgen is van jou' stond in de week van 1 t/m 5 november het ontwerp van de nieuwe structuurvisie van Alphen aan den Rijn centraal. Het ontwerp van de nieuwe structuurvisie is opgedeeld in zeven thema's, oftewel werkateliers. In deze ateliers werken beleidsmakers en externe deskundigen de visies per thema uit. Daarbij mogen bewoners gedurende deze week 24 uur per dag ideeën, toekomstbeelden, wensen en feedback geven. De ideeën van bewoners worden meegenomen in het ontwerp van de nieuwe structuurvisie. Het initiatief 'De stad van morgen' is te vinden op www.destadvanmorgen.nl.

Proces

Het initiatief startte op 1 november 2010. Daaraan voorafgaand zijn door de gemeente de zeven thema's vastgesteld die van belang zijn bij het ontwerp van de nieuwe structuurvisie, waarbij de toekomst van de stad centraal staat. Deze thema's zijn: het groene hart, boeiend wonen, bebouwde en onbebouwde kwaliteit, duurzaamheid, werken en economie, de compacte stad en bereikbaarheid. De fase van het project waarin burgers mogen participeren is die van de beleidsvorming. De weken voorafgaand aan 'De week van de structuurvisie' kenmerkt zich door een wekenlange promotiecampagne, waarbij de afbeelding 'Morgen is van jou' (figuur 8) overal in de stad verschijnt. Het is in deze weken voor bewoners niet bekend gemaakt wie hier achter zit. De gemeente hoopt hiermee nieuwsgierigheid te wekken en bewoners te activeren. Ook wordt Frits Bom (programmamaker Vakantieman) ingeschakeld. Mensen die Bom aansprak, moesten net als bij de Vakantieman, raden waar ze stonden in de stad. Verder vroeg hij op straat aan bewoners wat Alphen aan den Rijn kenmerkt. Wat vinden bewoners belangrijke kenmerken van de stad en wat zijn wenselijke ontwikkelingen voor haar toekomst? Een andere vorm van publiciteit werd gegeven op de donderdag voor de start van de week. In het centrum werd een rappersact opgevoerd om opnieuw nieuwsgierigheid bij burgers te wekken.

Figuur 8 Morgen is van jou
(Bron: Gemeente Alphen)

Dan wordt op 1 november bekend dat de gemeente Alphen aan den Rijn achter 'Morgen is van jou' zit. Op de eerste dag lanceert ze haar website en worden allerlei communicatiekanalen geopend om bewoners op allerlei mogelijke manieren input te laten leveren. Het idee is om een week lang 24 uur per dag de bewoner mogelijkheid te geven te participeren. Dit kan door het gebruik van allerlei

verschillende communicatiekanalen. Op de website is het daarnaast mogelijk om de ontwikkelingen in de ateliers via livestream te volgen. Bijzonder is ook dat de gemeente in ploegendienst werkt om te reageren op reacties die buiten werktijden om geplaatst worden. Met de input van de bewoners gaan de experts in de zeven ateliers aan de slag. Deze input wordt elke dag weer teruggekoppeld via de communicatiekanalen. Daarop kan weer gereageerd worden door bewoners. Voor vraagstukken waar de ateliers zelf niet makkelijk uitkomen, worden polls ingezet. Aan het eind van de 'Week van de structuurvisie' hebben bewoners gezorgd voor meer dan 11.000 tweets, 160 inhoudelijke reacties via LinkedIn, 2500 reacties op polls en 65 meningen via films. In alle reacties van burgers zijn er drie centrale woorden die steeds terugkomen. Zichtbaarheid, variatie en verbinding blijken belangrijke woorden voor de stad van morgen. De uitwerkingen van de zeven ateliers worden bij elkaar gevoegd in een ambitiedocument dat vervolgens half december 2010 aan bewoners is gepresenteerd (Schurink, persoonlijke communicatie, 8 febr. 2011).

Tijdens deze bijeenkomst was het voor bewoners mogelijk om een laatste maal feedback te geven op de visie die er ligt. Er konden vragen worden gesteld over de inhoud van het ambitiedocument. Er was mogelijkheid om aan te geven dat een uitgewerkt idee niet overeenkomt met wat er bedoeld wordt. Op die manier konden burgers een laatste maal reactie geven op de vertaalslag die de ateliers van de inbreng van burgers gemaakt hebben.

Na deze bijeenkomst is de taak van de burgers klaar en wordt het ambitiedocument aan de hand van de feedback van burgers bijgeschaafd. Tussendoor wordt door de gemeente via de sociale media platforms aan burgers gemeld welke ontwikkelingen er zijn. In maart 2011 moet het ambitiedocument klaarliggen om door de raad te worden bekeken. Dit zal plaatsvinden via de traditionele besluitvormingsprocessen, omdat de raad uiteindelijk de beslissingsmacht heeft. De structuurvisie moet aan het eind van het jaar 2011 klaar zijn.

De gemeente Alphen aan den Rijn is initiatiefnemer van het project. Allereerst is het ontwerp van de nieuwe structuurvisie een wettelijke verplichting. Daarnaast dateert de huidige structuurvisie uit 1972 en zijn wenselijke toekomstige ontwikkelingen van de stad veranderd. Een andere belangrijke partij zijn natuurlijk de bewoners van Alphen aan den Rijn. Zij mogen input leveren voor het ontwerp van de nieuwe structuurvisie. De gemeente Alphen aan den Rijn wil graag dat burgers participeren, omdat het gaat over de toekomst van de stad. En die toekomst is de stad van de bewoners (Schurink, persoonlijke communicatie, 8 febr. 2011).

Daarnaast zijn er nog een aantal belangrijke partijen betrokken. Omdat niet alle kennis over sociale media in eigen huis is, wordt een extern adviesbureau ingeschakeld om te helpen bij het opzetten

van het initiatief. Het reclame, marketing en mediabureau De Groep uit Alphen aan den Rijn helpt de gemeente in de wereld van sociale media. Ze denkt mee over het proces, op welke wijze het kan worden aangepakt en houdt zich bezig met de lancering van de communicatiekanalen (Doderer, persoonlijke communicatie, 8 febr. 2011).

Daarnaast heeft de gemeente per atelier een technisch voorzitter aangesteld. Hiervoor is gekozen omdat deze externe personen iets verder weg staan bij het belang van de nieuwe structuurvisie. De externe voorzitter had de taak het proces en de tijdsplanning in de gaten te houden.

Naast beleidsmakers van de gemeente namen ook een aantal experts deel in de werkateliers. Deze experts zijn gekozen op grond van hun expertise en fungeren als kennisbron en kritische denkers in het initiatief. Deelnemende externe inspiratoren waren onder andere Gert Urhahn van Urhahn Urban Design, Pieter Tordoir, hoogleraar Economische Geografie en Vincent Tiel-Groenestege, innovator bij Dienst Landelijk Gebied. De gemeente Alphen aan den Rijn is in de zomer van 2010 begonnen geweest met het voorbereiden van het initiatief.

Rol en invloed van de bewoner

Het doel om burgers te betrekken bij het ontwerp van een nieuwe structuurvisie was omdat het om de toekomst van de stad gaat. Bewoners hebben daar ideeën en kennis over welke de gemeente graag wilde gebruiken in de nieuwe structuurvisie. De stad van morgen is die van de Alphenaren. De burger neemt in het proces plaats op de participatietrede van adviseren. Bewoners mogen input leveren voor beleid, maar het is de gemeente die bepaalt welk beleid uitgevoerd zal worden. Schurink schat in dat ongeveer 80 % van de inhoudelijke bijdragen van bewoners ook daadwerkelijk in het ambitiedocument worden meegenomen (Schurink, persoonlijke communicatie, 8 febr. 2011). De rol van de burger in het proces is die van adviseren. Het advies van de burger wordt zoveel mogelijk meegenomen. Het is de raad die uiteindelijk de macht in handen heeft om te beslissen over het ambitiedocument dat straks voor hen ligt.

De gemeente Alphen aan den Rijn had de wens dat ‘Morgen is van jou’ het gesprek van de dag moest worden in de week van 1 t/m 5 november 2010. Dat is gelukt. De gemeente heeft op verschillende manieren burgers gestimuleerd te participeren. Allereerst door tot 1 november 2010 het initiatief geheim te houden en door inzet van allerlei vormen van promotie bewoners nieuwsgierig te maken. Daarnaast werden burgers aangespoord tot actief meedenken en kon dit via veel verschillende communicatiekanalen. Op die kanalen werden simpele stellingen geplaatst en vragen gesteld, waar iedere bewoner wel een mening over heeft. Ook werden er elke dag prijzen uitgereikt onder inwoners die via de website hun idee lanceerden.

Belangrijk bij het inzetten van burgers is het creëren van realistische verwachtingen naar burgers. Dat is mogelijk door duidelijk aan te geven wat er van burgers verwacht wordt en wat er met hun input gedaan wordt. Het resultaat van bewonersparticipatie in Alphen aan den Rijn is dat er straks een structuurvisie ligt die samen met inwoners van de stad gemaakt is. De toekomst van de stad is niet bepaald vanaf hogerhand, maar Alphenaren hebben zelf kunnen aangeven hoe de toekomst van Alphen aan den Rijn eruit moet komen te zien. Het initiatief 'Morgen is van jou' laat daarmee zien dat het betrekken van bewoners mogelijk is wanneer er plannen worden gemaakt die niet direct resultaat opleveren voor de deelnemers zelf. Positieve ervaringen over het betrekken van bewoners zijn dat bewoners zich actief inzetten. Deze inzet komt tot uitdrukking in veel reacties via de verschillende sociale media die zijn ingezet. Bewoners zijn enthousiast over het initiatief en ze hebben veel inhoudelijke ideeën over de toekomst van Alphen aan den Rijn.

Inzet sociale media

Alphen aan den Rijn heeft sociale media ingezet omdat ze veel verwacht van het instrument. Het is vluchtig, makkelijk te bereiken en ongedwongen. De ontwikkeling van sociale media zit nog maar in de beginfase. Sociale media gaan in de toekomst een steeds belangrijkere rol spelen. Daarnaast had de keuze voor sociale media ook te maken met de doelgroep die de gemeente voor ogen had. De gemeente wilde graag een andere participatiegroep dan die bij traditionele participatiebijeenkomsten aanwezig waren. Ze was voornamelijk op zoek naar een doelgroep bestaande uit actieve meedenkers en mensen met kennis. Met de inzet van sociale media hoopt ze ook jongeren te bereiken. Meer jongeren bij het project betrekken heeft ze geprobeerd door het initiatief in een modern jasje te steken (door bijvoorbeeld de rappersact, de inzet van sociale media kanalen en ook de vormgeving van het project). Ook heeft ze geprobeerd om jongeren te activeren door leerlingen van een middelbare school op pad te sturen met camera's om voor jongeren belangrijke plekken te filmen. Deze filmpjes werden op de website geplaatst en daar kon weer uitgebreid op worden gereageerd (Schurink, persoonlijke communicatie, 8 febr. 2011).

Het bereiken van een andere doelgroep is gelukt. Er deden mensen mee met veel inhoudelijke ideeën en kennis. Dit in tegenstelling tot participatie bij traditionele besluitvormingsprocessen. Naast een andere doelgroep, was er ook een grotere doelgroep. Het is moeilijk in te schatten hoeveel mensen er een bijdrage hebben geleverd, maar gezien het aantal bijdragen en inhoudelijke reacties wordt geschat dit er zo'n 800 zijn. Wel viel het aantal deelnemende jongeren wat tegen. De reden hiervoor kan zijn dat het onderwerp jongeren toch niet aanspreekt.

Alphen aan den Rijn had geen ervaringen met het inzetten van sociale media om bewoners mogelijkheid te geven tot participatie. Ze heeft haar kennis gehaald bij het adviesbureau De Groep. Alphen aan den Rijn heeft veel verschillende communicatiekanalen (Facebook, Hyves, LinkedIn, Twitter, Skype) gebruikt om bewoners mogelijkheden te geven tot het leveren van input. Verder heeft de gemeente aansluiting gezocht op de actieve jongerensite in Alphen aan den Rijn (www.alphen.nu). Op deze site werden jongeren gestimuleerd om deel te nemen aan het initiatief. Daarnaast werd op de website www.destadvanmorgen.nl verslag gedaan van de beraadslagingen in de vorm van een live camera verbinding. Aan het eind van iedere dag werd hiervan een samenvatting 'Alphen draait door' op de website geplaatst.

Op de verschillende sociale media kanalen bevinden zich verschillende groepen van mensen. Op Facebook en Hyves bevindt zich een jongere doelgroep dan op LinkedIn. Verder kenmerkt LinkedIn zich door het grote aantal actieve hoogopgeleiden. Het is goed mogelijk om langdurige en diepgaande discussies te voeren. Op Twitter draait het om de dialoog, om actie en reactie, om dialoog en verspreiding van meningen. Het instrument wordt gekenmerkt door de vluchtigheid ervan. Op Hyves is het goed mogelijk om visueel aan de slag te gaan met filmpjes en foto's en daarnaast is het mogelijk om stellingen te plaatsen. De inzet van Facebook is het meest lastig gebleken (Doderer, persoonlijke communicatie, 8 febr. 2010). Hoewel de sociale media platforms elk hun afzonderlijke sterke punten hebben, moet opgemerkt worden dat sociale netwerksites steeds meer aan elkaar gekoppeld zijn. Zo kunnen berichten die op Twitter verschijnen ook weergegeven worden op Facebook. Op die manier ontstaat er een groot netwerk.

Naast de inzet van sociale media heeft Alphen aan den Rijn ook, hoewel beperkt, gebruik gemaakt van traditionele media. Het initiatief heeft ongeveer voor 90 procent plaatsgevonden via sociale media en voor de overige 10 procent via traditionele media. In het begin van het proces ontving de gemeente wat negatieve reacties van journalisten van lokale media. Zij werden niet ingeschakeld voor publiciteit, want de gemeente verzorgde haar publiciteit grotendeels zelf middels sociale media. Later werd deze negativiteit minder en berichtte de traditionele media over wat erop de sociale netwerken gebeurde. De gemeente heeft wel enkele traditionele media ingezet om ook doelgroepen te bereiken die met sociale media moeilijk te bereiken zijn, zoals ouderen. Verder was er de mogelijkheid voor burgers om met ideeën langs te komen en aan te schuiven bij de ateliers. Maar dat laatste is maar weinig gebeurd (Schurink, persoonlijke communicatie, 8 febr. 2011).

Alphen aan den Rijn heeft de kracht van sociale media ervaren. Angst voor negatieve reacties op sociale netwerken is niet nodig, omdat sociale netwerken een groot zelfreinigend karakter hebben. Negativiteit van een enkeling wordt vaak door de massa bekritiseerd. Positief is ook dat het netwerk

van Alphen aan den Rijn ook na ‘Morgen is van jou’ blijft bestaan. De gemeente is nog actief op Twitter, LinkedIn, Hyves en Facebook om het contact te onderhouden en bewoners op de hoogte te stellen van laatste ontwikkelingen. Wie weet is het mogelijk om het netwerk op een later tijdstip opnieuw aan te spreken.

7.7 Analyse casussen

Inleiding

In deze paragraaf worden ervaringen uit de praktijk vergeleken met bestudeerde literatuur. Bestudeerd wordt hoe processen van horizontalisering, deterritorialisering en virtualisering en de gevolgen van de opkomst van de netwerksamenleving in de praktijk van bewonersparticipatie zichtbaar worden. Allereerst worden enkele losse constateringen gedaan. Deze staan los van de analyse, maar zijn toch opvallend te noemen. Daarna volgen de bevindingen welke zijn opgedeeld in twee hoofdthema's: de rol en invloed van de bewoner in het proces en de inzet van sociale media.

Constateringen

Een eerste constatering is dat er in de onderzochte praktijkvoorbeelden sprake zou zijn van het inzetten van sociale media om bewoners te betrekken bij participatie. Sociale media zijn echter beperkt ingezet in de casussen Stadsdialoog Delft en wiki-wijk Smallingerland. Wel is gebruik gemaakt van een website, maar niet van sociale netwerksites zoals Twitter of LinkedIn. Het gevaar bestaat dat alles wat met internet te maken heeft, geschaard wordt onder het fenomeen 'sociale media'.

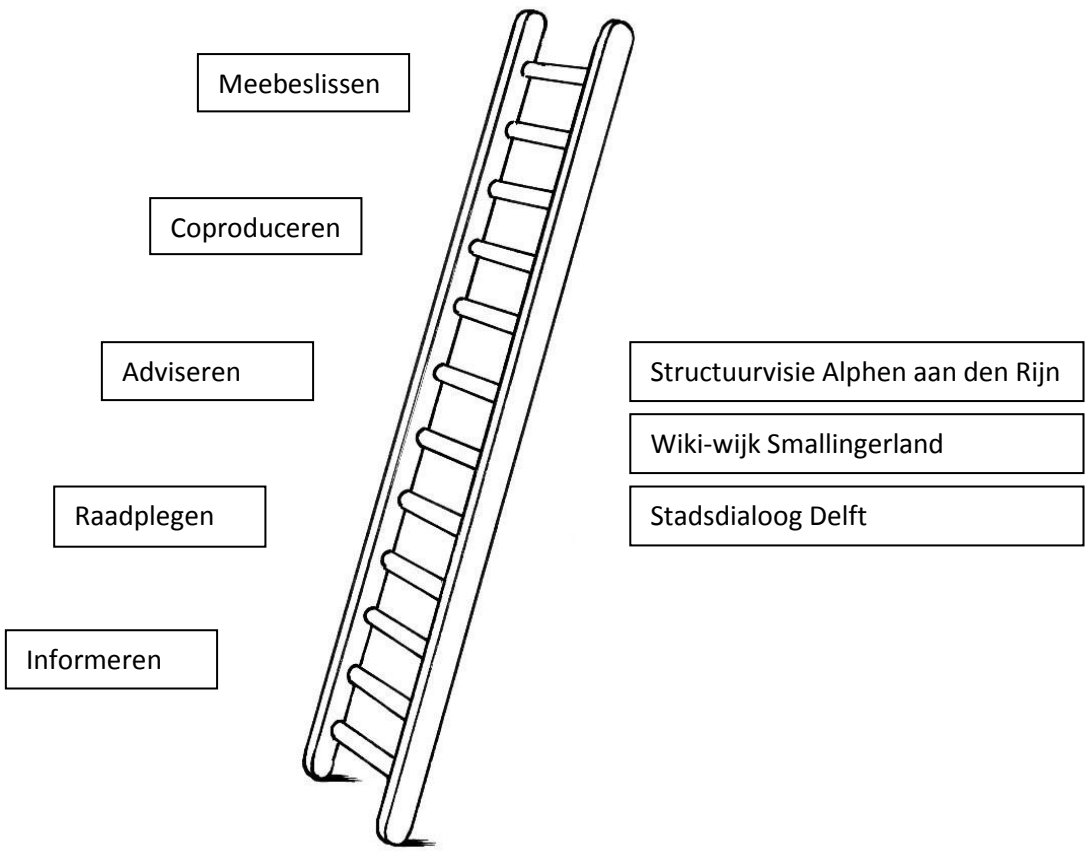
Een tweede constatering is dat de rol van de burger in de casussen in het selectieproces overschat is. Aan de hand van de TNO eParticipatiemonitor shortlists (Slot, 2009; Slot en van der Plas, 2010) en op advies van professionals zijn de eerste twee casussen (Stadsdialoog Delft, Wiki-wijk Smallingerland) gekozen. Deze keuze was onder andere gebaseerd op de hoge trede van participatie die burgers in het proces konden innemen. In bijlage 1 is zichtbaar dat in het geval van de Stadsdialoog en wiki-wijk Smallingerland de participatietrede van de burger respectievelijk meebeslissen en coproduceren is. In gesprek met de initiatiefnemers bleek dat de rol voor de bewoner tussen raadplegen en adviseren in ligt. Het verschil zit in de definitie van de rollen. TNO heeft in dit onderzoek niet de participatieladder van Edelenbos gehanteerd.

De opzet van de casestudy liet toe dat in een later stadium de derde casus kon worden gekozen. Tijdens de uitvoer van dit onderzoek startte de gemeente Alphen aan den Rijn met het ontwikkelen van een nieuwe structuurvisie. In tegenstelling tot de andere casussen heeft Alphen aan den Rijn veelvuldig gebruik gemaakt van sociale media. Dit vormde de hoofdreden om Alphen aan den Rijn als derde casus te selecteren.

7.7.1 Rol en invloed van de burger

Participatietrede

In figuur 9 is weergegeven welke rol de burger in de verschillende casussen aanneemt. Hoewel verwacht, nemen burgers geen hogere rol in het proces in. De rol van de burger is beperkt gebleven tot raadplegen en adviseren. Terwijl de verwachting vooraf was gesteld dat de rol van de burger zou reiken tot coproduceren of zelfs meebeslissen. Ondanks hoge verwachtingen van de invloed van de burger door het gebruik van sociale media laat de praktijk van de drie onderzochte initiatieven een ander beeld zien.

Figuur 9 Rollen van burgers in de casussen

Met de maatschappelijke en technologische ontwikkelingen, wordt van de overheid verlangt dat zij haar positie in het ruimtelijke domein zal gaan overwegen. Het verschuiven van macht naar burgers is niet enkel een kwestie van instrumenten of werkwijze. Immers door de inzet van sociale media wordt de invloed van burgers niet per definitie vergroot. De inzet van nieuwe middelen zal dan ook de kloof tussen burger en overheid in de bewonersparticipatie niet zomaar overbruggen. Van belang is de houding van de overheid. Staat zij echt open voor de bewoner en is ze bereid de consequenties

van bewonersparticipatie te dragen? Of is bewonersparticipatie een spelletje waarbij bewoners alleen het gevoel wordt gegeven dat ze worden betrokken? Kiest ze voor het laatste, dan zal bewonersparticipatie door bewoners niet als positief ervaren worden. Om de kloof tussen overheid en bewoner te dichten, zal de initiatiefnemer als eerste stap dan ook altijd eerlijk moeten zijn en aangeven wat de burger wel en niet mag doen en welke redenen daarvoor zijn.
Daarbij kan tot slot opgemerkt worden het niet laten participeren van bewoners niet per definitie slecht is. Er lijkt een ontwikkeling gaande waarbij steeds vaker bewoners worden betrokken bij besluitvorming. De vraag is of de overheid de bewoner overal bij moet betrekken. In sommige gevallen is het onderwerp misschien niet direct van invloed op de bewoners. Of is het onderwerp complex en heeft het initiatief een lange doorlooptijd. Een overheid kan er voor kiezen om een selectie te maken van initiatieven waarbij de bewoner wordt betrokken. En deze betrokkenheid dan ook waar te maken, door de bewoner macht te geven in het proces. Dat is mijn inziens beter dan bij elk initiatief de bewoner het idee te geven te mogen meebeslissen, terwijl de praktijk anders is.

Motief van participatie
Het motief om burgers bij het besluitvormingsproces te betrekken verschilt per initiatief. In twee van de drie casussen is participatie ingezet als middel voor kennisverrijking, namelijk in Smallingerland en in Alphen aan den Rijn. In het eerste geval werd van bewoners niet alleen kennis en ervaringen van de buurt verwacht, maar ook kennis om vervolgens tot een professioneel stedenbouwkundig plan te komen. In Alphen aan den Rijn was men vooral op zoek naar subjectieve kennis van bewoners. De ervaringen en wensen van burgers werden dan ook niet door henzelf uitgewerkt in een professioneel plan, maar deze taak was weggelegd voor beleidsmakers en experts. In Smallingerland bleek het voor burgers niet goed mogelijk om zelfstandig tot een kwalitatief en uitvoerbaar plan te komen. Dit laat naar mijn idee zien dat de rol van burger als expert, voornamelijk als subjectieve ervaringsdeskundige van zijn eigen leefomgeving moet worden gezien. En niet zozeer ervaringsdeskundige op het gebied van professionele kennis. Het laat tegelijkertijd ook zien hoe bewoner en professional elkaar kunnen aanvullen. De bewoners bezitten veel kennis en ervaringen over hun buurt of wijk. De bewoner kan met zijn eigen ideeën en plannen niet makkelijk doordringen in de geïnstitutionaliseerde wereld van ruimtelijke ordening. De professional kan daarentegen wel invloed uitoefenen op de inrichting van de ruimtelijke omgeving. Daarnaast weet ze aan welke eisen een uitvoerbaar plan moet voldoen. Maar inspiratie of een visie over een gebied ontbreekt soms. Of men zoekt naar een invulling die bij haar bewoners past en aansluiting vindt op haar manier van leven. Door de dialoog aan te gaan, kunnen professional en bewoner elkaar op weg helpen en gezamenlijk tot een uitvoerbaar plan

komen. Daarbij moet afgestapt worden van het idee dat de ene vorm van kennis nuttiger of beter is dan de andere vorm kennis.

Van top-down naar bottom-up

In hoofdstuk 4 werd uitgelegd dat traditionele verhoudingen in de samenleving langzaamaan verdwijnen. Dit proces wordt horizontalisering genoemd en is zichtbaar in de onderzochte praktijkvoorbeelden doordat de initiatiefnemers niet als enige actor besluit wil nemen over de inrichting van de ruimte. Er is inbreng mogelijk van andere partijen, waaronder in dit geval de bewoners. Verder is het proces van horizontalisering zichtbaar omdat deelname van bewoners grotendeels uit losse individuen bestaat en niet zozeer uit gemeenschappen, al of niet traditioneel. Deze individuele gerichte participatie van deelnemers past in huidige samenleving. In de postmoderne samenleving ligt de nadruk op verschillen, onafhankelijkheid en het belang van het individu. Enkel in Smallingerland bestaat nog een hechte traditionele gemeenschap van participerende inwoners uit Opeinde. Deze gemeenschap bestaat voornamelijk uit oudere inwoners, wat daarmee ook een reden kan zijn dat ze nog in een gemeenschap participeren. Horizontalisering in de vorm van onderop komende initiatieven is niet goed zichtbaar in de onderzochte voorbeelden. Alle initiatieven zijn geïnitieerd door de gemeenten. Hiermee wordt bevestigd wat Van Marissing (2008), Bake (2009), Boelens (2009), Machielse (2010) al stelden: dat hoewel het aantal burgerinitiatieven weer toeneemt, het in veel gevallen nog steeds de overheid is die bepaalt wat er gebeurt.

Een reden hiervan kan zijn dat bestaande netwerken over het betreffende onderwerp van de initiatieven nog niet bestaan. Er waren bijvoorbeeld geen burgers die zich al voor het begin van de Structuurvisie Alphen aan den Rijn bezig hielden met een nieuw te ontwikkelen toekomstbeeld van de stad. Ook bestonden er geen andere groepen die zich online bezig hielden met ruimtelijke ontwikkelingen. In veel gevallen is een bestaand netwerk nog niet aanwezig. De reden daarvan is niet bekend. Misschien dat de burger ook zelf nog een afwachtende houding heeft wat betreft veranderingen in de ruimte. Wil de overheid haar taak op het gebied van de ruimtelijke ordening goed uitvoeren, dan zal ze in dat geval zelf initiatief moeten nemen. Wel ervaart de gemeente Alphen aan den Rijn dat na de sluiting van de ‘Week van de Structuurvisie’ het netwerk blijft bestaan. Misschien dat in dit netwerk in de toekomst initiatieven van onderop zullen ontstaan. Opdracht is nu om dat netwerk aan zich te blijven binden, uit te breiden en in een volgend initiatief weer in te zetten. Dat kan door hen informatie te geven over het vervolg van het proces en wat uiteindelijk het

resultaat is. Maar ook door ze op de hoogte te stellen van nieuwe ontwikkelingen, en hen bijvoorbeeld uit te nodigen voor nieuwe bewonersinitiatieven.

In de literatuur over de hiërarchische houding van overheden werden vier drempels genoemd welke het moeilijk maken om deze rol los te laten. Een eerste drempel was dat de korte termijn de lange termijn domineert. Deze drempel is in alle casussen naar voren gekomen. Het participatieproces moet snel tot resultaten leiden om de burger betrokken en enthousiast te houden. Bewoners willen niets liever dan dat participatie tot directe verandering leidt. De praktijk van bewonersparticipatie laat een lange procestijd zien. Maar door een te lange doorlooptijd van het proces verliezen burgers aandacht en motivatie om blijvend te participeren. In veel processen ligt de nadruk dan ook op het snel tot resultaten komen. Over het algemeen sneller dan voor het proces goed zou zijn. In Smallingerland was de lange doorlooptijd een heikel punt om participerende bewoners vast te houden. Sociale media is een middel dat de agendavorming van een proces sneller kan laten verlopen. Middels sociale media kunnen namelijk in een korte tijd veel ideeën en wensen van bewoners worden verzameld. Maar het tot een lijn brengen van al deze uiteenlopende ideeën en inbreng is een lastige opgave. De inzet van sociale media hierin heeft in de casussen niet tot versnelling van het proces geleidt, maar juist tot vertraging. In alle gevallen moesten fysieke bijeenkomsten georganiseerd worden om tot een verhaallijn te komen.

De tweede drempel, die van schurende logica's is bij alle casussen naar voren gekomen. De bewoners hebben een andere logica dan overheden. In Smallingerland kwam dit het meest duidelijk naar voren. Het bleek niet goed mogelijk om alleen met bewoners tot een kwalitatief en uitvoerbaar plan te komen. Een heikel punt was het gebrek aan professionele kennis van bewoners om een dergelijk plan te maken. De logica van overheden over hoe een professioneel plan eruit moet komen te zien, is een andere logica dan die van bewoners, die vooral kijken naar wat mooi en leuk is. Door het gebruik van sociale media als communicatiemiddel met bewoners, werd de overheid op een bepaalde manier gedwongen om haar communicatie op bewoners aan te passen. In alle casussen kwam ook naar voren dat de burger niet te moeilijke vragen moet worden gesteld. Om inbreng van bewoners te ontvangen via sociale media worden de gemeenten 'gedwongen' om meer in de taal van bewoners te spreken.

Het bestaan van onzekere sleutelhouders is de derde drempel. De angst voor een werkelijk grotere rol van burgers is groot. Dat is zichtbaar in Delft waarbij de inbreng van burgers als inspiratie dient voor ontwerp. Een reden hiervoor kan zijn dat er voor het slagen van het project een enorme druk is. Druk vanuit belanghebbende partijen, die veel geld en tijd in het project steken. De afrekenbaarheid

van dit project komt bij de gemeente te liggen. Tegelijkertijd kan ook gesteld worden dat hiermee wordt voorkomen dat het proces strandt, omdat de gemeente niet afhankelijk is van de inbreng van bewoners of de kwaliteit van een door bewoners geleverd plan. In Alphen aan den Rijn is ook deze valkuil voorkomen door niet de burgers het plan te laten vormen, maar dit door beleidsmakers en experts te laten doen. Een verschil hier met Delft is dat er een meer directe relatie bestaat tussen de input van de bewoners en het uitgewerkte plan.

De laatste drempel, die van de remmende structuren, komt bij elke casus naar voren. Er bestaan allerlei regelgevingen waar niet van kan worden afgestapt. Het uiteindelijk besluit zal volgens de wet altijd door een gemeente of andere overheid moeten worden genomen. In de casussen was dit zichtbaar dat de uiteindelijke plannen nog goedkeuring moeten krijgen van de raad. Hier is niet van af te stappen. Wel kunnen gemeenten zich verschillend opstellen wat betreft hoe er met de inbreng van bewoners wordt omgegaan. Een gemeente kan inbreng van bewoners direct meenemen in een plan, of er juist ontwerpers mee aan de slag laten gaan. Daarnaast kan ze zich bijvoorbeeld richten op alle ideeën van bewoners en daar het 'beste' idee uithalen of kan ze proberen om van alle inbreng één rode draad te maken.

7.7.2 Inzet sociale media

Space of flows

Het belangrijker worden van netwerken is ook zichtbaar in de bestudeerde casussen. Deelname aan participatieprojecten kan plaats vinden via fysieke netwerken. Maar de nadruk ligt op de nieuwe mogelijkheid van participatie via virtuele netwerken. Gemeenten benutten de mogelijkheid tot interactie met bewoners zonder fysieke basis. Participatie in de initiatieven kan plaatsvinden zonder directe fysieke aanwezigheid van de bewoners. Het is voor deelname niet meer van belang of je inwonende bent van de betreffende wijk of stad of dat je elders leeft.

De *space of places* zullen daarbij niet zomaar verdwijnen. In alle casussen bleef de behoefte te bestaan om via traditionele wijze en middelen te participeren. Deze traditionele middelen kenmerken zich doordat ze plaatsvinden op een vastgesteld tijdstip en locatie. Het gebruiken van traditionele middelen werd in het geval van Smallingerland zelfs afgedwongen. Dit betekent dat de inzet van nieuwe middelen in de bewonersparticipatie niet voor elk motief en voor iedere doelgroep even geschikt is.

Castells onderscheidt de *space of flows* in drie lagen. Deze drie lagen kunnen in de casussen, concreet benoemd worden. De eerste laag, de netwerkinfrastructuur, is de randvoorwaarde voor communicatie. Het is de aanwezigheid van informatie- en communicatietechnologieën die

communicatie mogelijk maakt. In dit geval is het de techniek die virtuele communicatie mogelijk maakt. Het zijn de computers, het internet, de telefoons en de technologische mogelijkheden die maken dat een virtueel ingediend idee door anderen gelezen en begrepen kan worden.

De *nodes* en *hubs* kunnen op twee verschillende manier bekeken worden. Allereerst op het niveau van de bewoners. De *nodes* zijn de knooppunten waar interactie plaatsvindt. Bij virtuele participatie zijn de *nodes* alle deelnemende mensen. Deze deelnemende mensen hebben weer verbindingen met andere mensen in het netwerk. Iedereen die een virtuele bijdrage heeft geleverd aan het initiatief kan als *node* worden gezien. *Hubs* zijn de knooppunten in het netwerk met veel verbindingen. Het zijn de mensen die een prominente rol spelen op de sociale netwerken. Daarbij kan gedacht worden aan mensen die veel aanwezig zijn en veel input leveren. Mensen die veel relaties aangaan met andere deelnemers, reageren op hun ideeën en de dialoog aan gaan. Maar ook aan mensen die andere mensen buiten het netwerk in het netwerk weten te brengen.

Daarnaast kan er ook naar *nodes* en *hubs* gekeken worden in het geval van het web zelf. Het verschil tussen een *node* en *hub* wordt hierin duidelijk dat een *hub* een website is met veel verbindingen en connecties met andere websites. Onder *hubs* kunnen de sociale netwerksites worden verstaan. Facebook, Twitter, LinkedIn en Hyves, al deze netwerksites kenmerken zich door veel connecties en verbinden verschillende gemeenschappen met elkaar. Een *hub* kan ook een onderdeel van een site zijn, voorbeelden zijn de fora in Delft en Smallingerland. Ook de *nodes* zijn websites, maar missen dit kenmerkende op verbinding gerichte onderdeel. Het zijn websites waar dialoog en interactie grotendeels afwezig is. Te denken valt aan website van een gemeente. Iedere burger kan deze website bezoeken maar wordt daarbij niet verbonden met andere mensen. Het gaat hier om een individuele actie. Op de website vindt weinig interactie plaats, maar wordt de bezoeker voornamelijk van bovenaf geïnformeerd. In de ontwikkeling van virtuele bewonersparticipatie lijken de *hubs* belangrijker te worden dan de *nodes.* Het draait om interactie en dialoog tussen verschillende deelnemers. In Alphen aan den Rijn is dit heel goed naar voren gekomen. Door gebruik te maken van verschillende sociale netwerksites, worden verschillende virtuele gemeenschappen met elkaar in verbinding gebracht. In Delft kwam dit minder naar voren omdat het onderdeel waar mensen ideeën kunnen inleveren niet gericht was op dialoog en interactie. Dit maakt dat de website in Delft meer onder een *node* lijkt te vallen dan onder een *hub.* In Smallingerland was er wel sprake van een *hub* omdat het forum interactie en dialoog toeliet en mensen veel verbindingen met elkaar konden aangaan. Wel stond deze *hub* vrij op zichzelf en werd niet verbonden met andere *hubs*, zoals sociale netwerksites. De *hub* kenmerkte zich door voornamelijk interne en geen externe verbindingen.

De laatste laag in de *space of flows* betreft de dominantie van een elite in de ruimtelijke organisatie. Deze mensen kunnen invloed uitoefenen op het netwerk. Met het proces van horizontalisering is de overheid niet meer de enige factor die invloed kan uitoefenen. In de casussen maakt de hiërarchische rol plaats voor inspiratie en ideeën van onderop, van mensen, gemeenschappen en organisaties. Met een steeds meer virtueel wordende wereld is het aantal mensen dat toegang heeft tot virtuele netwerken groeiende. En meer mensen kunnen invloed uitoefenen op een netwerk. In de casussen uit zich dit in een toename van aantal deelnemers. Er wordt door de inzet van nieuwe middelen meer mensen bereikt dan via traditionele participatiemiddelen. Door het gebruik van ICT is iedereen die wil in staat invloed op het netwerk uit te oefenen. Een hiërarchie van machtsuitoefening is deels verdwenen, omdat iedereen in principe gelijk is op het web. Wel zijn bepaalde personen misschien meer aanwezig in het netwerk dan anderen en meer betrokken, maar dit is iets wat tijdens een proces ontstaat en niet vooraf wordt vastgelegd. De leidende rol van de overheid blijft zichtbaar in het feit dat zij initiatiefnemer is en bepaalt waarover, op welke manier en welk tijdstip burgers kunnen participeren.

De kenmerken van sociale media

In de literatuur werd gesproken over drie belangrijke kenmerken van sociale media: sociale media zijn open, de gebruiker staat centraal en sociale media is relationeel. Omdat in Delft en Smallingerland sociale media beperkt is ingezet, zijn de eigenschappen niet allemaal goed terug te vinden. Beide initiatieven worden gekenmerkt door een bepaalde mate van openheid. De gebruiker staat niet volledig centraal en het relationele aspect komt niet of nauwelijks naar voren.

Openheid werd gekenmerkt doordat bewoners zich gratis konden aanmelden en berichten kunnen plaatsen. Ook worden kennis en ervaringen gratis gedeeld. Echter, de regie en controle van informatie ligt bij de initiatiefnemer van het project. Op de websites wordt door initiatiefnemers veel informatie gezonden. Het relationele aspect is in Delft en Smallingerland minder zichtbaar, omdat interactie tussen burgers onderling niet of nauwelijks plaatsvond. In Delft was het zelfs niet mogelijk om een tekstuele reactie te geven op ideeën van anderen. In Smallingerland kenmerkte een forumachtige opzet de interactie tussen bewoners met elkaar. Dit bood mogelijkheden voor discussies en dialoog. De nadruk lag op het samen bedenken van de problemen en oplossingen. Helaas bleef de interactie tussen bewoners onderling beperkt tot het niveau van ideeën verzamelen. In Alphen aan den Rijn werd in tegenstelling tot de andere twee initiatieven, volop gebruik gemaakt van sociale media. Naast openheid van het initiatief, stond de gebruiker centraal en was het proces gericht op dialoog en interactie. Het relationele aspect kwam daardoor goed naar voren. Door de

inzet van allerlei communicatiekanalen is het gelukt om de interactie snel te laten verlopen. Ook door het aanbieden van verschillende communicatiemiddelen werd tegemoetgekomen aan de diversiteit onder bewoners. Door gebruik te maken van veel communicatiekanalen heeft Alphen aan den Rijn geprobeerd haar hiërarchische rol los te laten. Er ontstaat een grote mate van interactie die niet meer alleen door de gemeente te controleren is.

Doelgroep

Participatie middels sociale media kan tot grotere en andere doelgroepen leiden dan bij traditionele participatievormen. Dit werd in theorie verondersteld en werd in de praktijkvoorbeelden bevestigd. Naast een jongere doelgroep in Delft en Smallingerland, was er alle drie de gevallen duidelijk sprake van een grotere doelgroep in vergelijking met participatie via traditionele instrumenten. In Delft deden rond de 300 mensen mee, in Smallingerland waren er rond de 5000 bezoekers en Alphen aan den Rijn kreeg in een week 11.000 tweets, 160 inhoudelijke reacties via LinkedIn en 2500 reacties op polls en 65 meningen via de films. De vraag is wel of de kwaliteit en mate van inbreng ook even groot is in vergelijking met traditionele participatieprocessen. Waar burgers vroeger in een langdurig proces participeerden, is participatie in de huidige postmoderne samenleving vaak adhoc, vluchtig en op één thema gericht. Een bewoner kon eenmalig een idee over één van de vele thema's posten en vervolgens niet meer terugkomen.

Het proces van deterritorialisering komt naar voren doordat gemeenten een andere doelgroep zoeken dan bij traditionele participatie. Burgers over de *hele wereld* kunnen door middel van internet meedoen met 'Wij bouwen een wijk'. In alle gevallen werd zichtbaar dat bewonersparticipatie, in tegenstelling tot voor de opkomst van de netwerksamenleving, niet meer gebonden is aan een fysieke, geografische locatie. Door het gebruik van internet en sociale media kan iedereen bereikt worden. Dit resulteerde soms in deelname van mensen die niet fysiek nabij waren (relatief gezien: bijv. andere stad/dorp en soms een andere provincie). De gedachte heerst dat met de komst van ICT fysieke nabijheid geen noodzakelijke factor meer is voor bewonersparticipatie. Deze gedachte is technisch deterministisch te noemen, omdat er vanuit wordt gegaan dat enkel het wel of niet aanwezig zijn van ICT bepalend is voor het aantal mensen dat deelneemt. In werkelijkheid spelen ook andere factoren een rol, bijvoorbeeld de relatie tussen burger en het gebied, en het belang dat de burger hecht aan de effecten of gevolgen van het initiatief.

De inzet van sociale media in de initiatieven bleek voornamelijk te leidden tot meer deelname van mensen uit de nabije omgeving. De toename van het aantal deelnemers is daarmee ondanks virtuele mogelijkheden grotendeels fysiek geconcentreerd gebleven. De praktijk wijst erop dat bij deelname

van burgers aan participatie-initiatieven, de fysieke locatie een bepalende factor blijft. Daarmee wordt een paradox zichtbaar. Daar waar in de samenleving netwerken in tegenstelling tot plaatsen een steeds belangrijkere rol krijgen, is een fysieke locatie een voorwaarde voor bewonersparticipatie. Het onderwerp van bewonersparticipatie zijn fysieke, aanwijsbare plaatsen. Dit zal ook in de netwerksamenleving zo blijven.

Bewonersparticipatie via sociale media, kan bepaalde barrières voor participatie wegnemen (zoals de noodzaak van fysieke nabijheid, of de bestaande mogelijkheid om eenmalig te participeren in plaats van via langdurige verbanden). Maar in de praktijk blijft de relatie tussen bewoner en de fysieke ruimte in de bewonersparticipatie van groot belang. Ook lijken andere barrières voor participatie te blijven bestaan. Omdat professionals hun brood verdienen met hun kennis, blijkt het gratis delen hiervan op sociale netwerksites voor hen niet interessant. Tot slot is een overgroot deel van de bevolking gewoonweg niet geïnteresseerd in bewonersparticipatie, met of zonder nieuwe middelen.

Inzet traditionele middelen naast sociale media

Traditionele participatievormen lijken met de komst van nieuwe media niet zomaar verdwenen. In de drie casussen zijn naast inzet van sociale media ook traditionele middelen van bewonersparticipatie ingezet. De drie initiatieven hebben gebruik gemaakt van traditionele middelen om promotie te geven aan het initiatief. Promotie via sociale media bereikt maar een beperkte groep mensen. Daarnaast deed bij Smallingerland zich een interessante paradox voor. Hoewel de gemeente voorkeur had om alles digitaal te laten plaatsvinden, hadden bewoners van de betreffende wijk de voorkeur voor traditionele vormen van discussie, dialoog en participatie. Als reactie daarop werden ook naast de website, fysieke bijeenkomsten georganiseerd waar vooral omwonenden in Opeinde en Smallingerland op af kwamen (Bekkers en Meijer, 2010).

Ook blijken traditionele vormen van participatie nodig om tekortkomingen door sociale media gebruik te kunnen opvangen. Het lijkt slechts beperkt mogelijk om met alle deelnemers en hun veelzijdige ideeën enkel op een digitale manier tot een structureel en uitvoerbaar plan te komen. Bij de initiatieven ontwikkelt er geen breed gedragen idee. De inzet van sociale media is niet voor elke fase van een beleidsproces even geschikt. Met name de vele ideeën en inbreng van bewoners terugbrengen naar één plan blijkt moeilijk via alleen het middel sociale media te realiseren. In alle gevallen heeft het vinden van een lijn in de ideeën, en vervolgens het ontwerp tot een realistisch plan plaats moeten vinden door middel van fysieke bijeenkomsten.

8 CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

8.1 Conclusie

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de vraagstelling van het onderzoek en worden aanbevelingen gegeven voor overheden en verder onderzoek. Allereerst volgt een antwoord op de vraagstelling. Deze luidde:

1) Op welke manier kunnen bewoners, in het licht van de veranderende verhouding tussen overheid en burgers, effectief betrokken worden bij bewonersparticipatie op het gebied van ruimtelijke vraagstukken?
2) En wat is de meerwaarde van sociale media hierin?

Effectieve betrokkenheid van burgers bij bewonersparticipatie in de netwerksamenleving

Vanaf ongeveer 1970 wordt ruimte in de sociologische en geografische discipline niet meer gezien als een abstract en afgebakend gebied, maar is ruimte de uitkomst van menselijk handelen. De inrichting van ruimte is een subjectieve bezigheid en er bestaan verschillende zienswijzen over hoe deze ruimte het best ingericht en beheerd kan worden. Dat heeft gevolgen voor ruimte, op die manier dat het inrichten ervan niet meer enkel een taak is die alleen door overheden verricht wordt.

Een aantal ontwikkelingen in de netwerksamenleving oefenen invloed uit op de relatie tussen overheid en bewoner in participatieprocessen. In samenhang met een veranderend concept van ruimte leidt horizontalisering tot de komst van andere belanghebbenden in besluitvormingsprocessen. Vanaf de jaren 1960 willen bewoners in toenemende mate invloed uitoefenen op besluitvormingsprocessen over de ruimtelijke inrichting van buurten en wijken. Een andere ontwikkeling is dat fysieke ruimte een minder belangrijke basis is voor menselijke interactie. Dit proces wordt deterritorialisering genoemd. Voor het aangaan en onderhouden van contact is fysieke nabijheid geen noodzakelijke voorwaarde meer. Castells' visie op de maatschappij wordt onder andere gekenmerkt door dit afnemend belang van plaatsen in de netwerksamenleving. In plaats daarvan gaan netwerken (*space of flows*) een belangrijke rol spelen. Een derde ontwikkeling is het proces van virtualisering. Dit proces versnelt bovenstaande ontwikkelingen en leidt bovendien tot het ontstaan van een virtuele ruimte die niet gebonden is aan een fysieke locatie.

Gekeken naar de invloed van deze drie ontwikkelingen in de netwerksamenleving op de praktijk van bewonersparticipatie vallen een aantal zaken op. Bewoners participeren minder in traditionele verbanden, maar meer in losse eenmalige structuren. Verder blijkt dat hoewel Castells spreekt over

het toenemende belang van de *space of flows,* de *space of places* in de onderzochte casussen een evenzo belangrijke plaats innemen. In de initiatieven is een fysieke geconcentreerdheid van deelnemers te zien. Daaruit blijkt dat de relatie met de fysieke plaats in veel gevallen een voorwaarde vormt voor deelname aan een participatietraject. Bewonersparticipatie lijkt per definitie een locatiegebonden aangelegenheid. Wel lijkt met de komst van de netwerksamenleving een verschuiving op te treden waarbij virtuele mogelijkheden een grotere rol spelen. Het draait in de virtuele wereld om relaties, interactie en dialoog. Websites en mensen met veel onderlinge relaties en posities in allerlei netwerken (*hubs*) worden belangrijker dan websites en mensen die niet of minder in die netwerken plaatsnemen (*nodes*). Een hoge mate van interactie, kortdurende dialogen en de nadruk op de individuele bewoner zijn kenmerken van de netwerksamenleving en zullen steeds meer terugkomen in de praktijk van bewonersparticipatie.

Deze ontwikkelingen in de samenleving en de huidige organisatie van bewonersparticipatieprocessen staan tegenover elkaar. Bewonersparticipatie in de samenleving kenmerkt zich nog door een hiërarchische rol van de overheid, een participatieproces dat tijd- en plaatsgebonden is en de beperkte aandacht voor de toename van onzichtbare, virtuele ruimte en netwerken. De overheid ervaart verschillende drempels (zie paragraaf 5.7) om hun hiërarchische rol los te laten. Dit vereist een cultuuromslag die niet in een handomdraai te bereiken is. Met een veranderende samenleving, wordt het verlangen van bewoners om meer invloed uit te oefenen op de inrichting van ruimte echter steeds groter. Zij vinden het belangrijk dat de inbreng die zij geven wordt meegenomen en dat ze dit terugzien in het eindresultaat. De bewoner wil er zeker van zijn dat zijn of haar bijdrage ook een wezenlijk effect heeft. Kortom, de bewoner vraagt om meer macht. De drie getoonde praktijkvoorbeelden laten zien dat deze vier drempels het geven van meer macht aan bewoners in de weg staan. Een belangrijke vraag en centrale vraag daarbij is: zijn overheden bereid om de burger centraal te zetten in de besluitvorming en daarvan zowel de positieve als negatieve consequenties te dragen? Effectieve bewonersparticipatie kan het best bereikt worden door het delen van macht met andere belanghebbende partijen. En de bewoners zijn één van die partijen.

De meerwaarde van sociale media

Met meerwaarde van sociale media werd bedoeld of sociale media een rol kan spelen om burgers effectief te betrekken bij bewonersparticipatie op het gebied van ruimtelijke vraagstukken. Het inzetten van sociale media is in twee van de drie casussen beperkt gebeurd. Het gebruik van sociale media in de bewonersparticipatie bevindt zich dan ook in de experimenteerfase. Toch zijn er een aantal voordelen van de inzet van sociale media naar voren gekomen.

Allereerst is er met het gebruik van sociale media een grotere groep deelnemers te bereiken. Deze groep deelnemers is daarnaast (deels) een andere dan de traditionele groep deelnemers. In vergelijking met traditionele participatietrajecten namen meer jongere mensen deel en mensen met veel inhoudelijke kennis en ideeën. Ten tweede is sociale media een effectief middel om subjectieve ideeën, wensen en inspiratie van bewoners te ontvangen. Het voordeel is dat er bij sociale media visuele beelden te zien zijn. Een ander voordeel is dat kennis en ervaringen op sociale media gratis gedeeld worden. Mensen vullen elkaar aan en corrigeren elkaar en werken zo samen verder aan een visie of idee. Tot slot biedt de forumachtige opzet van sommige sociale media de mogelijkheid om de discussie met elkaar te gaan en kan daardoor nieuwe kennis of inzichten ontstaan.

In de praktijk worden traditionele middelen en virtuele middelen naast elkaar ingezet. Burgers krijgen niet alleen méér mogelijkheden om te participeren, maar traditionele participatie en virtuele participatie kan elkaar ook versterken. Virtuele participatie blijkt een aanvulling op, maar zeker geen vervanging van traditionele participatie. Het feit dat er fysieke bijeenkomsten georganiseerd moeten worden om tot een uitvoerbaar plan te komen, laat zien dat het inbedden van een digitale discussie in een proces van besluitvorming veel voorbereiding vraagt. Face-to-face contact en fysieke ontmoetingen blijven nodig om tot een kwalitatief goed resultaat te komen. In fysieke bijeenkomsten is het beter mogelijk gebleken om van een veelheid aan ideeën tot een hoofdlijn te komen. En daarnaast zijn fysieke ontmoetingen ook beter geschikt om ‘slecht nieuws’ te brengen, in bijvoorbeeld het geval dat niet alle ideeën kunnen worden meegenomen.

Deelnemende bewoners in de casussen hebben het gebruik van sociale media als positief ervaren. Sociale media kan een nieuw licht werpen op de praktijk van bewonersparticipatie. Bewoners kunnen zich door de komst van sociale media makkelijker organiseren en invloed uitoefenen. Bewonersparticipatie kan makkelijker plaatsvinden onafhankelijk van vaste plaatsen en tijdstippen. Bovendien kunnen bewoners eenmalig, individueel of in een los verband participeren.

Over effectieve betrokkenheid van burgers bij bewonersparticipatie is vooral het geven van macht aan bewoners een belangrijke voorwaarde. In de drie onderzochte voorbeelden reikt de invloed van de bewoner van raadplegen tot adviseren. Daaruit blijkt dat meer invloed voor de burger in besluitvormingsprocessen onafhankelijk is van de inzet van een instrument. De blijvende vraag is of overheden bereidt zijn een deel van hun macht bij bewoners neer te leggen en daarvan ook de consequenties te dragen. Meer macht voor de burger is daarom een bewuste keuze van overheden. Ontwikkelingen in de samenleving maken dat deze keuze steeds meer een realiteit gaat worden.

8.2 Aanbevelingen

Uit dit onderzoek volgen een aantal aanbevelingen voor overheden. Ze worden in deze paragraaf puntsgewijs opgenoemd.

- Omdat participatie zonder macht voor bewoners frustrerend is, doen overheden en bewoners er goed aan voorafgaand aan een participatietraject over en weer verwachtingen en randvoorwaarden uit te spreken en vast te leggen.
- Het doen van valse beloftes van overheden naar bewoners toe moet in de toekomst vermeden worden. Deze beloftes komt de relatie tussen overheid en bewoner niet ten goede en maakt bewoners teleurgesteld.
- Meer macht aan bewoners geven is een keuze van overheden en kan onafhankelijk van het in te zetten instrument genomen worden. Overheden moeten nieuwe middelen niet als redmiddel zien.
- Het inzetten van sociale media vergt kennis over de voor- en nadelen van het instrument. Een aanbeveling voor overheden is het concreet benoemen wat de meerwaarde van het instrument zal zijn in een specifiek participatieproces.
- De praktijk leert dat het inbedden van een digitale discussie in het proces van besluitvorming een lastige opgave is. Overheden dienen het procesontwerp met gebruik van sociale media goed uitgedacht te hebben en rekening te houden met allerlei uitkomsten (zoals weinig input van bewoners, het afhaken van bewoners, bewoners die vastlopen in het zelfstandig schrijven van een plan, de combinatie van fysieke en virtuele participatie, etc.).
- Overheden kunnen leren van ervaringen van andere overheden, en hoeven niet opnieuw het wiel uit te vinden wat betreft sociale media gebruik in de bewonersparticipatie. Daarnaast is het niet nodig dat overheden zelf alle kennis in huis hebben, maar kunnen externe partijen ingeschakeld worden om hen op weg te helpen.

Naast aanbevelingen voor overheden, zijn uit dit onderzoek ook een aantal aanbevelingen voor verder onderzoek gekomen. Drie mogelijke vervolgonderzoeken worden genoemd.

- Dit onderzoek staat aan het begin van sociale media gebruik in de bewonersparticipatie bij ruimtelijke vraagstukken. In de toekomst zal verder onderzoek naar het gebruik van dit middel in dit domein meer duidelijkheid kunnen geven over de meerwaarde ervan. Wat is bijvoorbeeld de meerwaarde van sociale media in andere beleidsfasen, worden in andere gevallen ook andere doelgroepen bereikt, voor welke motieven is inzet sociale media

geschikt? En zijn er stappenplannen te ontwikkelen voor het effectief inzetten van sociale media in de bewonersparticipatie? Het bestuderen van andere casussen is daarvoor nodig.

- De verschillende sociale media hebben elk hun eigen sterktes en zwaktes. Een onderzoek naar verschillende sociale media in relatie tot bewonersparticipatie, kan duidelijk maken wat hun sterktes en zwaktes zijn bij het betrekken van bewoners bij beleid. Overheden kunnen daardoor een duidelijkere en beargumenteerde keuze maken over welke instrumenten zij willen inzetten.
- In literatuur wordt voornamelijk gesproken over motieven van overheden om burgers te betrekken bij beleid. Er is in het onderzoeksveld beperkte aandacht voor motieven van burgers en bewoners. In de postmoderne samenleving ligt echter steeds meer nadruk op het individu. Wil de overheid de bewoner centraal zetten in bewonersparticipatie, dan is een goed beeld van de motieven van deelnemende bewoners van belang. Afhankelijk van de motieven van bewoners kunnen bijpassende instrumenten gekozen worden. Een onderzoek naar motieven van bewoners om te participeren kan hieraan een bijdrage leveren.

9 REFLECTIE

9.1 Inleiding

Elk onderzoek kent zijn beperkingen, zo ook dit onderzoek. Resultaten van een onderzoek zijn van waarde binnen een bepaalde context. In dit hoofdstuk wordt een kritische blik geworpen op het uitgevoerde onderzoek. Het doel van deze reflectie is om duidelijk te maken wat de sterke en zwakke kanten van het onderzoek zijn. De reflectie vindt plaats aan de hand van drie aspecten, namelijk: de reikwijdte, de validiteit en het proces en verloop van het onderzoek.

9.2 Reikwijdte

Er is onderzocht hoe de moderne burger betrokken kan worden bij bewonersparticipatie op het gebied van ruimtelijke vraagstukken. Dat betekent dat in het onderzoek sprake is van een ruimtelijke invalshoek. Verder is het onderzoek geschreven vanuit de veronderstelling dat er een kloof wordt ervaren tussen overheid en burger. En is vanuit deze ontwikkeling gekeken naar bewonersparticipatie en de inzet van nieuwe middelen. Tot slot is de inzet van sociale media onderzocht bij ruimtelijke participatieprocessen. Dat betekent dat het onderzoek niets zegt over de inzet van sociale media in bewonersparticipatie in andere domeinen, zoals bijvoorbeeld de inzet van sociale media om sociale cohesie in buurten te bevorderen.

Een tekortkoming aan het onderzoek is dat het betrekken van burgers is onderzocht in samenhang met de inzet van sociale media. Gezien de vraagstelling kan de lezer verwachten antwoord te krijgen op welke verschillende manieren de bewoners betrokken kan worden. Echter, deze vraag is niet volledig afzonderlijk onderzocht. Naarmate het onderzoek vorderde is een grotere nadruk komen te liggen op de meerwaarde van sociale media in de bewonersparticipatie, dan op afzonderlijke effectieve manieren om bewoners te laten participeren. Dit heeft gevolgen voor de beantwoording van de vraagstelling. Deze zich niet zal richten op verschillende effectieve manieren om bewoners te betrekken, maar voornamelijk op de machtsverhoudingen tussen overheid en bewoners en hoe de inzet van het instrument sociale media in de bewonersparticipatie gezien moet worden.

Het onderzoek heeft plaatsgevonden in het prille begin van sociale media gebruik in de bewonersparticipatie. In sommige gevallen ondersteunen theorie en praktijk elkaar en in andere gevallen spreken ze elkaar tegen. Ik ben me ervan bewust dat de conclusies een aanbevelingen misschien wat voorzichtig zijn geformuleerd. Maar er is meer onderzoek nodig om meer algemeen geldende en concrete uitspraken te doen. Een vervolgonderzoek zal daarom interessant zijn om conclusies uit dit onderzoek te vergelijken met conclusies uit de bestudering van andere casussen.

9.3 Validiteit

De validiteit geeft aan of de resultaten werkelijk over datgene gaan waarover ze lijken te gaan (Saunders, Lewis, Thornhill, 2008). Validiteit wordt ook wel de geldigheid van het onderzoek genoemd. De geldigheid van het onderzoek is de mate waarin een waarneming overeenkomt met de werkelijkheid (Vennix, 2006). Er zijn twee vormen van validiteit, de interne en externe validiteit. Het extern valideren van de onderzoeksgegevens is niet het doel van dit onderzoek. Daarover is in hoofdstuk 2 al het één en ander gezegd.

Interne Validiteit

De interne validiteit is de mate waarin de conclusies van het onderzoek geldig zijn voor de onderzoeksgroep. Door triangulatie van onderzoeksbronnen en onderzoeksmethoden toe te passen is geprobeerd om de interne validiteit van het onderzoek te verhogen.

Wat betreft de interne validiteit, kent het onderzoek enkele tekortkomingen. Allereerst komt de betrouwbaarheid van het onderzoek in het geding doordat alleen de daarvoor beschikbare respondenten benaderd en gesproken konden worden. In het geval van de literatuurstudie zijn een redelijk aantal respondenten gesproken met als doel zaken niet op een enkele subjectieve mening te baseren. In enkele gevallen was het vanuit de kant van de professional niet mogelijk om het aangevraagde interview ook daadwerkelijk uit te voeren.

Ook de casestudy kent tekortkomingen op het gebied van de interne validiteit. Het bleek moeilijk om zelf te kunnen selecteren wie een geschikte interviewkandidaat is. In alle casussen zijn interviews gehouden met communicatieadviseurs, terwijl een interview met een wethouder meer duidelijkheid had kunnen geven over de rol van het bestuur in het initiatief. En daarmee had meer informatie verkregen kunnen worden hoe overheden door middel van sociale media communiceren met de bewoner. Deze informatie is nu verkregen door gesprekken met communicatie-adviseurs, welke beter op de hoogte zijn van de nieuwste communicatietrends. Een gesprek met een wethouder had misschien meer het dilemma van het gebruik van sociale media bij bewonersparticipatie zichtbaar gemaakt.

Een andere tekortkoming wat betreft de interne validiteit in de casussen kan zich hebben voorgedaan op het gebied van sociaal wenselijke antwoorden. Om de kans hierop te verkleinen is per casus niet alleen de initiatiefnemer geïnterviewd, maar ook een ander nauw betrokkene. Dit had grotendeels als doel om informatie van het eerste interview in zekere mate te toetsen op betrouwbaarheid. In de casestudy is verder getracht om objectiviteit te behouden door structuur aan te brengen in de analyse. Verder is geprobeerd om objectief naar de casussen te kijken door de analyse op basis van inzichten uit de theorie te combineren met praktijkervaringen.

9.4 Proces en verloop

In het begin van het proces van het onderzoek is een planning geschreven. Aan de hand van deze planning is dit onderzoek uitgevoerd. De planning was een middel om op het juiste moment aan het juiste onderdeel van mijn scriptie te werken. In samenwerking met Jackie van de Walle van de Radboud Universiteit en met Bianca Dekker en Gijs Hoofs van het Nirov was het grotendeels mogelijk aan de planning vast te houden. De casestudy en het blijvend afbakenen van het onderzoek hebben meer tijd gekost dan gepland.

Het uitvoeren van de casestudy duurde langer dan gepland. Allereerst bleek het lastig om geschikte casussen voor het onderzoek te vinden. Daarnaast was er lange tijd onduidelijkheid over de mogelijkheden van een interview bij de gemeente Alphen aan den Rijn. Dit heeft wat vertraging opgeleverd in het onderzoek.

Ook het blijvend afbakenen van het onderzoek was een proces dat tijd kostte. Ik vond het lastig om het onderzoek breed en tegelijkertijd diepgaand te houden. De literatuurstudie vroeg om een meer bredere onderzoeksmethode, terwijl voor de casestudy om een smalle en diepgaande analyse nodig was. Een gevolg is dat de scriptie aan de lange kant is. Dikwijls is geworsteld met de enorme breedte van beschikbare informatie in relatie tot het onderwerp en de omvang van dit onderzoek. Aan de hand van mijn vraagstelling en het elke keer weer kritisch doorlopen van mijn scriptie is geprobeerd de meest relevante informatie in het onderzoek op te nemen. Met als doel een diepgaand en toch voldoende afgebakend en afgewerkt onderzoek neer te zetten.

LITERATUURLIJST

Geraadpleegde literatuur

Adviescommissie ICT en Overheid (2001). *Burger en overheid in de informatiesamenleving De noodzaak van institutionele innovatie.* Den Haag, Ministerie BZK

Arend, S. H., van der (2008). *Pleitbezorgers, procesmanagers en participanten – Interactief beleid en de rolverdeling tussen overheid en burgers in de Nederlandse democratie*. Delft: Eburon

Arnstein, S. (1969). A ladder of citizen participation, *Journal of the American Planning Association*, *35: 4*, pp. 216–224

Bake, J. (2009). *Online initiatieven vanuit de samenleving, gemiste kans voor overheden voor beleidsvorming*. Universiteit van Utrecht

Bekkers, V. & Meijer, A. (2010). *Cocreatie in de publieke sector. Een verkennend onderzoek naar nieuwe, digitale verbindingen tussen overheid en burger*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers

Berlo, D. van (2008). *Ambtenaar 2.0 Nieuwe ideeën en praktische tips om te werken in overheid 2.0.* Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Den Haag: Media Groep

Blom, E. (2009). *Handboek communities. De kracht van sociale netwerken*. Utrecht: A.W. Bruna uitgevers

Boelens, L. (2000). Nieuwe uitdagingen. Een virtueel interview met Manuel Castells. In: L. Boelens, (red.), *Nederland Netwerkenland. Een inventarisatie van de nieuwe condities van planologie en stedebouw.* Rotterdam: NAi Uitgevers, pp. 13-26

Boelens, L. (2005). *Van planologie naar fluviologie? Queeste naar een nieuwe benadering van de ruimtelijke ordening,* oratie, Universiteit van Utrecht

Boelens, L. (2009). *The Urban Connection. An actor-relational approach to urban planning*. Rotterdam: 010 Publishers

Boomen, M, van den (2007). Van gemeenschap via webnetwerk naar datawolk. In: J. Steyaert, J. de Haan (red.), *Jaarboek ICT en samenleving,* pp. 129-148. Amsterdam: Boom

Bruijntjes, J. (2009). *Het verschil tussen web 2.0 en sociale media*. Beschikbaar op www.frankwatching.com/archive Het verschil tussen web 2.0 en sociale media. Geraadpleegd op: 20 oktober 2010

Castells, M. (1996). *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Cambridge: Blackwell

Clarke, D.B. (2006). Postmodern geographies and the ruins of modernity. In: S. Aitken, G. Valentine (red.), *Approaches to human geography,* pp 107-117. Londen: SAGE pulibcations

Coenen, F., van de Peppel, R. & Woltjer, J. (2001). De evolutie van inspraak in de Nederlandse planning. In*: Beleidswetenschap, 15, 4* . pp. 313-332

Deventer, P. van, Ebbelaar, B., Terpstra, S. & Zalm, C. (2010). *Worsteling tussen lust en last. Over benutting sociale media door de rijksoverheid*. Nederlandse School voor Openbaar Bestuur.

Dijk, J.A.G.M. van, (2001a). Digitale democratie. Illusie en realiteit. In Bouwman, H. (red.), *Communicatie in de Informatiesamenleving,* pp 165 – 190, Utrecht: Lemma

Dijk, J.A.G.M. van, (2001b). *De netwerkmaatschappij. Sociale aspecten van nieuwe media* (vierde druk). Alphen aan den Rijn: Samsom.

Dijk, J.A.G.M. van, (2001c). *Netwerken, het zenuwstelsel van onze maatschappij*. Inauguratierede Universiteit Twente

Duyvendak, J.W., Krouwel, A. (2001). Interactieve beleidsvorming: voortzetting van een rijke Nederlandse traditie? In: Edelenbos, J., en Monnikhof, R., *Lokale interactieve beleidsvorming. Een vergelijkend onderzoek naar de consequenties van interactieve beleidsvorming voor het functioneren van de lokale democratie*, pp 17 - 32. Utrecht: Lemma.

Edelenbos, J. (2000). *Proces in Vorm: Procesbegeleiding van interactieve beleidsvorming van lokale ruimtelijke projecten*. Utrecht: Lemma

Edelenbos, J., Monnikhof, R. (2001). *Lokale interactieve beleidsvorming. Een vergelijkend onderzoek naar consequenties van interactieve beleidsvorming voor het functioneren van de lokale democratie*. Utrecht: Lemma

Edelenbos, J., Klok, P., Tatenhove, van, J., Instituut voor publiek en politiek (2006). *Burgers als beleidsadviseurs*. Enschede: Ipskamp Drukkers

Edwards, A. (2007). Op zoek naar de e-democratische burger. In: J. Steyaert, J. de Haan (red.), *Jaarboek ICT en samenleving 2007. Gewoon digitaal,* pp. 149-167. Amsterdam: Boom.

Evers, T. (2010) Forumdiscussie: Het verschil tussen web 2.0 en sociale media. Beschikbaar op: http://ambtenaar20.ning.com/forum/topics/web-20-en-sociale-media

Frissen, V. (2003). Burgerengagement in de digitale wereld. In: J. de Haan en J. Steyaert (red.), *Jaarboek ICT en samenleving 2003. De sociale dimensie van technologie*, pp. 69 - 82. Amsterdam: Boom.

Frissen, V., Staden, van, M., Huijboom, N., Kotterink, B., Huveneers, S., Kuipers, M., Bodea, G. (2008). *Naar een 'User Generated State? De impact van nieuwe media voor overheid en openbaar bestuur.* TNO / Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2008

Giddens, A. (1976). *New rules of sociological method: a positive critique of interpretative sociologies*. Cambridge: Polity Press

Giddens, A. (2000). *Runaway world: how globalization is reshaping our lives.* New York: Routledge

Graham, M. (2008). Warped Geographies of Development: The Internet and Theories of Economic Development. *Geography Compass,* 2/3, pp. 771-789.

Graham, S. (1998). The end of geography or the explosion of place? Conceptualizing space, place and information technology. *Progress in Human Geography,* 22(2), pp. 165-185.

Graham, S. (2005). Strategies for networked cities. In: Albrechts, L., Mandelbaum, S.J. (eds.), *The network society: a new context for planning*, *pp. 95-109*. Routledge Oxon.

Graham, S., Marvin, S. (1996). *Telecommunication and the city*. *Electronic spaces, urban places*. London: Routledge

Graham, S., Marvin, S. (1999). Planning cyber-cities? Integrating telecommunications into urban planning. *Town Planning Review (70),* 1, pp. 89 -114.

Graham, S., Marvin, S. (2001). *Splintering urbanism, networked infrastructures, technological mobilities and the urban condition*. Routledge: Londen.

Haan, de, J. (2003). Sociale ongelijkheid en ICT. In: J. de Haan en J. Steyaert (red.), *Jaarboek ICT en samenleving 2003. De sociale dimensie van technologie*, pp. 21- 46. Amsterdam: Boom.

Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity: an enquiry into the origins of cultural change.* Oxford: Blackwell

Hermes, J., Janssen, S. (2006). De nieuwe contentmakers. In: De Haan, J, Hof, van 't, C. (red.), *Jaarboek ICT en samenleving. De digitale generatie,* pp. 159 - 176. Amsterdam: Boom.

Houben, J.M.J.F. (1989). *Kwaliteitsbeleid voor de Nederlandse woningvoorraad. Historie, methodiek, toepassingen, beleidsopties*. Proefschrift Bouwcentrum Advies. Delwel: Den Haag.

Jelsma, A. (2010) Forumdiscussie: Het verschil tussen web 2.0 en sociale media. Beschikbaar op: http://ambtenaar20.ning.com/forum/topics/web-20-en-sociale-media

Kei-centrum (2010). *Mate en moment van participatie*. Beschikbaar op: www.kei-centrum.nl dossier participatie en communicatie.

Koffijberg, J. (2005). *Getijden van beleid: omslagpunten in de volkshuisvesting. Over de rol van hiërarchie en netwerken bij grote veranderingen.* Delft: University Press.

Koningin Beatrix (2009). *Kersttoespraak 2009.* Beschikbaar op: www.koninklijkhuis.nl Actueel, toespraken, archief 2009, Kersttoespraak 2009.

Lansen, P. (2011) Emailcontact, 18 januari 2011

Machielse, K. (2010). *Iedereen leeft hier, een pleidooi voor zelforganisatie bij gebiedsontwikkeling*. Rotterdam: University Press.

Marissing, van, E. (2005). De aloude inspraakavond voldoet niet meer. *Aedes Magazine 9/10*, pp. 64-67.

Marissing, van, E. (2008). Buurten bij beleidsmakers; Stedelijke beleidsprocessen, bewonersparticipatie en sociale cohesie in vroeg-naoorlogse stadswijken in Nederland. Proefschrift, Knag/ Faculteit Geowetenschappen Universiteit Utrecht. Zeist: A-D Druk

Michels, A.M.B., Meijer, A.J. (2003). Horizontalisering van bestuur: een vraag om nieuwe vormen van publieke verantwoording. *Bestuurswetenschappen, vol. 37, nr. 4,* pp. 329-347.

Mobillion (2010). Sociale media en burgerparticipatie. Beschikbaar op: http://www.slideshare.net/ellenhiep/social-media-en-burgerparticipatie

O'Reilly, T. (2006). *What Is Web 2.0? Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software*. Beschikbaar op: http://radar.oreilly.com/archives/2006/12/web-20-compact.html (28 Januari, 2011).

Pacione, M. (2005). *Urban geography: a global perspective*. Londen: Routledge.

Pennen, van der, T. (2009). *Wie is de Baas? Over ruimte geven en ruimte nemen in stedelijke ontwikkeling.* TU Delft: Onderzoeksbureau OTB.

Pennen, van der, T., Bosch, E. (2010). *Ruimte voor bewoners? Een bundel over participatie met een casestudy over wijkvernieuwing*. TU Delft: Onderzoeksbureau OTB.

Poelmans, M. (2009) Burgerparticipatie, een slimme overheid is op mondige burgers voorbereid. In: Burgerlink 2010: Kiezen voor eparticipatie, Den Haag.

Politiek Online (2010). *Plan van aanpak Stadsdialoog Spoorzone Delft*.

Pröpper, I.M.A.M., Steenbeek, D. (1998). Interactieve beleidsvoering: typering, ervaringen en dilemma's. *Bestuurskunde*, *7*, 292-301.

Pröpper, I.M.A.M., Steenbeek, D. (1999). *De aanpak van interactief beleid: elke situatie is anders*. Bussum: Couthinho

Pröpper, I.M.A.M., Steenbeek, D. (2009). Participatiewijze en participatiemiddelen. In: VNG (2009) *Handreiking bewonersparticipatie in de wijkplancyclus. In actie met burgers!* Beschikbaar op: http://www.vng.nl/smartsite.dws?id=96462

Raad voor het Openbaar Bestuur (2005). *Burgers betrekken, een handleiding voor burgerparticipatie*.

Riet, van, N. (2006). *Social work: mensen helpen tot hun recht te komen*. Assen: van Gorcum.

Rottier, C. & Hopstaken, E. J. (2004). *N4 Van participatie naar zelfredzaamheid. Over het organiseren van het eigen belang*. Uitgave van KEI kenniscentrum stedelijke vernieuwing, mei 2004.

Sassen, S. (1991). *The global city: New Tork, London, Tokyo.* Princeton: University Press.

Sassen, S. (1996). *Losing control? Sovereignty in an age of globalization.* New York: Colombia University Press.

Sassen, S. (1998). *Globalization and its discontents.* New York: The New Press.

Sassen, S. (2005). The global city: introducing a concept. *Brown Journal of World Affairs, vol 11,* pp. 27-43.

Saunders, M., Lewis, Ph., Thornhill, A. (2008). *Methoden en technieken van onderzoek.* 4e editie, Amsterdam: Pearson Education Benelux B.V.

Slot, M. (2009) Eparticipatieawards 2009. Informatie shortlist. Beschikbaar op www.tno.nl

Slot, M., Plas, van der, A. (2010). Eparticipatieawards 2010. Informatie shortlist. Beschikbaar op www.tno.nl

Solis, B. & JESS3 (2010) The conversation prism. Beschikbaar op: www.theconversationprism.com

Stalder, F. (2006). *Manuel Castells. The theory of the network society*. Cambridge: Polity Press.

Steyaert, J. (2003). Digitale kansen voor lokaal sociaal beleid. In: Veldheer, V., Nieuwenhuizen, van den, P., Schoorl, A., Sprinkhuizen, A., Stevens, P. (red.), *Lokaal sociaal beleid.* Den Haag: Elsevier.

Steyaert, J., Haan, de, J. (2007) Gewoon digitaal. In: J. de Haan en J. Steyaert (red.), *Jaarboek ICT en samenleving 2007. Gewoon digitaal,* pp. 11-28. Amsterdam: Boom.
Swarts, J. (2010) Forumdiscussie: Het verschil tussen web 2.0 en sociale media. Beschikbaar op: http://ambtenaar20.ning.com/forum/topics/web-20-en-sociale-media
Tomlinson, J. (1999). *Globalization and culture*. Cambridge: Polity Press
Uitermark, J., Duyvendak, J.W. (2007). De kloof dichten met straatburgerschap, *Agora 24, 5*, pp. 31- 34.
Urry, J. (1995). *Consuming places.* London: Routledge.
Urry, J. (2007). *Mobilities*. Oxford: Polity Press
Vennix, J.A.M. (2006). *Theorie en praktijk van empirisch onderzoek*. Essex: Pearson Education Limited
Vermeijden, B. (1994). *Stedelijke vernieuwing, stadsvernieuwing, sanering. De transformatie van het stadsvernieuwingsconcept in het nationale ruimtelijke ordeningsvertoog.* Delft: Universiteitdrukker
Verschuren, P. & Doorewaard, H. (2007). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Utrecht: Lemma
Vereniging van Nederlandse Gemeenten en Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2010). *Naar buiten*. Spoorboekje burgerparticipatie voor raad en college. Uitgave van In actie met burgers!, deelproject van het Actieprogramma Lokaal Bestuur.
VROM en VWS (2004). De zeven uitdagingen van bewonersparticipatie in herstructureringsoperaties. Een handreiking voor de uitvoerende professionals. Sociaal fysieke wijkaanpak. Den Haag.
VROM (2009). De zeven experimenten van de wijkaanpak. Bewonersparticipatie. Den Haag.
Winsemius, P. (2010). Toespraak Congres Burger Bewust, op 14 oktober 2010
WRR (1998). *Staat zonder land. Een verkenning van bestuurlijke gevolgen van informatie- en communicatietechnologie*. Den Haag: Sdu Uitgevers
WRR (2002). *Stad en land in een nieuwe geografie. Maatschappelijke veranderingen en ruimtelijk dynamiek.* Den Haag: Sdu Uitgevers
WRR (2005). *Vertrouwen in de buurt*. Amsterdam: Amsterdam University Press
WRR (2009). *Vertrouwen in de school. Over de uitval van 'overbelaste' jongeren*. Amsterdam: Amsterdam University Press
Zouridis, S., Boogers, M. (2001). *Publieke sturing en regulering in de virtuele wereld*. Centrum voor Recht, bestuur en informatisering. Katholieke Universiteit Brabant.

Geraadpleegde websites

Ambtenaar 2.0. (2011). Beschikbaar op www.ambtenaar20.ning.com
www.buurtleven.nl
www.destadvanmorgen.nl
www.eparticipatiemonitor.tno.nl
www.stadsdialoogdelft.nl
www.spoorzonedelft.nl
www.verbeterdebuurt.nl
www.wijbouweneenwijk.nl
www.zelforganisatie.org

Overig

Deelname Congres 'Burger bewust' op 14 oktober 2010

Lijst met geïnterviewde personen

Marjet van Arkel (Communicatieadviseur Ontwikkelingsbedrijf Spoorzone Delft B.V.)
24 november 2010, Delft

Beitske Boonstra (Docent planologie Universiteit van Utrecht, promovendus Universiteit Utrecht op het gebied van zelforganisatie)
25 november 2010, Utrecht

Hans Doderer (Reclame, media en marketingbureau De Groep)
8 februari 2011, Alphen aan den Rijn

Paul Frissen (Hoogleraar bestuurskunde, Universiteit van Twente)
13 december 2010, Den Haag

Valerie Frissen (Bijzonder hoogleraar ICT en sociale verandering)
22 november 2010, Delft

Jan Kees Helderman (Assistent professor Bestuurskunde, Radboud Universiteit)
11 november 2010, Nijmegen

Annemarth Idenburg (Projectcoördinator 'Vertrouwen in de burger'. Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid)
28 oktober 2010, Den Haag

Kees Machielse (Lector Gebiedsontwikkeling & Transitiemanagement Hogeschool van Rotterdam):
27 oktober 2010, Rotterdam

Pieter Maessen (Senior-adviseur De Wijde Blik communicatie-advies & freelance journalist Ruimtevolk)
12 november 2010, telefonisch

Evelien Oosterbaan (Communicatie adviseur Gemeente Smallingerland)
25 november 2010, Smallingerland

Danielle Schurink (Communicatie adviseur Gemeente Alphen aan den Rijn)
8 februari 2011, Alphen aan den Rijn

LIJST VAN FIGUREN EN TABELLEN

Figuren

Figuur 1 Onderzoeksmodel ..... - 5 -
Figuur 2 Wijze van analyse ..... - 14 -
Figuur 3 Hubs en nodes: knooppunten in het netwerk ..... - 28 -
Figuur 4 Valse belofte ..... - 46-
Figuur 5 The conservation prism ..... - 47 -
Figuur 6 Vier plekken in de openbare ruimte ..... - 58 -
Figuur 7 Vlekkenplan Opeinde ..... - 65 -
Figuur 8 Morgen is van jou ..... - 71 -
Figuur 9 Rollen van burgers in de casussen ..... - 74 -

Tabellen

Tabel 1 Geïnterviewde personen literatuurstudie ..... - 10 -
Tabel 2 Geïnterviewde personen casestudy ..... - 13 -
Tabel 3 Participatieladder en rollen voor burger/overheid ..... - 38 -
Tabel 4 Participatietreden en participatiemiddelen ..... - 42 -
Tabel 5 Overheid en sociale media ..... - 52 -
Tabel 6 Structuur analyse casussen ..... - 55 -
Tabel 7 Selectie eerste twee casussen ..... - 100 -
Tabel 8 Selectie derde casus ..... - 102 -

BIJLAGEN

Bijlage 1 Casusselectie

Bijlage 2 Vragenlijst casestudy

Bijlage 3 Voorbeeld uitgewerkt interview

Bijlage 1 Casusselectie

In deze bijlage wordt nader uitgelegd hoe het selectieproces van de casussen heeft plaatsgevonden. Het samenstellen van de lijst met geschikte casussen heeft plaatsgevonden aan de hand van twee voorwaarden. De eerste voorwaarde is dat de casus een ruimtelijk vraagstuk betreft. De tweede voorwaarde is dat sociale media is ingezet met als doel bewoners te laten participeren. Veel initiatieven vallen daarom af, omdat het óf geen ruimtelijk vraagstuk betreft óf er geen gebruik gemaakt is van sociale media of de inzet van sociale media niet tot doel heeft bewoners te laten participeren.

De lijst is samengesteld aan de hand van aangedragen voorbeelden door professionals het gebied van participatie en sociale media en het bestuderen van 500 eParticipatie-initiatieven verzameld door onderzoeksbureau TNO (zie www.eparticipatiemonitor.tno.nl). Deze eParticipatie-initiatieven zijn door TNO verzameld in het kader van de eParticipatie Award, die sinds 2008 jaarlijks wordt uitgereikt. Aan de hand van inbreng van de professionals en de bestudering van deze ruim 500 initiatieven zijn elf casussen gevonden die aan beide bovengenoemde voorwaarden voldoen.

De keuze van de twee casussen

Het doel van de casestudy is het inzichtelijk maken hoe bewoners via sociale media kunnen participeren in ruimtelijke vraagstukken. Omdat het gaat om de implementatie en praktische uitwerking van sociale media in de bewonersparticipatie, zijn voornamelijk technische innovaties uit de elf geselecteerde initiatieven afgevallen. Het gaat hier om de casussen UAR Rotterdam app en Burgerconnect. In beide gevallen gaat het om een technische innovatie, waarbij de dialoog tussen burger en overheid beperkt is. Verder viel de casus Virtuoos Tilburg af. Het initiatief is inmiddels wel gestart, maar ten tijde van het selecteren van geschikte casussen was er nog geen activiteit van burgers zichtbaar. Dit maakt de casus onbruikbaar.

De volgende stap in de selectieprocedure heeft plaatsgevonden aan de hand van de mate van inspraak. Met behulp van de participatieladder van Edelenbos (2001), Pröpper en Steenbeek (1999) is een onderscheid gemaakt in casussen waarin burgers inspraak krijgen en casussen waarin burgers participeren. Omdat in het onderzoek ook wordt gekeken of sociale media ingezet kan worden om burgers meer invloed te laten krijgen op besluitvormingprocessen zijn casussen waarin de burgers de rol krijgt van informateur, raadpleger of adviseur buiten beschouwing gelaten. De invloed van de burger is in deze casussen beperkt tot het niveau van inspraak. De casussen gemeente Bergeijk, Buiten Beter, Verbeter de buurt en Virtueel Helmond vielen hiermee af.

Uiteindelijk bleven nog vier casussen over: de Stadsdialoog Delft, Amsterdam Opent, de Amstel Verandert en de wiki-wijk Smallingerland. Omdat in de casus De Amstel Verandert het totale transformatieproces maar liefst dertig jaar duurt, is er voor gekozen om deze casus niet te onderzoeken. Het is moeilijk om dan te concluderen wat de invloed van de burger in het proces is en wat de resultaten van de inzet van sociale media zijn.

De laatste stap is genomen door te kijken naar de verschillende beleidsfasen waarin de projecten zich bevinden. De Stadsdialoog Delft bevindt zich als enige van de drie in de agendavorming. Amsterdam Opent bevindt zich in de beleidsvorming en wiki-wijk Smallingerland in de beleidsvorming en beleidsuitvoering. Daarna is besloten om de casussen Stadsdialoog Delft en de wiki-wijk Smallingerland te onderzoeken, omdat deze casussen in drie van de vijf beleidsfasen plaatsvinden. Door de inzet van sociale media in verschillende beleidsfasen te onderzoeken, kan de bruikbaarheid en toepasbaarheid van dit instrument in de bewonersparticipatie beter beoordeeld worden.

Keuze van de derde casus

De keuze voor de derde casus is gebaseerd op uitkomsten van de twee casussen. In paragraaf 2.4 is uitgelegd waarom hiervoor is gekozen. De eerste twee casussen hebben voornamelijk een website ingezet om bewoners te laten participeren. De rol van sociale media komt hierdoor niet genoeg naar voren. De derde casus is daarom geselecteerd op basis van het gebruik van sociale netwerken, zoals Facebook, Hyves en LinkedIn. In de loop van het onderzoek kwam de gemeente Alphen aan den Rijn met het initiatief om bewoners van de gemeente via sociale media ideeën te laten aandragen over een nieuw te ontwerpen structuurvisie. Omdat er verder geen bruikbare initiatieven beschikbaar waren waarbij sociale netwerken werden gebruikt om bewoners te laten participeren in ruimtelijke vraagstukken is gekozen om Alphen aan den Rijn als derde casus te behandelen.

De volgende casussen zijn daarmee geselecteerd: Stadsdialoog Delft, wiki-wijk Smallingerland en Structuurvisie Alphen aan den Rijn. In tabel 7 en 8 is een overzicht gegeven van alle casussen. De grijze vlakken geven aan op welk punt de betreffende casus is afgevallen. De groene vlakken geven aan waarop de keuze van deze drie casussen is gebaseerd.

Keuze van de eerste 2 casussen

Indicatoren/Casussen	Stadsdialoog Delft	Virtuoos Tilburg	UAR Rotterdam app	Amsterdam Opent	Gemeente Bergeijk
Ruimtelijke vraagstuk	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Bestuurlijk niveau	Lokaal	Lokaal	Lokaal	Lokaal	Lokaal
Sociale media in de bewonersparticipatie	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Tijdsbestek	19 april tot 24 mei 2010	Pilots van September - December 2010	Juni 2010 – heden	December 2009- Mei 2010	2009-2010?
Beleidsfase	**Agendavorming**	Agendavorming/ beleidsvorming	Anders	Beleidsvorming	Agendavorming/Beleidsvormi ng
Initiatiefnemer	Wethouder Delft in samenwerking met projectorganisatie Spoorzone Delft	Gemeente Tilburg	Nederlands Architectuur Instituut (NAi) Rotterdam	Gemeente Amsterdam	Gemeente Bergeijk
Rol burger*	**Informeren** **Coproduceren** **Meebeslissen**	Informeren Raadplegen Adviseren Coproduceren	Informeren	Coproduceren	Adviseren
Gebruik**	150	Virtuoos Tilburg in gebruik, maar nog geen reacties	IPhone applicatie is ongeveer 10.000 keer gedownload	100 ideeën gepost, 150 keer gereageerd op ideeën	Mensen kunnen een keer reageren op stellingen. Gemiddeld aantal reacties op 2 stellingen ongeveer 60
Impact	Stadsdialoog heeft breed scala aan bruikbare ideeën opgeleverd. Gemeente draagt zorg voor implementatie Publicatie met de ideeën wordt gemaakt voor de inwoners van Delft	?	?	Drie maatschappelijke vraagstukken zijn behandeld, waaronder: de toekomst van de Amsterdamse Wallen Drie beste ideeën worden besproken met indieners en projectleiders over de haalbaarheid van de voorstellen	?

Tabel 7 Selectie eerste twee casussen

Indicatoren/Casussen	Buiten Beter	Verbeter de buurt	BurgerConnect	De Amstel Verandert	Virtueel Helmond	Wiki-wijk Smallingerland
Ruimtelijk vraagstuk	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Bestuurlijk niveau	Lokaal	Nationaal	Nationaal	Lokaal	Lokaal	Lokaal
Sociale media in de bewonersparticipatie	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Tijdsbestek	Vanaf 2010 - …	April 2009 - …	Mei 2010 – heden	Juni 2009 - … (Totale transformatieproces van 'De Amstel' duurt 30 jaar)	2005 - …	Oktober 2008 – maart 2009
Beleidsfase	Agendavorming	Beleidsevaluatie	Beleidsevaluatie	Agendavorming Beleidsvoorbereiding	Agendavorming Beleidsvoorbereiding	Beleidsvorming Beleidsuitvoering
Initiatiefnemer	Gemeente Eindhoven	Stichting Verbeter de Buurt	Appnormal	Gemeente Amsterdam	Gemeente Helmond	Gemeente Smallingerland
Rol burger*	Adviseren	Informeren Raadplegen Adviseren	Raadplegen Adviseren	Informeren Raadplegen Adviseren Coproduceren	Informeren Raadplegen Adviseren	Informeren Raadplegen Adviseren Coproduceren
Gebruik**	Applicatie inmiddels meer dan 20.000 keer gedownload	Vanaf april 2009 plaatsten 17.000 unieke bezoekers 1500 meldingen. Meldingen worden in heel Nederland doorgestuurd naar gemeenten en 275 gemeenten doen actief mee	BurgerConnect 10.000 keer geïnstalleerd door iPhone gebruikers	318 deelnemers hebben een profiel aangemaakt, 87 deelnemers actief meegedaan aan online debatten	Er zijn rond de vijftig reacties in vijf jaar, maar niet duidelijk is wat er met de reacties wordt gedaan	473 leden, niet bekend hoeveel daarvan actief
Impact	?	Veel gemeenten steunen Verbeter de Buurt. 275 Gemeenten doen actief mee aan Verbeter de Buurt	Gemiddeld worden er 10 à 15 meldingen per dag verzonden met BurgerConnect.	De ideeën van gebruikers worden gebruikt als opdrachtformulering	Burgers kunnen hun mening kwijt over hoe een opgeknapte wijk eruit moet komen te zien	Burgers kunnen ideeën en concepten indienen voor de nieuwe innovatieve wijk van morgen. Daarvan zal een de basis vormen voor de wijk.

Tabel 7 Vervolg

Keuze van de derde casus

Indicatoren/Casus	Structuurvisie Alphen aan den Rijn
Ruimtelijk vraagstuk	Ja
Bestuurlijk niveau	Lokaal
Sociale media in de bewonersparticipatie	Ja
Tijdbestek	1 t/m 5 november 'Week van Structuurvisie'
Beleidsfase	Agendavorming/beleidsvorming
Initiatiefnemer	Gemeente Alphen aan den Rijn
Rol burger*	Adviseren
Gebruik**	In een week worden er 11.000 Twitterberichten geplaatst, 160 inhoudelijke bijdragen geleverd via LinkedIn, 2500 reacties gegeven op stellingen en 65 reacties op filmpjes gegeven.
Impact	De input van burgers wordt meegenomen in het ontwerpen van de nieuwe Structuurvisie Alphen aan den Rijn

Tabel 8 Selectie derde casus

* De rollen van de burger zijn naar de treden van de participatieladder van Edelenbos (2000)

** Onder gebruik wordt niet alleen het aantal deelnemers verstaan, maar ook de mate van activiteit door deelnemers

Bijlage 2 Vragenlijst casestudy

Onderzoek

De doelstelling van dit onderzoek is inzicht verkrijgen in de meerwaarde van het gebruik van sociale media bij bewonersparticipatie. Met meerwaarde wordt bedoeld in hoeverre sociale media een rol kan spelen om de doelen van overheden bij bewonersparticipatie beter te bereiken. Gezocht wordt naar de succes- en faalfactoren bij de inzet van sociale media in de bewonersparticipatie. Met als doel bewoners in de toekomst op een effectieve wijze te blijven betrekken bij de ruimtelijke inrichting. Daarnaast wordt gekeken of het gebruik en de toepassing van sociale media een aanvulling vormt op de bestaande instrumenten in de bewonersparticipatie.

Naast literatuuronderzoek wordt een casestudy uitgevoerd. Met deze doelstelling in het achterhoofd wordt de casestudy uitgevoerd. Met name de zoektocht naar succes- en faalfactoren van de inzet van sociale media in de bewonersparticipatie staan centraal. Heel specifiek wordt gekeken naar ruimtelijke vraagstukken, de invloed van bewoners op de ruimtelijke inrichting van buurt of wijk. Het uiteindelijke doel van de casestudy is de toepasbaarheid en bruikbaarheid van sociale media in de bewonersparticipatie inzichtelijk te maken voor overheden. De toepasbaarheid en bruikbaarheid worden concreet door het benoemen van succes- en faalfactoren bij de inzet van sociale media.

Casestudy vragen

1) Wat is het doel van het project?
2) Wie is/zijn de initiatiefnemer(s) van het project?
3) Wat zijn de belanghebbende partijen binnen het project?
4) Wat is het motief om burgers te betrekken bij het project?
5) Waarom is het instrument sociale media hiervoor ingezet?
6) Zijn er andere dan sociale media middelen gebruikt in dit project om bewoners te betrekken?
7) Wat is de rol van sociale media ten op zichte van traditionele instrumenten in de bewonersparticipatie?
8) Welke vorm van sociale media is gekozen en op basis waarvan?
9) Op welke manier is sociale media ingezet (van idee tot uitvoering)?
10) Welke rol kan de burger in het proces innemen (van informeren tot meebeslissen)? Waarom is voor die rol gekozen?
11) In welke beleidsfase kan de burger participeren in het project?

12) Welke rol heeft de overheid in het project? Waarom is voor die rol gekozen?
13) Wie heeft de regie? (Wie en op welke wijze wordt bepaald welke rollen burgers en overheden innemen?)
14) Heeft de initiatiefnemer ervaring met het betrekken van burgers via sociale media? Zoja, is het inzetten van het instrument sociale media specifiek anders dan gebruik van traditionele instrumenten?
15) Wat doet de gemeente met de inbreng van de burgers?
16) Is bij burgers vooraf bekend wat er met hun inbreng gedaan wordt?
17) Wordt na afloop aan burgers teruggekoppeld wat er met hun inbreng wordt of is gedaan?
18) Wat zijn de positieve ervaringen tot nu toe in het project wat betreft sociale media gebruik?
19) Wat kan geleerd worden uit het project wat betreft sociale media gebruik?
20) Wat is het resultaat voor de burger? Waaruit blijkt de meerwaarde voor de burger?
21) Zijn er nog andere mensen die geïnterviewd kunnen worden? (deelnemende partijen, belanghebbenden, initiatiefnemers)

Bijlage 3 Voorbeeld uitgewerkt interview

Uitwerking interview Annemarth Idenburg

Projectcoördinator 'Vertrouwen in de burger'

Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid, Lange Vijverberg 4-5 Den Haag

28 oktober 2010, 9.00 uur

Rapport 'Vertrouwen in de burger'

V: Kunt u iets vertellen over wat de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid is en wat jullie taken zijn?

A: De WRR is de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en die raad wordt ingesteld door de regering. Maar het is een onafhankelijke raad. De raadsleden worden voor vijf jaar benoemd en kunnen dan eventueel nog een keer voor vijf jaar verlengd worden. En ze geven gevraagd en ongevraagd (meestal ongevraagd) advies aan de regering over allerlei onderwerpen die de raad zelf interessant vindt. Ze bepalen zelf hun agenda ook. Meestal zijn het onderwerpen over de langere termijn en ze adviseren dan op basis van wetenschappelijke inzichten. Het is een werkende raad, dus dat betekent dat de raadsleden meestal drie dagen in de week in dienst zijn. En zelf ook actief meedoen, en daarin heten zij dan projectleider van de projecten. De raad heeft ook een hele inhoudelijke rol en verder is het ook een collegiale raad. Dat betekent dat de adviezen die uiteindelijk naar de regering gaan door alle raadsleden onderstreept worden. Er is altijd wel een raadslid die het project trekt, maar het advies is een advies van de hele raad en niet van dat ene raadslid. De raad wordt hierbij ondersteund door het bureau van de WRR. Het bureau van de WRR bestaat voor een deel uit ondersteunende mensen (het secretariaat en de bibliotheek) en voor een deel uit de wetenschappelijke stad. En ik maak onderdeel uit van de wetenschappelijke staf. Dus een project bestaat uit de voorzitter, die in de Raad zit en een aantal mensen uit de wetenschappelijke staf en dan is er eigenlijk altijd een van de senioren uit de wetenschappelijke stad die is dan de projectcoördinator. En die rol wisselt heel erg van project tot project. Een raadslid houdt zich meer bezig met de inhoud van het stuk, de strategische lijnen en de communicatie naar buiten gericht, terwijl een projectcoördinators zich meer met de organisatie van het project bezighoudt, voornamelijk het aansturen van de junioren en medioren in het project. Het hele project is verantwoordelijk voor de inhoud van het project. Maar de senior heeft net iets meer verantwoording af te leggen. Het hangt dus ook heel erg af wat voor ondersteuning een Raadslid nodig heeft. Sommige Raadsleden hangen meer op de inhoudelijke kennis van de projectleden dan de andere of

qua organisatie. Sommige Raadsleden hebben een heel strak idee over hoe een project georganiseerd moet worden en anderen laten dat meer aan de wetenschappers zelf over.

V: Dus het verschilt heel erg per project hoe het wordt vormgegeven en ook de wetenschappelijke staf verandert bij elk project?

A: De wetenschappelijke staf bestaat uit de senior medewerkers en een deel van de medior medewerkers, die zijn gewoon vast in dienst. We zijn daardoor breed en we moeten de diversiteit van de onderwerpen kunnen behappen. En junioren worden vaak voor de duur van het project op basis van hun specifieke achtergrond aangenomen. Omdat de WRR zelf geen afgebakend gebied heeft komen er dus een diversiteit van onderwerpen langs. Dat vraagt een generiek soort mensen die zich vooral snel kunnen inwerken. De looptijd van een WRR project is ook relatief lang, omdat je dus ook altijd een tijd nodig hebt om je in te lezen op een onderwerp en het netwerk in kaart te brengen. Bij andere adviesraden kun je natuurlijk meer bouwen op de inhoudelijke kennis die je al hebt, omdat het wat beperkter is. Daar zie je ook meer een continue lijn in type onderzoeken wat gedaan wordt. Een nadeel bij ons is dat je steeds weer opnieuw moet ingraven in een onderwerp. Maar het voordeel is dat je dit ook met een frisse blik kan doen, en naar de hele geschiedenis van een onderwerp kan kijken. De WRR beperkt zich meestal niet tot een onderwerp dat binnen een departement valt. Het idee is dat we echt regeringsbreed moeten adviseren.

V: En hoe komen jullie aan die onderwerpen?

A: De Raadsleden zelf brengen heel veel mee. De Raadsleden hebben allemaal een hoogleraarfunctie, waar ze dan voor die vijf jaar of tien jaar minder aan de universiteit zitten en meer bij de WRR. Verder, kranten lezen. De mensen die hier werken zijn allemaal breed geïnteresseerde mensen, die veel lezen en kijken op die manier naar onderwerpen. Het zijn altijd onderwerpen die op een wat langere termijn spelen. Het zijn geen onderwerpen die op korte termijn om advies vragen. Het zijn onderwerpen waarvan wij denken dat het onderwerpen zijn die op de beleidsagenda moeten komen. Een beleidsveld zit op een gegeven moment vaak in een bepaald stramien. En soms is dat niet meer houdbaar in deze tijd, en dat vraagt om een andere aanpak, methode of denkwijze. De adviezen van de WRR zijn ook niet heel concreet, maar meestal gaat het over hoe je op een andere manier naar een vraagstuk zou kunnen kijken en daaruit volgen dan wel concretere stappen die daarvoor gezet kunnen worden.

V: Moet de regering altijd iets met de adviezen doen?

A: Wat uniek is voor de WRR, ten op zichte van andere adviesraden, is dat de regering altijd met een regeringsreactie op moeten op een advies. De adviezen moeten dus wel degelijk gelezen worden. Er komen ook niet zo heel veel adviezen uit, vanwege de tijdsduur van projecten. Een typische reactie van de regering is wel vaak in de trant van: goede analyse, we delen de analyse op die en die punten en die en die aanbevelingen vinden we ook wel goed, en op die en die punten delen we de analyse niet, en met die aanbevelingspunten gaan we dus ook verder niets doen. Maar dat zegt nog niet dat het advies dan geen impact heeft. De doorwerkingstijd van een WRR rapport heeft Jacob Creutzachtige proporties. Heel vaak kun je na een aantal jaren pas zien dat er iets verandert is in het beleid, wat in de richting was van het WRR rapport. Dan is het natuurlijk moeilijk om te zeggen of dat direct door de WRR rapporten komt, maar het levert in ieder geval een bijdrage. En soms worden aanbevelingen heel snel opgenomen, al voor het advies helemaal klaar is (Vertrouwen in de school).

V: Jullie zijn op dit moment dus bezig met het project 'Vertrouwen in de burger'? Wordt daarmee impliciet beweert dat er momenteel geen of weinig vertrouwen in de burger is?

A: Pieter Winsemius heeft twee eerder projecten over vertrouwen gedraaid. Dat was vertrouwen in de buurt en vertrouwen in de school. Dat begrip vertrouwen is altijd dubbel. Met de buurt/school gaat het erover dat er in die buurt of in een school mensen vertrouwen hebben dat invloed hebben op die buurt of school en dat ze dingen voor elkaar kunnen krijgen. Maar ook vertrouwen hebben dat ze de beleidsmakers kunnen beïnvloeden op een constructieve wijze. En ook dat er vanuit het beleid vertrouwen is in die buurt en in die school, dat ze ook problemen wel zelf kunnen aanpakken. Die twee richtingen van vertrouwen zit er altijd in.

Vertrouwen in de burger is een wat groter onderwerp. We gaan het hebben over de betrokkenheid van burgers bij het publieke domein. Het is wat lastiger, en vertrouwen in de burger is een werktitel, dus ik weet niet of het rapport zo gaat heden. Aan de ene kant is er bij burgers heel weinig vertrouwen in beleidsmakers en ook bij beleidsmakers is er weinig vertrouwen in dat burgers een constructieve bijdrage kunnen leveren. Er is heel veel aandacht vanuit het beleid hoe ze dat vertrouwen bij die burgers voor het beleid kunnen vergroten. En ik denk dat deze werktitel, een beetje begonnen zijn met de stelling dat die overheid misschien ook wat meer vertrouwen moet geven aan die burgers. Die wisselwerking staat dus centraal. Ik weet niet in hoeverre dat begrip vertrouwen in het uiteindelijk rapport teruggaat komen, het is best een heel lastig begrip in deze materie omdat er zo ontzettend veel overgeschreven wordt. Eigenlijk is onze stelling ook een beetje: een gezonde vorm van wantrouwen is goed, teveel vertrouwen dat leidt tot inactiviteit. En gezonde

vorm van wantrouwen betekent dat je alert bent en dat mensen in actie komen als dat nodig is. Maar dan moet er natuurlijk ook wel die ruimte zijn om in actie te komen. Dat gaat eigenlijk over betrokkenheid van burgers bij het publieke domein. Betrokken burgers zijn heel erg belangrijk voor een levende democratie. Er zijn een aantal aspecten in de democratie die die betrokkenheid van burgers nodig hebben.

-burgers moeten naar de stembus gaan, want anders komt de legitimiteit van je beleid in gevaar

-burgers moeten ook kritisch volgen wat er gebeurt. Het is niet een keer in de vier jaar stemmen en dan vier jaar je mond houden. Je moet de beleidsmaker kritisch blijven volgen.

-betrokkenheid van burgers is ook nodig om nieuwe onderwerpen op de beleidsagenda te zetten.

-soms kunnen burgers dingen zelf doen en dan hoeft de overheid het zelf niet meer te doen. De overheid heeft misschien sommige onderwerpen zichzelf toegeëigend, maar die zouden prima weer door mensen zelf gedaan kunnen worden. Daar moet ook ruimte voor zijn, omdat de samenleving nu wel zo complex wordt dat een overheid het gewoon echt niet meer alleen kan. Dus die heeft ook burgers nodig om mee te doen en samen verantwoordelijkheid te nemen voor het publieke domein.

Dat zijn een aantal aspecten waarvoor je burgerbetrokkenheid nodig hebt. Er zijn heel veel burgers die betrokken zijn op allerlei verschillende manieren. Maar er gaat wel het een en ander mis. Het gaat ten eerste mis bij allerlei vormen van betrokkenheid die door de overheid geïnitieerd worden, de bekende inspraakprocedures, participatieprojecten, interactieve beleidsprocessen. Dat gaat lang niet altijd goed. In sommige gevallen leidt het tot meer frustratie dan vertrouwen in de overheid. En aan de andere kant gaat er ook nogal wat mis bij burgers die vanuit eigen initiatief betrokkenheid tonen in protestacties of burgerinitiatieven. Burgers die iets willen en dan iets nodig hebben van de overheid (bijv. een vergunning) en dat er daarin samengewerkt moet worden en die komen heel vaak voor een gesloten deur. Het is heel moeilijk om die overheid te bereiken en de juiste loketten te vinden. Maar burgers worden soms ook gewoon tegengewerkt. Of het kan ook gebeuren dat er zoveel enthousiasme bij de overheid komt dat ze het over gaan nemen. En dat zijn allemaal manieren waar het een en ander misgaat. Dat geeft voldoende aanleiding om hier eens naar te kijken. En tegelijkertijd zien we ook dat er heel veel goed gaat. Wat wij doen is heel veel voorbeelden, waarvan mensen zeggen: ‘daar gaat het heel erg goed’, en daaruit proberen we te leren welke lessen je eruit kan trekken. Ook al gaat het goed, betekent het niet dat mensen geen problemen zijn tegengekomen en daaruit kun je ook weer leren.

Veranderende verhouding overheid en burger

V: De verhouding tussen overheid en burger is veranderd. Vroeger had je zuilen waar burgers zo onder geschoven konden worden. Heeft de ontzuiling een grote invloed op het wantrouwen tussen burger en overheid?

A: Ja, we hadden het ook heel erg aan die zuilen gezet. We vragen ons nu af of het perse de zuilen zijn. Het gaat zeker om de manier waarop het middenveld georganiseerd is. Het had een heel hiërarchische structuur, waarin mensen zich binnen zo'n zuil op verschillende niveau's zich organiseren en mensen zich ook gerepresenteerd voelden door de overkoepelende organen hoger in de zuil. Zich gerepresenteerd voelden, maar zich ook lieten representeren daardoor. Die hiërarchische structuur werkte naar twee kanten toe. De mensen bovenin de zuil stonden ook voor de belangen van mensen onderin de zuil. In Nederland ging dat heel erg naar die zuilen, eigenlijk in alle landen had je wel zo'n hiërarchische manier van corporatie. Dat is een vrij overzichtelijk maatschappelijke middenveld. Voor de overheid was dit heel duidelijk. Als ze bovenaan de zuilen contacten hadden, daar met die mensen overlegde, dat dat daarmee ook de representatie van die hele zuil ook impliciet meegenomen werd. Terwijl je nu zeggen we van ja, dat maatschappelijk middenveld is meer een netwerksamenleving geworden. Bij Castells is een netwerksamenleving altijd een informatiesamenleving. Je ziet dus dat mensen zich niet meer in die hiërarchische structuren organiseren, maar veel meer in die netwerken, in een netwerkstructuur. En zo'n netwerkstructuur functioneert heel anders dan zo'n hiërarchische structuur. Netwerken zijn heel dynamisch, die komen op en gaan weer af. En wij noemen dat in het maatschappelijk middenveld dan de opkomst van de 'veenbranden'. Een protest of een onderwerp kan opeens opzetten en heel erg belangrijk zijn en dat kan dan ook weer helemaal weggaan. Het is voor die overheid ook veel minder duidelijk met wie ze moeten praten en hoe die representatie van mensen georganiseerd moet worden. Of er nog aanspreekpunten zijn, waarmee je er vanuit kan gaat, dat daarmee alle belangen gerepresenteerd zijn. En mensen laten zich ook niet meer zo representeren. Mensen kunnen zelf hun mond wel open doen, waarom zou iemand anders dat moeten doen. En er is ook niet meer dat er een club is die alle belangen van het individu dient. De one-issue organisaties, je committeert je nog naar een organisatie, maar voor een onderwerp. Maar ook dat is aan het veranderen. Daar zou je nog kunnen zeggen dat iedereen die zich met natuur bezighoudt zit bij de natuurmonumenten, maar ook daar wordt het allemaal veel gefragmenteerder. Terwijl de overheid natuurlijk nog heel erg in die hiërarchische structuren zit te denken en die hebben dan wel dat ze beseffen dat de zuilen zijn veranderd en dat ze meer zich bezig moeten gaan houden met one-issue dingen. Maar dan is nog steeds dat de overheid per onderwerp kijkt welke grote organisaties daarover gaan en daarmee

kunnen ze dan gaan praten. Dan denk je dat je daar dan alle belangen aan tafel hebt, maar dat blijkt dan toch weer niet zo te zijn.

In de jaren 70,80,90 zijn heel veel formele inspraakprocedures georganiseerd, al die medezeggenschapsraden, er is geen organisatie meer die niet een medezeggenschapsraad of clientenklankbord heeft. Op gemeenteniveau zijn er ook allerlei bewonersgroepen, zoals klankbordgroepen, adviesgroepen. En dan denk je dat het goed geregeld is en dan blijkt het dan nog niet zo te zijn. Want er zijn nog allemaal mensen die zich daartoe helemaal niet willen verhouden en niet in zo'n medezeggenschapsraad zitten. Die medezeggenschapsraden zijn ook heel erg opgezet vanuit het denken van de overheid of vanuit een organisatie.

V: Pleiten jullie ervoor dat andere vormen van burgerparticipatie komen of is het meer dat de cultuur(structurele veranderingen) moet veranderen?

A: Wat de definitieve adviezen zullen zijn is natuurlijk nog niet helemaal duidelijk. Maar ik ben toch al zeker van een aantal lessen die je kan trekken. Vanuit die netwerksamenleving, het idee dat je het kan beheersen en het in structuren kan leggen moet je echt opgeven. Wat ook wel duidelijk is, je moet los van het methode denken en het in structuren pakken. Dat is wat je heel veel ziet als het over participatie gaat binnen gemeentes. We zien die overheid heel breed, woningbouwcorporaties, zorgverzekeraars zien wij ook als overheid, omdat die burger dat onderscheidt niet echt maakt. Je moet dus heel erg goed kijken met wie je in contact treedt. Dat zal een van onze adviezen worden. Maar wat ik al zeg, dat is nog helemaal niet vast. Maar mijn gevoel gaat wel die kant op. Het is altijd maatwerk. Bij de ene bewonersgroep werkt ict misschien prima, maar bij een andere weer helemaal niet. Bovendien hangt het ook af van het onderwerp. Een mooi voorbeeld is de Amstel Verandert. Er is daar een combinatie van fysieke bijeenkomsten daar en een ondersteunende ICT. Ik kan me voorstellen dat je voor het melden van gebreken de ICT geweldig kan gebruiken. Maar wat wel blijkt is dat je het niet alleen maar via de ICT kan doen. Er zijn altijd nog grote groepen mensen die liever even willen bellen of te woord willen staan. En andere maken daar wel prima gebruik van en dat werkt dan heel erg goed. Er wordt heel erg altijd gedacht in instrumenten, methodes en daar gaat het niet om. Dat volgt wel. Het gaat om nadenken over wat je wil bereiken met bewonersparticipatie. Waar gaat het over en wat is het probleem. En welke groep mensen is dat en wat zijn de issues van die mensen? En daarna pas kijken welke methoden of instrumenten je daarvoor gaat inzetten. En wat ik dus een mooi voorbeeld vind is bij de moskeebouw in Amersfoort was de bedoeling dat er een moskee gebouwd zou worden in een wijk en daar is een heel participatietraject opgezet. Ten eerste wat die ambtenaar gedaan heeft, is ten eerste gezorgd dat in

het bestuur waar hij mee moest overleggen dat daar mensen inzaten waar hij goed mee overweg kon. En die ook het belang van het hele proces goed in de gaten hadden. Dat was een belangrijke actie. Vervolgens heeft hij via dat moskee bestuur dat veel mensen uit die wijk bij die inspraakavonden zouden komen. Dat zijn bewoners die lezen nauwelijks en zeker geen Nederlands. Dus dan kun je wel huis-aan-huis briefjes gaan versturen, maar dan komen die helemaal niet. Dus die moet je op een andere manier benaderen. Dus op die manier heeft hij er voor gezorgd dat er bij de inspraak avond, mensen die fel tegenstanders waren en mensen die dat graag wilden, dat ie allemaal aanwezig waren. De eerste bijeenkomst heeft hij het helemaal niet over die moskee gehad, maar alleen maar over de rol van het geloof gehad. En daar allemaal dingen over besproken. Vervolgens is het wel over de mogelijke komst van die moskee gegaan, maar het bleek dat er heel veel andere issues waren. Er waren heel veel mensen die het eigenlijk gewoon over die sociale structuur in die wijk wilden hebben. En in plaats van dat hij gezegd heeft: daar hebben we het nu niet over, heeft hij gezegd: prima, ik geef u twee soorten brieven. Op de ene brief mag u alles noteren in relatie met de mogelijke komst van de moskee en op de andere kleur brief kunt u alles noteren waar u het nog meer over wil hebben. We hebben het nu alleen over die ene kleur, maar ik beloof dat we met die andere onderwerpen ook nog aan de orde komen. Op die manier geef je daar wel ruimte voor en wordt dat hele verhaal over die bouw van de moskee niet gebruikt om al die andere issues aan de orde te stellen. Een wethouder uit Utrecht zei: ‘je moet weten waar de paaltjes in de wijk staan’. Iedere wijk heeft iets waar ze zich enorm over ergeren, hij noemde dat de paaltjes. Je moet als degene die namens een organisatie met die bewoners in contact komt niet alleen oog hebben voor die paaltjes. Maar je moet ook de ruimte van je superieuren hebben om daar dan iets mee te doen. Dus die ambtenaar bij die moskee bouw had heel duidelijk van te voren bij de wethouder en bij de raad zijn onderhandelingsruimte afgebakend. Hij heeft gezegd: ‘ met deze opdracht ga ik er naar toe, dat betekent dat als dit uit het traject komt dat daar consequenties voor zijn voor de beslissingen die jullie vervolgens nemen’. En daarmee kon hij ook heel duidelijk naar die bewoners toegaan en vertellen waar ze het wel over konden hebben en waarover niet. Maar dat is in iedere situatie natuurlijk anders.

V: Bij bepaalde gemeenten lukt dat zoals in Amersfoort, maar bij veel ook niet. Hoe komt dat?

A: Op basis van ons veldwerk moeten we drempels voor veranderingen nog veel verder uitwerken, maar we hebben er nu vier.

Dat is dat de korte termijn eigenlijk altijd de lange termijn domineert. En dat zie je met heel veel participatietrajecten. Die lopen onder enorme tijdsdruk en moeten veel sneller tot resultaten komen

dan eigenlijk voor het proces goed zou zijn. De korte termijn zijn altijd urgenter dan de lange termijnproblemen. Dat is echt een probleem

Een volgende drempel heeft te maken met schurende logica's. Dat is dat idee dat de overheid denkt uit een bepaalde opgave en die burgers die denken niet in die logica's. Als je mensen vraagt over een milieubeleidsplan bijvoorbeeld, dan komen ze met hondenpoep. En dat is voor die beleidsmedewerkers die met milieu werken heel vervelend want die gaan niet over die hondenpoep. Dat is een hele andere wethouder. Die beleidsmedewerkers willen het misschien wel liever over fijn stof hebben of iets dergelijks. Maar dat wringt natuurlijk. Terwijl de burger zich terecht druk maakt over hondenpoep. Maar dat zijn twee verschillende logica's en dat zie je heel erg veel. Bewoners redeneren vanuit andere logica dan overheden/beleidsmakers. En dat is natuurlijk ook lastig omdat er andere terminologie gebruikt wordt.

Dan hebben we het over onzekere sleutelhouders en daarin zit angst. Die wethouder moet scoren binnen vier jaar. Die heeft het ook lastig in het college. De wethouder staat voor een bepaalde opdracht, daarvoor is soms overleg nodig met andere wethouders. Maar ook de positie van de wethouder ten opzichte van de raad is lastig. De gemeenteraad wil het misschien niet aan de bewoners overlaten. Of ambtenaren die bepaalde targets moeten halen. De afrekenbaarheid is ook een issue bij al die overheidsorganisaties. Het moet allemaal netjes via de regels, anders krijg je gedonder. Dat maakt over dat paaltje aanpassen, een heel ingewikkeld aan te passen. Er zitten allemaal gemeentelijke verordeningen aan en bovendien is er misschien wel geen budget voor. En als je je niet aan de regels houdt, dan krijg je gedonder.

Wat je ook ziet dat er een participatietraject ingeslagen wordt, op het moment dat een raad of wethouder eigenlijk nog niet zo goed wist wat die wilde. En dat er dan gekozen wordt voor een participatietraject en dan komt er iets uit en dat hadden ze helemaal niet verwacht en dat willen ze helemaal niet. Het is ook dat ze zich van te voren dus niet altijd goed gerealiseerd hebben waar hun eigen grenzen liggen.

De vierde drempel is remmende structuren. In de regelgeving is het allemaal heel ingewikkeld. Die nette splitsing tussen beleidsterreinen, daar kun je niet zomaar overheen stappen. Voor een deel zijn er regels waar je je gewoon aan moet houden en daar kun je niet zomaar makkelijk van afmaken. Dat zijn nu de vier drempels die we hebben gevonden waarom het lastig is om het anders te doen. Maar je ziet wel dat het anders kan.

V: Dat u dat het werkt dat als burgers zelf maar dingen gaan organiseren, dat de overheid dan makkelijker mee zal gaan?

A: Volgensmij is het een wisselwerking. Als burgers dingen zelf gaan doen, dan moet je wel gaan reageren. Maar je kan op verschillende manieren reageren en dat hoeft natuurlijk niet altijd positief te zijn. Het hangt ook enorm af van het onderwerp waar dat overgaat en de setting. En het hangt ook wel heel erg af van de mensen. Een overheid heeft natuurlijk ook wel een taak als beschermer van dat publieke belang. En als je in die zelforganisatie alleen maar mensen met een specifiek belang hebt en anderen worden niet toegelaten, dan heb je natuurlijk wel weer een ander probleem. Ik denk dat die zelforganisatie die moet ook gestructureerd worden door mechanismes vanuit het collectief. Wat ik wel denk dat die overheid op een aantal gebieden taken naar zich toetrekt, die ze best aan burgers kunnen overlaten. Eigenlijk is het hele idee van de tegenstelling tussen overheid en burgers, daar zou je meer vanaf moeten. Dan is het dus ook niet burgers doen het zelf tegen de overheid in, maar worden dingen gedaan en overheden en burgers hebben daar beide een rol in. En dan kan het best zijn dat voor sommige aspecten de rol van die overheid heel erg klein is. Zo klein dat die burger dat nauwelijks in de gaten hebben. Maar er zijn natuurlijk nog steeds wet- en regelgeving die door de overheid geïnitieerd wordt en ook gehandhaafd moet worden. Dat zie je bijvoorbeeld bij scholen. Je kan als groep ouders een eigen school oprichten, maar het is wel goed dat er een inspectie is die af en toe een beetje meekijkt. Leren kinderen wel wat ze moeten leren. Dan kun je nog wel discussiëren over hoe groot die rol van die inspectie moet zijn en of die alleen op resultaten moet kijken of ook helemaal het proces moet bewaken en zelfs leermethode moet voorschrijven. Daar is discussie over mogelijk. Maar dat er op de een of andere manier ook een overheid aan te pas moet komen, om te kijken of kinderen wel leren wat wij collectief afgesproken hebben. Wat ik heel mooi vind is in gemeente Peel en Maas, vroeger de gemeente Helden. Daar hebben ze dorpsoverleggen. Het zijn hele kleine dorpskernen en die kregen allemaal een gemeenschapshuis. De gemeente financierde dat, alleen pas op het moment dat zo'n dorpsoverleg de exploitatie rond had gemaakt. Daar is ook een heel traject aan vooraf gegaan over de toekomst van het dorp en een van de dingen was dat ze het allemaal zo jammer vonden dat ouderen niet meer zelfstandig konden blijven wonen in die kleine kernen omdat er geen dagopvang was. In heel veel van die gemeenschapshuizen is nu een dagopvang voor ouderen. Het wordt betaald door de AWBZ, maar voor een groot deel draait het op vrijwilligers. Een van de afspraken die ze bijvoorbeeld met de woningcorporaties gemaakt hebben is natuurlijk dat heel veel seniorenwoningen een gemeenschappelijke ruimte hebben. Maar dat hebben ze daar niet gedaan, de gemeenschappelijke ruimte is nu in die dorpskernen om ook die exploitatie van dat gemeenschapshuis weer rond te

krijgen. Het draait op enorm veel vrijwilligers. Maar daarmee heeft de gemeente de regie over dat dorpshuis en een groot deel van het verenigingsleven en die ouderenopvang hebben ze weer aan dat dorp teruggegeven. Ze hebben daar een soort document bij, waarin ze aangeven dat heel veel onderdelen vroeger bij de gemeenschap lag. En langzamerhand heeft het publieke domein, de overheid, het overgenomen. Wat zij doen is als overheid weer een beetje terugkeren en die vraag en verantwoordelijkheid weer terugleggen bij de gemeenschap.

Wat het knappe hiervan is, is dat niet alleen de gemeente hier terugtreedt, maar ook die woningbouwcorporatie en die zorgleverancier die daarin zich als partners vinden. Die dorpsoverleggen hebben dan ook zelf die contracten met die zorgverzekeraar. Maar de overheid is niet weg te denken. Want als er op een gegeven moment vanuit de centrale overheid gezegd wordt dat de AWBZ alleen maar aan specifieke bewoners besteedt mag worden en niet aan een gezamenlijk iets, dan valt dus de financiële constructie daarvan neer. Vervoer vindt nu voornamelijk plaats door vrijwilligers. Maar als omliggende taxibedrijven daartegen gaan protesteren, om dezelfde eisen aan vervoer te stellen als bij hen, dan wordt dat ook onbetaalbaar.

Dat geeft aan dat die zelforganisatie heel goed werkt, maar daar zit nog wel degelijk die overheid bij.

Sociale media

V: In de netwerksamenleving krijgt ICT een grote rol. Onderzoeken jullie ook de rol van nieuwe media in het project?

A: Daar hebben we nog te weinig aandacht aanbesteedt, maar dat gaan we zeker nog doen. De ICT speelt ook een enorme rol in dat verhaal over die netwerksamenleving. Er zijn altijd netwerken geweest, maar tot nu toe waren die netwerken vrij klein, omdat die op persoonlijke contacten zijn gebaseerd. Informatieoverdracht verliep via die fysieke contacten. Dat betekent dat die netwerken altijd vrij klein en beperkt waren. Terwijl nu met internet en als die sociale media die netwerken veel groter worden. En dat betekent ook dat die netwerken, die niet meer gelokaliseerd zijn en veel groter zijn geworden, een rol kunnen gaan spelen. En je ziet dat natuurlijk in de protestwereld heel erg. De interactie gaat veel sneller. Politiekonline berichtte van een protest tegen de bouw van een hostel. Die mensen hadden zich binnen vier dagen georganiseerd. Dat kunnen ze doen omdat ze via dat internet die strategieën hoe je een protest opzet en moet organiseren zo kopiëren. Er is een hele andere uitwisseling van kennis en strategieën mogelijk via dat netwerk. Daarmee gaat het allemaal veel sneller dan dat het vroeger kon. En het biedt ook mogelijkheden om mensen te betrekken. Dat laatste zie je veel gebeuren bij bedrijven en het is nog een beetje zoeken naar de mogelijkheden voor overheden daarin. Zo'n website als www.verbeterdebuurt.nl is natuurlijk een heel mooi voorbeeld,

waarbij deskundigheid van onbekende burgers gebruikt wordt. Je kunt aan de ene kant zeggen dat het alleen het vervangen is van een telefoonnummer. Maar sociale media is veel praktischer en je zou verwachten dat op die manier het veel meer gebruikt zou kunnen worden. Burgerlink, die manier waarop mensen nu ingeschakeld kunnen worden bij opsporing is ook een voorbeeld.
Het gaat daar niet zozeer of je de belangen van ieder ook betrekt, maar juist de kennis van mensen gebruiken en op die manier niet alles in huis hoeft te hebben, maar het over kan laten aan mensen. We willen ook nog meer gaan kijken naar de werking van buurtwebsites.
Ik denk dat sociale media wel een hele belangrijke rol speelt.

V: Bestaat er een risico dat als de overheid zich helemaal op ICT gaat richten, dat het collectief belang niet meer gediend wordt?
A: Jazeker. Wij gaan ook helemaal niet zeggen dat ICT de oplossing biedt, daar geloof ik niks van. In de ICT golven zie je ook elke keer de democratische belofte en die wordt steeds op een andere manier vormgegeven. En op een gegeven moment was er de deliberatieve belofte van het internet, alsof iedereen daar met elkaar zou gaan praten, maar dat blijkt ook helemaal niet waar te zijn. Ook al die sociale netwerken, omdat steeds meer mensen zich in sociale netwerken begeven, worden die toch steeds meer lokaal beperkt. In het begin van virtual reality waren de geografische afstanden van mensen die elkaar op het internet tegenkwamen veel groter dan nu. Zeker bij jongeren zie je dat mensen op sociale netwerken vooral communiceren met mensen die ze ook fysiek tegenkomen. De laatste golf is dat ze zeggen dat niet die deliberatieve democratie die versterkt wordt door sociale netwerken, maar nu licht meer de nadruk op de coöperatieve belofte, de coproduction, wiki government, meer het wiki-model waarin een heleboel mensen samenwerken aan een product.
Je kunt die ICT wel heel goed inzetten op bepaalde zaken, maar het is niet de manier om juist die representativiteit en die afweging van die collectieve belangen enzo, daarvoor is het minder geschikt. Ons verhaal over ICT is dat het door die sociale netwerken en sociale kant van het ICT en ook die enorme informatiekant van het ICT en die snelheid dat heeft invloed op die relatie tussen overheid en burger. Daardoor is die relatie echt nu heel concreet anders dan in die verzuilde hiërarchische samenleving. Dus daarmee is het eigenlijk alleen maar een bijdrage aan het vergroten van je complexiteit. En voor een deel biedt het ook kansen, maar zeker niet dat het dé oplossing biedt en je moet heel goed kijken waar het kansen biedt en waar niet.